

Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi

KIRK HADİS VE HZ. ALİ SÖZLERİ TERCÜMESİ

(Hadîs-i Erbaîn, Nesrû'l-leâîf ve Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Çevirileri)

Yazarı: Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi

Hazırlayan: Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Editör: Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa YÜCEER

Aksaray, 2023

KIRK HADİS VE HZ. ALİ SÖZLERİ TERCÜMESİ

(Hadîs-i Erbaîn, Nesrû'l-leâfî ve Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Çevirileri)

Yazarı: Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi

Hazırlayan: Prof. Dr. Âdem CEYHAN

Editör: Dr. Öğrt. Üyesi Mustafa YÜCEER

ISBN: 978-975-17-5761-6

Basım Tarihi: Kasım, 2023

T.C. Aksaray Valiliği İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü Yayınları

Sertifika No: 45718

© Copyright 2023

Kapak Tasarım: Gültekin ÖZBEK

Sayfa Düzeni: Nurhan AY

Baskı & Cilt: Berikan Yayınevi

Ergazi Mh. 2306 Sk. No: 70Gersan-Y.Mahalle/ANKARA

Tel: (0312) 232 62 18- Fax: (0312) 232 14 99

Matbaa Sertifika No: 47109

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ KÜLTÜR YAYINLARI-30

T.C. AKSARAY VALİLİĞİ
İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Yayın Kurulu

Mustafa DOĞAN: İl Kültür ve Turizm Müdürü

Mümin BERK: Müdür Yardımcısı

Çağatay VAN: İl Halk Kütüphanesi Müdürü

Ebru SERT: Folklor Araştırmacısı

Ömer OK: Ar-Ge

İlban TARMAN: Ar-Ge

Gültekin ÖZBEK: Ar-Ge

AKSARAY VALİLİĞİ

İL KÜLTÜR VE TURİZM MÜDÜRLÜĞÜ

Küçük Bölcek Mah. Kapadokya Bulvarı (E-90)

No.108 Kat 3 Aksaray Kültür Merkezi Binası

68100 AKSARAY

Tel: 0 382 280 17 00 - **Fax:** 0 382 280 17 29

e-mail: iktm68@ktb.gov.tr - www.aksaray.ktb.gov.tr

Bu çalışmada, Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'ye ait eserlerin Süleymaniye Yazma Eser Kütüphanesi Mikrofilm Arşivi nr. 3273 numarayla kayıtlı nüshası esas alınmıştır. Bu yayın Aksaray Valiliği Kültür ve Turizm Müdürlüğü tarafından bastırılmıştır. Kitabın telif hakları İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tamamı veya bir kısmı 5846 sayılı yasanın hükümlerine göre kitabı yayımlayan kurumun ve yazarın önceden izni olmadan elektronik/mekanik yolla, fotokopi yoluyla ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

İÇİNDEKİLER

TAKDİM.....	VII
ÖNSÖZ.....	IX
Bu Kitabın Kısa Hikâyesi	XI
Giriş.....	1
Şair Âlim Dânişî Şâban Efendi.....	5
Dânişî Şâban Efendi'nin Eserleri.....	9
1. Nesrû'l-leâlî Tercümesi	10
2. Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercümesi.....	16
3. Hadîs-i Erbaîn Tercümesi.....	18
Sonuç.....	27
ESERLERİN METİNLERİ.....	30
Nüsha Tavsifi	30
Metin Neşrinde Tutulan Yol	31
Kırk Hadis Tercümesi (Günümüz Türkçesiyle)	31
Hadîs-i Erbaîn Tercümesi (Asli Metin)	70
Nesrû'l-leâlî Tercümesi	97
Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercümesi	193
DİZİN	235
KAYNAKLAR.....	237

TAKDİM

Hafızasını kaybeden bir insan sağlıklı olmadığı gibi, tarihini gerçeklere uygun şekilde öğrenmeyen, başka bir ifadeyle nasıl bir geçmişten geldiğini, kendisine maziden hangi maddi ve manevi kültürel mirasın kaldığını bilmeyen milletlerin de sağlıklı sıfatıyla vasıflandırılmayacağı söylenebilir. Şehir tarihleri ise o memleketlerde yaşayan halkın hafızası demektir. Bu düşünceler ışığında kökleri mazide bulunan şimdiki zamanın sorumluluk mevkiindeki kişileri olarak şehrimize dair ilmî ve kültürel çalışmaları önemsiyoruz.

Söz konusu araştırmalardan anlaşıldığına göre, şiirlerinde bilgiyle ilgili manasındaki “Dânişî” mahlasını kullanan Şâban bin Mustafa, Aksaray’da doğup 17. asırda bu şehrimizde yaşamış âlim, şair ve yazarlarımızdan biridir. Bellibaşlı Osmanlı biyografik, bibliyografik kaynaklarında kendisinden bahsedilmeyen Dânişî hakkında hemşehrisi ve çağdaşı Hasan Rızâyî, Arapça bir eserinde kısaca bilgi vermektedir. İlim tahsilini tamamladıktan sonra kadılık ve müderrislik mesleğini seçtiği anlaşılan Şâban Dânişî Efendi, Hz. Ali’ye ait bazı güzel sözlerin derlenmesi suretiyle hazırlanmış Arapça bir metin olan *Nesrû'l-leâli'*yi Türkçeye çevirmiş; bu eserini 1643'te devrin divan sahibi şeyhülislâmı Yahyâ Efendi'ye (1561-1644) ithaf etmiştir. Onun bundan beş sene sonra yine Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*(Yüz Cümle)'yi de Türkçeye tercüme ettiğini görüyoruz. Aksaraylı Dânişî'nin bilindiği kadarıyla son eseri bir kırk hadis tercümesidir. Böyle bir çalışma yapma konusunda önceki âlim, şair ve yazarların izinden giden Şâban Efendi, bu hususta vaad edilen uhrevi mükâfata erişmek ümidiyle çeşitli hadis kitaplarından seçtiği kırk rivayeti önce mensur olarak Türkçeye çevirmiş; açıklamış; sonra bir de nazmen tercüme etmiştir.

Dânişî'nin ilk iki eseri hakkında ilmî yayın yapan Prof. Dr. Âdem Ceyhan, anılan son kitapçığını da aynı şekilde, yani hem Osmanlı harflerinden Latin harflerine, hem de günümüz Türkçesine çevirerek neşre hazırlamıştır. Şehrimizin yakın ve uzak geçmişinde faydalı çalışmalarıyla değerli yer tutan ilim, edebiyat ve sanat erbabını tanıtmayı da kültürel vazifeleri arasında sayan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüz, Dânişî'nin söz konusu eserlerini bir kitap hâlinde yayınlamayı yararlı bulmuştur.

17. asırda yaşamış ilim, irfan sahibi hemşehrimiz Dânişî ve eserlerini bilim dünyasına tanıtan Prof. Dr. Âdem Ceyhan'a, onun konuya dair önceki çalışmalarının devamı ve tamamlayıcısı olan bu kitabının basım işini üzerine alan İl Kültür ve Turizm Müdürlüğümüze teşekkür ederim.

Mehmet Ali KUMBUZOĞLU

Aksaray Valisi

ÖNSÖZ

Denebilir ki hemen hemen her şehir halkının hafızasında eser, hizmet ve tesirleriyle iz bırakmış valiler, belediye başkanları, âlim, sanatkâr ve hayırseverler vardır. O beldelerin yüzyıllar boyu yetiştirdiği, meziyetlerinden dolayı mensuplarının sevgi ve saygı beslediği bu isimler, meydan, cadde, sokak ve okullara verilerek hatırlanır; çeşitli vesilelerle anılır. Eğitim-öğretim kuruluşları, türlü ilim dallarına ait kitaplar, köprüler, çeşmeler, mabetler, irfan ocakları, hamamlar gibi maddi, manevi ihtiyaçlara cevap veren eserler, söz konusu kişilerin, sonraki nesillere miras bıraktıkları kültür varlıklarıdır.

Bu yönden bakıldığında, Aksaray'ın da Yunus Emre (1240-1320?), Cemâleddîn-i Aksarâyî (ö. 1388?), Somuncu Baba (Hamîdüddîn-i Aksarâyî, ö. 1412), Cemâl-i Halvetî (ö. 1494), Pîrî Mehmed Paşa (ö. 1532) gibi tarihimizde ilmî, irfani faaliyetler ve önemli devlet hizmetlerinde bulunmuş bazı meşhur kişilerin memleketi olduğu görülecektir. İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü olarak şehrimizin yüzyıllar boyu yetiştirdiği değerli insanları tanıtmayı, onların çağımızda da faydası dokunabilecek eserlerini yayınlamayı, yapılması gereken faaliyetler arasında saymaktayız. Bu anlayışın semeresi olarak son on yılda Aksaray'ı çeşitli yönlerden tanıtan, şehrimizin kültür varlıklarını ortaya koymayı hedefleyen yirmiyi aşkın kitap yayınladık.

Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi de 17. asırda yaşamış; müftülük vazifesinde bulunmuş bir âlim, şair ve yazardır. Onun bilinen ve kütüphanelerde yazma nüshası bulunan iki eseri, Prof. Dr. Âdem Ceyhan tarafından 2006'da ilim dünyasına tanıtılmış; 2017 ve 2018 yıllarında Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilerek yayınlanmıştı. Dânişî'nin kırk

hadis tercümesi türünde bir eserini de önceki iki kitapçığı gibi neşre hazırlayarak çalışmasını tamamlayan Ceyhan, söz konusu üç metnin birlikte basılması isteğıyle kurumumuza müracaat etti. Müdürlüğümüz, şehrimizin tarihi ve kültürüne dair önceki yayınlarımızın bir benzeri ve devamı olmak üzere, bu talebi olumlu karşıladı. Yakın zamanlarda ilim dünyasına tanıtılan bilgin bir hemşehrimizin daha eserlerini bütün olarak yayınlamaktan memnuniyet duyuyoruz. Umuyoruz ki, değerli okuyucular, dili yenilenerek incelemelerine sunulan bu tarihî-edebî eserleri okuduklarında, göz, gönül ve zihinlerini açtıkları şu sayfalarda, ahlâk ve adab başta olmak üzere hayata ait birçok konuda bilgece fikir, tecrübe ve tavsiyenin yer aldığını, onların sırf yazdıkları devirde değil, çağımızda da canlılığını koruduğunu, faydalanılabilecek türden değerli metinler olduğunu görebileceklerdir.

Hem Aksaraylıların, hem de böyle kültürel kitapları okumaktan zevk alan diğer insanların alâkasını çekebilecek bu eserin yayınlanmasına onay veren Sayın Valimiz Mehmet Ali KUMBUZOĞLU'ya şükranlarımı sunar; basılması sırasında emeğı geçenlere teşekkür ederim.

Mustafa DOĞAN

İl Kùltür ve Turizm Müdürü

Bu Kitabın Kısa Hikâyesi

Anadolu, Balkanlar, Kuzey Afrika, Kırım gibi Osmanlı Devleti'nin asırlar boyunca hüküm sürdüğü geniş sahada yetişmiş yüzlerce, hatta binlerce âlim, devlet adamı, şair ve sanatkâr hakkında son zamanlarda ilmî çalışma ve yayınların arttığını memnuniyetle söylemek mümkündür. Bu sayede geçen yüzyıllarda çeşitli öğretim kuruluşlarında dersler veren müderrisler, irfani faaliyetlerde bulunan mutasavvıflar, eserler yazan ilim ve edebiyat adamlarına dair bazı yeni bilgiler elde edilebilmekte; tesiri ve şöhreti sınırlı kaldığı için zamanla unutulmuş birtakım değerli mahallî şahsiyetlere de rastlanabilmektedir. 17. asırda Karaman eyaletine bağlı bir sancak olan Aksaray'da yaşamış âlim, şair ve yazarlardan Dânişî Şâban bin Mustafa da işte bu unutulmuş ilim mesleği mensuplarından biridir. Şehirlerimizdeki valilik, belediye ve üniversitelerin kültürel çalışmalarından bir bölümünü de o memleketlerde yetişmiş bilgin, şair, yazar ve sanatkârların hayatlarının araştırılıp tanıtılması, eserlerinin yayınlanması teşkil etmelidir/ etmektedir. Bu bakımdan benim de 2021'de Dânişî'nin hayatı ve eserleri hakkında bir madde yazdığım *e-aksaray ansiklopedisi*, diğer şehirlerimizin kamu kurum ve kuruluşları için de örnek olabilecek, takdire değer bir gayret ve emek mahsulüdür.

“Denize atılan bir şişe her kitap. Asırlar, kumsalda oynayan birer çocuk. İçine gönlünü boşalttığın şişeyi belki açarlar, belki açmazlar.” der Cemil Meriç *Bu Ülke'de...* 1997-2006 yılları arasında Türk edebiyatında Hazret-i Ali vecizelerine ait tercüme ve şerhleri araştırırken, yurt içi ve yurt dışındaki yazma eser kütüphane kataloglarını da ulaşabildiğim kadarıyla gözden geçiriyordum. 1987'de basılmış *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*'nun birinci

cildinde (s. 271) “*Tercemet-i Nesrû'l-leâlî*” adı altında Hz. Ali'ye ait hikmet ve mesellerin “Dânişî” diye anılan Şaban bin Mustafa tarafından nazmen Türkçeye çevrildiği, mütercimim bu işe 1052 yılı Zilka'desinin birinci gününde [21 Ocak 1643] başlayıp çalışmasını aynı senenin 10 Zilhiccesinde [1 Mart 1643 tarihinde] bitirdiği belirtilmekteydi. Edindiğim bu bilgi üzerine, eserin Türkiye kütüphanelerinde yazma nüshası veya nüshalarının olup olmadığını araştırdım. O zamanki imkânların elverdiği oranda yaptığım arama-tarama faaliyetleri sonunda bu eserin herhangi bir nüshasına rastlayamadım. Bundan sonra harekete geçip tanıdıklarım vasıtasıyla Kahire'deki nüshanın bir suretini temin etmeye karar verdim. Uzunca haberleşmeler neticesinde metnin bir kopyasını elde etmeye muvaffak oldum. Bu mikrofilmi, o yıllarda yaşadığım küçük denebilecek şehirden, basabilecek aletlerin bulunduğu büyük bir şehre gönderip kâğıda döktürdüğümde, yazının ne yazık ki, çok okunaklı olmadığı, sayfalar üzerinde okumayı güçleştiren leke, çizgi ve silik yerlerin bulunduğu, üstelik kırmızı mürekkeple yazılmış Arapça sözlerin görünmediği gerçeğiyle karşılaştım. Buna rağmen metni okumaya uğraşarak mütercim, eserin sunulduğu kişi (Şeyhülislâm Yahyâ Efendi), tercüme tarihi ve yeri hakkında bilgi edindim.

Belirttiğim yıllar arasındaki İstanbul seyahatlerimden birinde, Süleymaniye Kütüphanesi kataloglarını, üzerinde çalıştığım konu yönünden gözden geçirirken, o mazi koridorunda ayrıca bulunan mikrofilm arşivi fişlerine de bakma isteğini duydum. Burada eserin Princeton Üniversitesi Kütüphanesi'nden, kimbilir kimin vesilesiyle intikal etmiş bir nüshasının mikrofilminin olduğunu memnuniyetle öğrendim. Dânişî Efendi'nin *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin suretini araçlar yardımıyla Kahire'den getirtmeye uğraşmış ve uzunca bir zaman sonra elde edebilmişim... Meğer şairin bu ve diğer iki eserini ihtiva eden el yazması mecmuanın örneği, daha

yakında, kültür başkentimizdeki bir kütüphanede bulunmaktaymış!.. Bu nüshayı da aynı şekilde mikrofilmden kâğıda bastırduğımda, onun daha okunaklı olduğunu gördüm ve mütercim hattı yazmadan istinsah edildiğini öğrendim.

Eskiler, “Her işin vakt-i merhûnu vardır” diyerek bütün işlerin belirli zamanlara bağlı olduğunu ifade ederlerdi. Cemil Meriç’in benzetmesiyle söyleyecek olursak, 1640’lı, 50’li yıllarda harflere ve kâğıda emanet edilerek şişe gibi denize atılmış üç eser, üç yüz elli küsur sene sonra sahile çıkmış ve açılmıştı. Konya-Aksaray’da yazılmış eserin bir nüshası Kahire’de bulunmakta; başka bir nüshası ise Amerika’nın Princeton kentindeki bir üniversite kütüphanesinde muhafaza edilmekteydi. Bir Anadolu şehrinde üç buçuk asır önce Türkçe yazılmış eser(ler)in niçin, nasıl ve kimler eliyle yurt dışına çıkarıldığı soruları zihnimize üşüşür, ayrıca faydalanılmayan kitabın, bulunduğu yerde garip kalacağını düşünürken, meşhur bir kütüphanecimizin başından geçen bir vak’anın kısa hikâyesini anmak yerinde olacak:

Ankara’daki Millî Kütüphane’nin kurucusu ve müdürü Adnan Ötüken (1911-1971), umumi kütüphaneler teşkilâtını görmek için Amerika’ya davet edildiğinde, kendisine Şikago’nun büyük bir kitaplığında, memleketimize ait yazma eserlerden göstermişler... Ötüken, ilk kitabın kapağını açtığı anda, şu Türkçe beyti okumuş:

“Merhabâ hoş geldiniz özlerdi bu cân sizleri
Kıldın ihyâ Hazret-i İsâ gibi gibi cân bizleri”

Kitabın da kendisi gibi garip durumda olduğunu hissettiren bu hitap, Adnan Bey’in gözlerini yaşla doldurmuş... İnsan, Dânişî’nin eserlerini okumaya başlayınca, işte böyle, çok uzaklarda bulunan eski bir dostundan mektup almış gibi hisleniyor...

Mütercim Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi hakkında bilgi bulunup bulunmadığını öğrenmek için, belli başlı biyografik, bibliyografik kaynaklarımıza müracaat ettim. “Dânişî” mahlasını kullanan birkaç şair hakkında şura tezkirelerinde bilgi yer alıyor; fakat Hz. Ali sözleriyle kırk hadis tercümesi türünde üç eseri bulunan Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi’nin hayatı konusunda herhangi bir kayda rastlanmıyordu. *Şekâyku’n-Nu’mâniyye* zeyilleri, *Sicill-i Osmânî*, *Osmanlı Müellifleri* gibi biyografik kaynaklarda da kendisinden bahsedilmeyen Dânişî Şâban bin Mustafa’nın ismini, Eski Türk Edebiyatına dair çalışmalarıyla tanınan Abdülkadir Karahan (1913-2000), *İslâm-Türk Edebiyatında Kırk Hadis Toplama, Tercüme ve Şerhleri* adlı kitabında anmıştı. Ben de *Türk Edebiyatı’nda Hazret-i Ali Vecizeleri* isimli eserimde söz konusu Aksaraylı şairin tercüme türünden iki kitapçığını ele alıp incelemiştim. Bu eserleri, onun mahlası, baba adı, doğum yeri, mesleği, hayatta olduğu yıllar hakkında bilgiler ihtiva etmekteydi. 2014’te, internet üzerinden yayınlanan *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*’nde de şairi tanıtmaya çalışmışım. 17. asırda yaşamış Aksaraylı âlim, kadı, şair ve yazarlardan Hasan Rızâyî’nin *Nüzhetü’l-ibrâr el-Muttali’ li Esrâri’l-Gaffâr* isimli Arapça biyografik eserinin 2016’da I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu’nda iki bildiriyle tanıtılması, 2017’de Türkçe tercümesiyle birlikte yayınlanması, Dânişî Şâban Efendi’ye dair, mevcut malumatı teyid edici yönde ve az da olsa bazı ek bilgiler edinmemizi sağladı.

Hz. Ali vecizelerinin tercüme ve şerhi konusundaki belli-başlı Türkçe edebî eserleri yayınlama niyet ve gayretimin bir parçası olarak Dânişî’nin *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* (Hz. Ali’nin Yüz Sözü) tercümesini 2017’de makale hâlinde *Türkiyat Mecmuası*’nda, yine Hz. Ali’ye ait 275 Arapça sözün nazmen Türkçeye aktarılmasından ibaret *Nesrû’l-leâlî* çevirisini ise 2018’de *Bir Devr-i Kadîm Efendisi Prof. Dr. Tahir Üzgör’e*

Armağan içinde yayımladım. Dânişî'nin bilinen ve elde nüshası bulunan üç eserine dair çalışmamı tamamlamak üzere, kırk hadis tercümesini de Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevirdim. Elinizdeki çalışma semeresiyle onun 1651 yılında tamamladığı ve şimdiki bilgilerimize göre eserlerinin sonuncusu olan bu metin de önceki iki kitabının yanında, ilim ehlinin alâkasına arz edildi. Böylece Aksaray tarihinde ilmî faaliyet ve dinî-edebî eserleriyle değerli yer tutan bir âlim, şair ve yazarın, bilinen yazma nüshaları sınırlı sayıdaki kitapları çoğaltılmış; hemşerilerinin ve Klâsik Türk Edebiyatına ait metinleri okumaktan zevk alan kişilerin incelemesine sunulmuş oldu.

Dânişî Şâban Efendi'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgiyi, adı geçen üç kitabının asli şekliyle günümüz Türkçesine aktarılmış metnini ihtiva eden bu çalışmada, çeviri yazı işaretleri kullanılmamıştır. Şairin eserleri, yazılış yıllarına göre değil, ehemmiyet derecesi göz önünde tutularak sıralanmış; başka bir ifadeyle sonuncu kitapçığı olan kırk hadis tercümesi, İslami adap gereğince baş tarafa alınmıştır. Umarım ki, incelendiğinde, yaklaşık olarak dört yüz sene önce meydana getirilmiş bu eserlerin, çağımızda da okunup faydalanılacak türden bilgi, fikir, tesbit, tecrübe ve tavsiyeleri taşıdığı görülebilecektir. Dânişî'ye ait eserlerin sadece Klâsik Türk Edebiyatı sahasında mütehasıs olan kişiler tarafından değil, okuma-yazma bilen, eski, yeni edebî eserleri okumaktan hoşlanan herkesçe anlaşılabilmesi için, günümüz Türkçesine aktarılmasını gerekli buldum. "Dil içi çeviri", "dil yenileme", "sadeleştirme" gibi adlarla da anılan bu çalışma, tarihî-edebî metnin daha geniş bir okuyucu kitlesince anlaşılmasını sağladığı gibi, Latin harflerine doğru, düzgün çevrilmesi konusunda da faydalı olmaktadır.

Şehrin maddi imar ve inşası, halkının ihtiyaçlarının karşılanması yolunda lüzumlu çalışmaları yapma, hizmetleri

ulaştırma yanında ilmî ve kültürel faaliyetleri de gerekli görerek destekleyen, bu cümleden olarak elinizdeki eserin yayınlanmasını uygun bulan Aksaray valimiz Sayın Mehmet Ali KUMBUZOĞLU'ya müteşekkirim. Aksaraylı Dânişî Şaban Efendi'nin eserleri konusundaki bu kitabı yayınlama teklifime olumlu cevap veren Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürü Mustafa DOĞAN'a teşekkür ederim.

Şükran vazifemi ifa etmem gereken kişilerden biri, bu eserin editörlüğünü yapması ricamı kabul eden, bilhassa Arapça ve hadis bilgisinden faydalandığım Dr. Öğr. Üyesi Mustafa YÜCEER'dir. Dânişî'nin eserlerindeki bazı Arapça ve Farsça parçaların Türkçeye aktarılması konusunda yardımlarını gördüğüm Pof. Dr. Halil ÇEÇEN, Doç. Dr. Suat DONUK ve Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Sebati IŞKIN'a, yine bu esere dair teklif ve mütalâalarından faydalandığım Muhammet H. CANKURT'a şükranlarımı sunar; çalışmanın çeşitli yönlerden faydalı olmasını dilerim.

Âdem CEYHAN

Sivas 2023

Giriş

Edebiyat tarih araştırmacıları, bir veya birden fazla eseri zamanımıza ulaştığı hâlde şuara tezkireleri, *eş-Şakāyiku'n-Nu'māniye...* tercüme ve zeyilleri, *Keşfü'z-zunûn...* ve zeyilleri, *Sicill-i Osmānî...*, *Osmanlı Müellifleri* gibi belli başlı biyografik ve bibliyografik kaynaklarımızda bilgi bulunmayan ilmî, edebî şahsiyetlere zaman zaman rastlayabilmektedir. Bu yokluk ve ihmalin, biyografi, bibliyografya yazan kişilere zaman ve mekân bakımından uzaklık, söz konusu edilmeyen eser nüshalarının fazla yaygınlık kazanmamış olması ve edebî bakımdan başarılı bulunmaması gibi çeşitli sebepleri sayılabilir. Bununla birlikte şuara tezkireleri, *eş-Şakāyiku'n-Nu'māniye...* tercüme ve zeyilleri gibi kaynaklarımızda kitap hacminde eser sahibi olmayan bazı kadı, müderris, şeyh ve şairlerin de hayat hikāyelerinin varlığı gerçeği göz önünde tutulursa, yer alış veya almayışın değişik sebeplerinin bulunduğu, söz konusu edilmemenin her zaman ehemmiyetsizliğe delil gösterilemeyeceği anlaşılabilir.

İşte elimizde birkaç dinî-edebî kitapçığı bulunan Aksaraylı Şāban bin Mustafa da tanınmış biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda hayatı ve eserleri hakkında her hangi bir sebeple bilgi yer almayan edebî şahsiyetlerden biridir. Onun hayatı ve eserleri hakkında 17 ve 18. asır şuara tezkireleri, Uřřākîzāde Hasīb (1075-1136/1664-1724) ve Şeyhî Mehmed Efendi'nin (1078-1144/1668-1731) *Şakāyiku'n-Nu'māniye* zeyilleri gibi eski, *Sicill-i Osmānî* ve *Osmanlı Müellifleri* gibi yeni sayılabilecek biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda bilgi bulunmamakta; ancak kendi tercümelerinden yaşadığı asır, adı, babasının ismi, mahlası, doğum yeri, ilmî derecesi ve mesleği hakkında sınırlı bazı bilgiler edinilmektedir. Dāniřî'nin hemşerilerinden ve

çağdaşlarından olan Seyyid Hasan Rızâî'nin (d. 1007/1599- ö. 1080/ 1669'dan sonra) H. 1056/ M. 1646 yılında Denizli'de kadyiken yazdığı *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr* adlı Arapça mensur eserinde de hayatı ve bir tercümesi hakkında bilgiler yer almaktadır.¹ Biz burada Aksaraylı Dânişî'nin meydana getirdiği üç tercüme ile Hasan Rızâî'nin adı geçen biyografik kitabında verdiği bilgilere dayanarak kısaca hayatını yazmaya, onun ardından eserleri hakkında bilgi vermeye çalışacak; nihayet söz konusu kitapçıklarının Latin harflerine aktardığımız metinleriyle günümüz Türkçesine çevirilerini sunacağız.

Bu tarihî metinleri, sırf Arap veya Osmanlı elifbasından hâlen yaygın olarak kullanılan Latin asıllı harflere aktararak yayınlamanın, onların çağımız okuyucuları tarafından anlaşılmasını sağlamayacağı gerçeğinden hareketle günümüz Türkçesine çevrilmesini de lüzumlu gördük. Eğer gaye, böyle geçmiş asırlara ait edebî eserlerin sadece Klâsik Türk Edebiyatı mütehassıslarınca değil, Osmanlı Türkçesini bilmeyen geniş okuyucu kitlesince de anlaşılması ise -ki bizim maksadımız budur- o takdirde günümüz Türkçesine çevrilmesi de gereklidir.

Türk tarih, edebiyat ve kültürüyle alâkalı bazı kişiler, “Klâsik eserler, dilleriyle de klâsiktir. Onları günümüz Türkçesine çevirmek, okuyuculara hakarettir. Söz konusu metinlerin diliçi çevirileri, asıllarından daha anlaşılır değildir...” gibi çeşitli fikirler ileri sürerek tarihî-edebî eserlerin çağımız Türkçesine aktarılmasını tenkit etmekte ve gereksiz gördüklerini belirtmektedirler. Ancak bunlara benzer

¹ Hasan Rızâî, *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr*, Selîmiye- İbrahim Hakkı Konyalı Ktp. nr. 65, vr. 171a-b. (Hasan Rızâî el-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' Li-Esrâri'l-Gaffâr*, Edisyon Kritik- Çev. Hasan Uçar, Mustafa Şen, Ankara 2017, s. 73-74).

düşünceleri ifade edenler, Cumhuriyet devrinde sadece harflerin değil, yabancı dillerin tesirinden kurtarma iddiasıyla Türkçenin de büyük bir değişikliğe uğratıldığından habersizmiş gibi görünmektedirler. Biz, dilimizden bilhassa Arapça, Farsça asıllı kelimelerin atılması sonucunda, bugünkü nesillerin, Dânişî'ninkiler gibi 1640'lı-50'li yıllarda yazılmış eskileri değil, 100-150 yıl önce "cedfde" (yeni) sıfatıyla vasıflandırılan eserleri bile anlayamaz hâle ge(tiri)ldiklerini üzülenek görmekteyiz.

Millî kültür mirasını çağımıza taşıma niyetiye yapılan böyle yayınların, edebiyat ve tarihle alâkalı günümüz yazarlarının bir kısmı tarafından -takdir edilmekle beraber- anlaşılmaz bulunduğu konusunda bir örnek vermek istiyoruz. 19. asır Osmanlı devlet adamları ve yazarlarından Eyüp Sabri Paşa'nın (ö. 1890) *Mir'âtü'l-Haremeyn* adlı eserinin Latin harflerine aktarılarak 2018'de resmî bir kurum tarafından yayınlanması hakkındaki bir gazete köşe yazısının son iki paragrafında şu cümleler yer almaktadır:

"Kitabın el yazma tek orijinali İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindeymiş. Araştırmacıların heyecanlı önsözlerini okumak ta çok zevkliydi. Sanki arkeolojik bir kazıyla gün yüzüne çıkarılmış tarihi bir esere dokunuyormuşum gibi geldi. Kitabın her sayfası kalbimi genişletti... (...) Bu değerli eserler yeniden kütüphanelerimize kazandırılıyor. İnşallah bir sadeleştirme veya şerh kurulu oluşturulur da her bir eseri güncele taşıma imkanımız çoğalır..."²

Görüldüğü gibi bu son cümle, yayınlanan böyle tarihî eserlerin asli hâlleriyle anlaşılmaz bulunduğunu nazik ve dolaylı biçimde anlatmakta; bir heyet tarafından

² Sibel Eraslan, "Devlet adamı", *Star* gazetesi, 11 Temmuz 2018.

sadeleştirildiği veya şerh edildiği takdirde günümüze taşınma imkânının artacağı fikrini dile getirmektedir. Söz konusu eserlerin dilleriyle de klâsik oldukları tesbiti elbette doğrudur. Ancak görebildiğimiz kadarıyla günümüz okurlarının sayıca büyük bir kısmı, hattâ bu arada üniversitemizin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü öğrencilerinin çoğu, o eserleri anlaşılmasız bulmakta; anlamak için gayret harcamaya da çalışmamaktadırlar. Bahis konusu tarihî edebî eserlerin çağımız Türkçesine aktarılmış olanlarından bazılarının çokça kusurlar ihtiva ettiğini, bu tür yayınları takip eden meslektaşlarımız gibi, biz de bilmekteyiz. Şüphesiz ki bu hususta en iyisi ve ideal olanı, okuyucuların, o eserlerin asıllarını okuyup anlayabilecekleri bir bilgi ve kültür derecesine erişmeleridir. Bununla birlikte ülkemizde üniversite mezunu olanların çoğunun (b)ilim dalı yahut mesleğinin Türk Dili ve Edebiyatı ile ilgili bulunmadığı da hatırlanması gereken başka bir gerçektir. Belirttiğimiz sebeplerden dolayı biz, tarihî edebî eserleri, hem Latin harflerine aktarmak suretiyle hem de olabildiğince itinalı davranmaya çalışarak günümüz Türkçesine çevirerek yayınlamaya gayret etmekteyiz. Böyle eserleri geçmiş asırların dilinden zamanımızın Türkçesine çevirmenin sanıldığı kadar kolay olmadığı, bu işle uğraşanlarca iyi bilinmektedir. Ancak Arapça, Farça kelime ve tamlamaların çok kullanıldığı, edebî hünerlerin gösterildiği, zaman zaman anlatım bozukluğuna sebep olan uzun cümlelerin yer aldığı eserler ayrı tutulursa, en azından kendi metin neşri türünden çalışmalarımız için rahatlıkla diyebiliriz ki, onlar asıllarından daha zor anlaşılır durumda değil, okunup anlaşılması hedefimizi büyük ölçüde gerçekleştirecek hâldedir. Bu çalışmamızın konusunu teşkil eden Dânişî eserlerinin diliçi

çevirisi okunduğunda da ifade ettiğimiz şu fikrin doğrulanacağını tahmin ediyoruz.

Şair Âlim Dânişî Şâban Efendi

Şâban bin Mustafa bin Mehmed³, 17. asırda yaşamış Aksaraylı âlim, şair ve yazarlarımızdan biridir. Mustafa adlı bir kişinin oğlu ve Mehmed (Muhammed) isimli bir zatın torunu olan Şâban, Aksaray'da doğmuştur. Onun bu şehirde doğduğu bilinmemekte; fakat hangi tarihte dünyaya geldiği kesin olarak bilinmemektedir. Kendisi, H. 1061/ M. 1651 yılında derleyip tercüme ettiği hadîs-i erbaîn(kırk hadis)in mensur başlangıcında, Müslümanların “beldeler(i) içinde benzeri yaratılmamış”⁴, Allah'ın birliğine inanan insanların kaleleri arasında Şam ve Bağdad'ı kıskandıracak güzellikte olan zafer yeri Aksaray'da doğduğunu ve aslen orada oturduğunu şöyle belirtir:

“(…) bilâd-ı Müslimînün *lem yuhlak mislühâ fi'l-bilâd* ve kılâ'-ı muvahhidînün reşk-i Şâm ü Bağdâd'ı olan dârü'z-zafer Aksaray'da mevliden ve aslen mütemekkin, bende-i kemîne-i ahkar ve zelle-i kemter Şa'bân bin Mustafa eş-şehîr bi Dânişî...” (vr. 35a). Bu ibarenin devamında yer alan şu Arapça cümlede ise müftü olduğunu bildirir:

الراجى من ربه بالغداة والعشى مفتياً بالخوف من الله و التّحاشى...

Şâban bin Mustafa'nın elimizde bulunan eserlerini H. 1052/ M. 1643, 1057/ 1647 ve 1061/ 1651 yılında meydana

³ Şair, *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* adlı tercümesinin mensur önsözünün sonunda “Dânişî” mahlası ile tanınmış ve Aksaraylı olduğunu, “Şâban bin Mustafa bin Mehmed” ismiyle anıldığını belirtir. Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 90b. (Bu eserin bir sureti, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273'tedir). Müteakip atıflarımızdaki yaprak ve sayfa numaraları bu nüshaya aittir.

⁴ Kur'an, Fecr Suresi, 89/8.

getirdiğine bakılarak 16. asrın sonlarında veya 17. asrın başlarında doğduğu tahmin edilebilir. Onun öğrenim hayatına dair çokça bilgi yoksa da eserleri, Arapça ve Farsça bildiğini, İslâmî ilimleri tahsil ettiğini göstermektedir. Nitekim kendisinin *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin başlangıcında, “min evân-ı tahsîl-ilmi'l-asîl”, yani esas ilim tahsili çağından söz açması (vr. 57b-58a), sonra H. 1052/ M. 1643 yılında Konya’da şer’î hükümlerle uğraştığını ifade etmesi (vr. 59a), ilmiye mesleğine mensup olduğunu, kadılık veya müderrislik ettiğini düşündürmektedir. Buradan hareketle şairin çocukluk ve gençlik yıllarında mahallî hoca ve mekteplerde okuduğunu, onun ardından medreselere devam edip icazet aldığını, sonra müderrislik ve müftülük mesleğine girdiğini söylemek, yanlış olmayacaktır. Şâban bin Mustafa’nın şiirlerinde kullandığı “Dânişî” mahlası da ilimle alâkasını göstermekte ve ilmiye mesleğine mensup olduğunu düşündürmektedir. Onun *Nesrû'l-leâlî*’yi H. 1052/ M. 1643 yılında şeyhüislâmlık makamında bulunan kişi için uygun bir hediye olmak üzere tercüme etmeyi kararlaştırması da mesleğiyle alâkalı tahminimizi doğrulayıcı bir delildir. Bilindiği gibi, Osmanlı tahtında Sultan İbrâhim’in oturduğu bu senede, şeyhüislâmlık makamında, tanınmış divan şairlerimizden Yahyâ Efendi (969-1053/1561-1644) bulunuyordu. Şâban bin Mustafa, Hz. Ali’ye ait 290 kadar Arapça sözü elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden *Nesrû'l-leâlî* isimli derlemeyi nazmen Türkçeye çevirip Şeyhüislâm Yahyâ Efendi’ye iletmeyi düşünmekte; böylece onun alâka ve iltifatına erişmeyi ummaktadır.

Hemşehrisi Hasan Rızâî’nin *Nüzhetü'l-ebrâr...* adlı Arapça kitabında Dânişî hakkında verdiği bilgiler, şairin hayatına dair kendi eserlerine dayanan tesbit ve tahminlerimizi teyid etmektedir. Hasan Rızâî, adı geçen kitapçığında Dânişî’yi “Şair âlim Şâban Efendi” diye vasıflandırır ve Aksaray’ın âlimlerinden olan bu zatın “Mîmzâde” (M’nin oğlu) diye

tanındığını belirtir. Dânişî'nin babası Mustafa Dede'nin de salihlerden ve Aksaraylı Şeyh Hamîd'in dostlarından olduğunu anlatır. Şâban Efendi'yi "zahirî bilgilerde kuvvetli, ilim ehli ve eser sahibidir; Hz. Ali'nin (Allah onun yüzünü ağartsın) sözleri konusunda tercümesi vardır" manasında tanıtır. Yine Aksaraylı Rızâî, Müftü Hüseyin Efendi'nin Şâban bin Mustafa'yı "kadı asker" diye adlandırdığını ifade eder⁵ ki, bu kayıt da -eğer işleme gibi bir maksat taşııyorsa- şairin çevresinde ilmiyle takdir edilen bir kişi olduğunu gösterir.

Hasan Rızâî'nin anılan eserinden, "Mimzâde" diye tanınan Mustafa Dede'nin Ahmed adlı bir oğlunun daha olduğunu öğrenmekteyiz. Ahmed Efendi, faziletli, Kur'ân hafızı, iyi bir kadı ve nimet sahibi bir kişiydi. Ahmed Efendi, çok ve zararlı olmasından dolayı sokak köpeklerinin öldürülmesini emretti. Fakat merhum Seyyid Ali onlara merhamet eder; bu hayvanlardan gördüklerini ölümden kurtarırdı. Köpekler, katillerin ellerinden kaçarak onun yanında toplanırlardı. Seyyid Ali, köpekleri kurtarmak için kadı'nın yardımcılarıyla mücadele eder ve onlara "Merhamet etmeyene merhamet olunmaz." derdi.⁶

Evlilik çağına geldiğinde evlenen Şâban Efendi'nin, Mustafa adlı bir oğlu vardır. Dedesinin ismiyle adlandırılan Mustafa Çelebi, babası gibi ilmiye mesleğini seçerek müderris olmuştur. Dânişî'nin "Derviş Mehmed" isimli bir oğlunun daha olduğu bilinmektedir. Konya ve Sakız'da kadılık eden Şâban Efendi, birçok gün, yerine "Husrev Paşa imamı" diye tanınan Mustafa Efendi'yi (ö. 1057/ 1647) naib (vekil) olarak bırakır; kendisi Aksaray'da isteyenlere ilim öğretirdi. Mustafa Efendi, 1641 Ağustos'u ile Mart-Nisan 1643 tarihleri arasında Konya

⁵ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 171a. (Kenarda).

⁶ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 160b; Hasan Rızâî el-Aksarâyî, *a.g.e.* s. 35.

kadısıydı.⁷ Hayli verimli sayılabilecek bir şair ve yazar olan Aksaraylı Seyyid Hasan Rızâî de Şâban Efendi'den bazı bilgiler edinmiş; ayrıca hat dersi alarak "tâlik" adı verilen yazı türünü öğrenmiştir.⁸ Hasan Rızâî, *Nüzhetü'l-ibrâr...* adlı eserinde, Şâban Efendi hakkında mealen naklettiğimiz şu bilgileri verir:

"Aksaray'ın âlimlerinden biri de Mimzâde diye meşhur olan Şâban Efendi'dir.

(Derkenar: Şiirde mahlası Dânişî'dir. Müftü Hüseyin Efendi ona kazasker ismini vermişti. En fasih ve belîğ şairlerdendi. Oğlu müderris Mustafa Çelebi evlatları arasında en seçkinlerdendi ve oğlu Derviş Mehmed Çelebi aynı şekildeydi.

O, ilmî ve entelektüel birikimi kuvvetli, kalem erbabı ve velûd bir kişiydi. Hz. Ali (Allah onun yüzünü mükerrerem eyesin) sözlerinin tercümesi konusunda eseri vardır. (171b) Aynı zamanda kadı olan Şâban Efendi, çoğu zaman Konya ve Sakız mahkemelerinde 'Hoca Hüsrev Paşa' diye tanınan Mustafa Efendi'yi yerine bırakırdı. Ona karşı ayrı bir ilgisi vardı ki bazı ihtiyaç ve sıkıntılardan Mustafa Efendi vesilesiyle kurtuldu. Aksaray'da iki öğrenciye de ders verirdi. O ikisi kendisinden bazı ilimlerde eğitim aldı ve ben de kendisinden talik yazısını öğrendim."

Dânişî'nin kırk hadis derlemesinden, H. 1061/M. 1651 yılında hayatta olduğu anlaşılakta; fakat nerede ve hangi tarihte vefat ettiği bilinmemektedir. Kendi ifadelerinden tahminen çıkardığımızı göre, yazar, bu kırk hadis çevirisini

⁷ "Hüsrev Paşa İmamı" Mustafa Efendi'nin hayatı hk. bilgi için bk. Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik- Uşşâkîzâde'nin Şakâ'ik Zeyli*, (İnceleme-Metin), haz. Ramazan Ekinci, 2017, s. 411-412; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, (İnceleme- Tenkitli Metin- Dizin), haz. Ramazan Ekinci, 2018, c. 1, s. 677.

⁸ Hasan Rızâî, *a.g.e.*, vr. 171b.

ömrünün son zamanlarında, ahiret hazırlığını artırmak niyetiyle meydana getirmiştir. Onun hadîs-i erbaîn tercümesinin başlangıcında, değerli ömür sermayesinin avarelikle geçen günlerini ve cehaletle boşa giden zamanlarını üzümlere hatırlayışından bahsetmesi, sonra Hz. Ali'ye ait “Ömrünün başında kaçırdığını sonunda ele geçir!..” sözünü anarak az ömürde çok ibadet tahsiline başladığını söylemesi (vr. 33b-34a), bu bakımdan manidar görünmektedir. Mütercim bu cümlelerinden, kırk hadisi tercüme ettiği sırada yaşlı, dolayısıyla ömrünün son zamanlarında olduğu anlaşılmaktadır. İşte Aksaraylı âlim, şair ve mütercim Dânişî Şâban Efendi'nin hayatı hakkındaki bilgilerimiz bunlardan ibarettir.

Dânişî Şâban Efendi'nin Eserleri

Elimizde Dânişî Şâban bin Mustafa'nın tercüme yoluyla meydana getirdiği üç eseri bulunmaktadır. Aksaraylı Dânişî, bu eserlerinin yer aldığı mecmuanın başlarında (vr. 27b-32a) Hz. Peygamber'e salâvat getirmenin faziletleri konusundaki kırk hadisi, kısaca “*el-Müstetrağ*” adıyla anılan eserden naklen yazmıştır. Bilindiği gibi, *el-Müstetrağ fî külli fennin müstetrağ*, Ebü'l-feth Bahâüddîn Muhammed b. Ahmed b. Mansûr el-İbşîhî'nin (790-854/1388-1450?) ansiklopedik bir antoloji niteliğindeki seksen dört bölümden ibaret, Arapça bir eserdir.⁹ Kendisi bu hadisleri dilimize *el-Müstetrağ*tan aynen naklettiği ve Türkçeye çevirmediği için, bir müstensihlik, başka bir deyişle kopya edicilik vazifesi görmüştür. Aynı mecmuada bulunan ve Dânişî Şâban Efendi tarafından tercüme yoluyla

⁹ İbşîhî ve anılan eseri hk. bilgi için bk. Hulûsi Kılıç, “İbşîhî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 376-377.

meydana getirilen eserleri, tamamlanış tarihlerine göre ele alıp tanıtmaya çalışacağız.

1. Nesrû'l-leâli Tercümesi

Hayatından bahsederken belirttiğimiz gibi, Dânişî Şâban bin Mustafa, Hz. Ali'ye ait üç yüze yakın Arapça vecizeyi ihtiva eden, Arap, Fars ve Türk edebiyatında "*Nesrû'l-leâli*" adıyla meşhur kitapçığı, H. 1052 (M. 1643) yılında Konya'da Türkçeye çevirmiştir. Şîh âlimlerden Tabersî'nin (ö. 548/ 1154), Hz. Ali'ye nisbet edilen bilgece sözler arasından 290 kadar cümleyi seçerek elifba harfleri sırasına göre dizdiği ve bu metne "*Nesrû'l-leâli*" (İnci Saçısı) adını verdiği bilinmektedir. Anılan derleme, Türk edebiyatı tarihinde, tahminen 15. asrın ilk çeyreğinde, Kâsım mahlaslı bir şair tarafından *Nazmü'l-leâli* adı altında tercüme ve şerh edilmiştir. "Hâfız" mahlasını kullanan başka bir şair, *Nesrû'l-leâli*'yi 825/1422 yılında Sultan II. Murad'a takdim etmek için *Lü'lü'-i Mendûd* ismiyle dilimize nazmen çevirmiştir. Yine bu Arapça vecizeler kitapçığının Timurlu hükümdarı Hüseyin Baykara'ya sunulmak üzere Alî Şîr Nevâî (844-906/1441-1501) tarafından nazmen Türkçeye tercüme edildiği mâlûmdur. 15. asrın ikinci yarısında hayatta olduğu anlaşılan âlimlerden Mustafa bin Şücâ', *Nesrû'l-leâli*'yi Evrenoszâde Ahmed Bey'in isteğini yerine getirmek için H. 902/ M. 1496-97 yılında mensur olarak çevirip şerh etmiştir. Söz konusu metnin 16. asırda Mâtemî, Vâhidî, Latîfî, Rihletî gibi şairler tarafından Türkçeye nazmen tercüme edildiğini de bilmekteyiz.¹⁰

İşte seleflerinin izinden giden Dânişî, devrin şeyhülislâmına ithaf etmek niyetiyle meydana getirdiği

¹⁰ Bu tercüme hakkında daha fazla bilgi için bk. Âdem Ceyhan, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.

tercümesine 1052 Zilka'desinin birinci gününde (21 Ocak 1643 tarihinde) başlamış ve onu Zilhicce ayının onunda (1 Mart 1643), yani kırk gün zarfında tamamlamıştır. (vr. 87b). Şair, çeşitli dinî, ahlâkî, sosyal konulara dair fikir, görüş ve tavsiyeleri dile getiren bu Arapça güzel sözleri, “feilâtün mefâilün feilün” kalıbında birer kıt'ayla Türkçeye çevirmiştir. Onun Arapça vecizeleri dilimize nasıl tercüme ettiğini göstermek ve bu çalışmadaki başarı derecesi hakkında bir fikir vermek için, bir kıt'asını örnek olarak nakledelim. Dânişî, “İnsanın belâsı dilindedir” manasındaki بلاء الإنسان من اللسان vecizesini Türkçeye şöyle tercüme etmiştir:

“Her belâ kim gelür vücûda ana
Sebeb elbette [ki] lisânı olur
Gâh ü bîgâh zâhir olsa sühan
Ol sözün ana çok ziyânı olur” (vr. 62a).

[Meydana gelen her belânın sebebi, (insanın) dili olur. Söz, eğer yerli yersiz ortaya çıksa, o lakırdının, sahibine çok zararı dokunur.]

Dânişî'nin *Nesrû'l-leâlî*'nin önceki tercümelerinden faydalanıp faydalanmadığını tesbit etmek maksadıyla karşılaştırmalı araştırmalar yaptık. Neticede şairin, Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî'nin H. 746/ M. 1346 yılında meydana getirdiği manzum *Nesrû'l-leâlî* tercümesinden istifade ettiğini gördük. Mes'ûd bin Ahmed, Hz. Ali'nin adı geçen meşhur derlemedeki vecizelerini “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla ve iki beyitli kıt'alar hâlinde Farsçaya çevirmiştir.¹¹ Bu eserden yararlandığı anlaşılan şairimiz, bahis konusu Arapça güzel sözleri aynı

¹¹ Mes'ûd bin Ahmed'in *Nesrû'l-leâlî* tercümesinin bir nüshası: *Tercemetü'l-leâlî ve Tezkiretü'l-maâlî*, Süleymaniye Ktp. Ayasofya bl. nr. 945, vr. 43b-84b. Bu eser hk. daha fazla bilgi için bk. Kılıslı Muallim Rif'at, “Notlar ve Vesikalar”, *Türkiyat Mecmuası*, 1926, 2. c. s. 408-409; *Hiz. Ali'nin Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümeleleri*, haz. Turgay Şafak, İsa Akpınar, Büyüyen Ay Yay. İstanbul 2020.

Lîk gâfil olup bu ma'nîden
Hande iden kişi remîde olur" (vr. 61b).

[İnsanın Allah korkusuyla ağlaması, gözünün aydınlığına vesile olur. Fakat bu manadan habersiz olup (çok veya yerli-yersiz) gülen kişi, (sonuçta) korkmuş, ürkmüş olur... (Bu dünyada Ondan korkmayan, ahirette korkacaktır).]

Dânişî'nin Arapça sözleri doğru tercüme ve kısaca şerh edebilmek için çokça gayret sarf ettiği, Arapça sözlüklerden, hadis kitaplarından ve çeşitli mutasavvıf, âlim ve şairlerin eserlerinden faydalandığı anlaşılmaktadır. Sayfa kenarlarında Arapça vecizelerde geçen kelimeler hakkında Seyyid Şerîf Cürcânî'nin *Târîfât*'ından (meselâ vr. 60a, 67b), Ahterî Mustafa Efendi'nin "*Ahterî*" diye de anılan sözlüğünden nakiller (örnek: vr. 60b, 61a, 62b, 63a-b vb.) konuyla alâkalı hadisler veya kelâm-ı kibâr (vr. 64a, 67a, 68a, 71a, 87a), Şeyh Sâdî (vr. 82b, 85b), Ahî Çelebi (vr. 85b), Ebussuûd Efendi (vr. 86a), "Şeyhu'l-ekber" (Muhyiddîn-i Arabî) (vr. 86b) gibi şahsiyetlerden iktibaslar, bu istifadenin örnekleri arasındadır. (Anılan notların mütercime değil, müstensihe ait olabileceği ihtimali de akla gelmektedir).

17. asır Osmanlı edebiyatında, bilhassa ilmiye mesleğine mensup şair ve yazarların eserlerinde çeşitli sebeplerden dolayı Arapça ve Farsça kelimelerin daha çok tercih edildiğini söylemek mümkündür. Müftülük ve müderrislik gibi işlerle meşgul olduğu bilinen Dânişî'nin *Nesrül-leâlî* tercümesi, dil malzemesi yönünden gözden geçirildiğinde, numune olarak incelenen ilk yirmi beş kıtada, Arapça kelimelerin sayısı ve oranca ilk, Türkçelerin ikinci, Farsça asıllıların ise üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Eserdeki Türkçe kelimelerin büyük bir kısmı günümüzde de yaşamakta; birtakımı ise terk edilmiş ve eskicil denebilecek durumdadır. Bazıları Arapça veya Farsça bir kelimeyle deyim teşkil eden bu Türkçe

kelimelerden bir kısmı şöyle sıralanabilir: (Kelimelerin sadece metindeki manaları verilmiştir.)

- alçag: alçak, aşağı (60. Söz)
- anda: orada, onda (14. Söz)
- ayak basmak: ayak atmak, ayak diremek (99. Söz)
- ayaktan atmak: düşürmek, yıkmak (159. Söz)
- bitmek: meydana gelmek (82. Söz)
- bozmak: bozmak (238. Söz)
- câna cân bağışlamak: cana can katmak (92. Söz)
- dahı: bundan sonra, artık, bir daha (121. Söz)
- denlü: kadar (49. Söz)
- dikmek: dikmek (95. Söz)
- dil bağlamak: gönül vermek (157. Söz)
- dilemek: dilemek, istemek (75. Söz)
- düketmek: tüketmek, bitirmek (140. Söz)
- dükeli: bütün, hep (206. Söz)
- düşürmek: düşürmek (129. Söz)
- ele getürmek: ele geçirmek, elde etmek (61. Söz)
- ermek: dokunmak (134. Söz)
- eylük: iyilik (8. Söz)
- göstermek: göstermek (220. Söz)
- gözetmek: gözetlemek, bakmak, tecessüs etmek (9. Söz)
- hâtırını yapmak: gönlünü almak, gönlünü hoş etmek (29. Söz)
- içre: içinde, arasında (49. Söz)
- kanda: nerede, nereye (102. Söz)
- kardaş: kardeş (7. Söz)
- katı: çok, gayet (10. söz)
- kendü: kendi (54. Söz)
- kesilmek: ayrılmak, uzaklaşmak (257. Söz)
- kimesne: kimse (113. Söz)
- komak: bırakmak (83. Söz)
- korkmak: korkmak (270. Söz)

kurtılmak: kurtulmak (135. Söz)
 nice: nasıl (179. Söz)
 safâsını sürmek: safasını sürmek (28. Söz)
 sakınmak: muhafaza etmek, esirgemek (9. Söz)
 sakın: sakın, aman! (14. Söz)
 saklamak: muhafaza etmek, sakınmak (30. Söz)
 sanmak: sanmak, zannetmek (79. Söz)
 togrılık: doğruluk (193. Söz)
 ulaşmak: ulaşmak (210. Söz)
 varmak: varmak (105. Söz)
 vücûda gelmek: meydana gelmek (21 söz)
 yaramazlık: kötülük, fenalık (25. Söz)
 yeg: daha iyi, üstün (68. Söz)
 yegrek: daha iyi, üstün. (70. Söz)
 yitmek: kaybolmak, yok olmak (82. Söz)
 yoldaş: yoldaş, arkadaş (2. Söz)
 yüri: haydi (32. Söz)
 yüzine urmak: yüzüne vurmak (245. Söz).

Dânişî'nin, Hz. Ali sözlerinin tercümesi olmak üzere yazdığı kıt'alar, şekil ve muhteva yönünden incelendiğinde, bunların hem vezin, kafiye, hem de maksadı doğru-düzgün ifade bakımından hayli başarılı olduğu söylenebilir. Şair, 275 Arapça vecizeye dair birer kıt'a yazmak suretiyle bazı İslâmî, ahlâkî fikirleri telkin etmiş; insanî ve dinî yönden iyi diye bildiğimiz tavsiyelerde bulunarak muhataplarını iyilik ve güzelliklere özendirmek istemiştir. Onun *Nesrül-leâlî* tercümesinin, mütercim hattından istinsah edilmiş nüshası, Princeton Üniversitesi Kütüphanesinde bulunmaktadır.¹² Söz

¹² Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library, vr. 57b-88a. (Bu eserin bir kopyası: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273).

konusu tercümenin Mısır Millî Kütüphanesinde de bir yazma nüshası vardır.¹³

2. Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercümesi

Dânişî Şâban Efendi'nin meydana getirdiği eserlerden biri de *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* tercümesidir. (vr. 88b-101a). *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî* (Hz. Ali'nin Yüz Sözü), Hz. Ali özdeyişleri arasında meşhur Mu'tezile kelâmcısı Câhız'ın (ö. 255/ 869) seçtiği vecizelerdir. Reşîdüddin Vatvat (ö. 573/1177) tarafından *Matlûbu Külli Tâlib min Kelâmi Emîrül-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* adıyla Farsçaya çevrildiği, daha sonra Arapça güzel cümlelerle de açıklandığı bilinen bu sözler, 14 veya 15. asırdan itibaren Türkçeye defalarca tercüme edilmiş; çeşitli şerhlere de konu olmuştur. Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'nin halk arasında tanındığını söyleyen ve o cümleleri "kelimât-ı kerîme ve nesâyih-ı celîle" (büyük sözler ve ulu nasihatlar) diye vasıflandırarak öven Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'nin, bahis konusu tercümelerin bir kısmından haberdar olduğu, kuvvetle muhtemel görünmektedir. Meselâ, şairin hemşehrisi Seyyid Hasan Rızâî, bahis konusu yüz sözü, H. 1054/ M. 1644 yılında ikişer beyitli kıt'a şeklinde dilimize çevirmiştir. İşte Aksaraylı Dânişî, *Nesrü'l-leâlî*'yi tercüme ettikten beş yıl sonra, Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'yi de 1057 yılı Şâban ayının ilk gününde (1 Eylül 1647 tarihinde) nazmen çevirmeye başlamış; çalışmasını aynı ayın yirmisinde tamamlamıştır. Şair, yüz sözü yine iki beyitli kıt'alar şeklinde, fakat öncekinden farklı olarak müctess bahrinin "mefâilün feilâtün mefâilün feilün" kalıbıyla tercüme etmiştir.

Dânişî'nin bu eserinin üç bölümden ibaret olduğunu söylemek mümkündür: Hz. Ali'ye nisbet edilen yüz sözün

¹³ Bu nüshanın tavsifi için bk. *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1987, c. 1, s. 271, nr. 1038.

değerini ve tercüme ediliş sebebini anlatan mensur başlangıç, vecizelerin kıt'alar hâlinde çevrildiği asıl bölüm, hangi şartlar altında ve niyetlerle meydana getirildiğini bildiren kısa bir sonuç. *Nesrü'l-leâli* tercümesinde olduğu gibi, bu eserine de mensur bir takdimle başlayan şairimiz, Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve övgüden sonra kitabı yazış sebebini anlatmış; onun ardından asıl konuya gelerek *Sad Kelime*'yi tercümeğe geçmiş; sözlerini kısa bir manzum sonuç kısmıyla tamamlamıştır.

Mütercimin çevirdiği *Sad Kelime*, Hz. Ali vecizeleri arasından meşhur Arap yazarı Câhız'ın seçtiği yüz sözdür. Câhız tarafından meydana getirilen *Mie Kelime* (Yüz Söz) veya "*Mi'et amsâl Alî bin Ebî Tâlib*" (Ali bin Ebî Tâlib'in Yüz Meseli) isimli derlemeyi Reşîdüddin Vatvat'ın Farsçaya çevirdiğini, daha sonra o tercümesine Arapça izahlar da eklediğini bahsin başında ifade etmiştik. Karşılaştırma sonunda, başka bazı selefleri gibi Dânişî'nin de Reşîdüddîn Vatvat'a ait bu meşhur tercüme ve şerhten faydalandığını gördük. Zira mütercim hattından istinsah edildiği bildirilen *Sad Kelime* nüshasının sayfa kenarlarında Arapça vecizeleri yine Arapça şerh (izah) eden bazı cümleler yer almakta ve bunlar Reşîdüddîn Vatvat'ın anılan eserinde bulunmaktadır.

Hz. Ali'ye nisbet edilen *Sad Kelime*'de, "Kişi dilinin altında gizlidir", "Cimrinin malını felâket veya vârisle müjdele", "İyilikle hür kişi kul-köle edilir", "İslâm'dan daha yüce bir şeref yoktur" örneklerinde olduğu gibi, ya hayata dair bir gerçek ifade edilmiş veya çeşitli dinî, ahlâkî, sosyal konular hakkındaki fikir ve görüşler dile getirilmiş; doğrudan doğruya yahut dolaylı olarak bazı faziletler telkin edilmiş; kötülükler ise yerilmiştir.

3. Hadîs-i Erbaîn Tercümesi

Aksaraylı Dânişî'nin kaleminden çıkmış nüshadan istinsah edilen mecmuadaki eserlerinden biri de kırk hadis tercümesidir. (vr. 32b-57a).

Sözlerine besmeleden sonra Arapça, Farsça kelime ve tamlamaların çokça kullanıldığı seci'li bir nesirle Allah'a hamd, Hz. Peygamber'e dua ve selâmla başlayan Dânişî Şaban bin Mustafa, İslam tarihinde "Hulefâ'-i Râşidîn" olarak vasıflandırılan dört seçkin dost ve İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'yi (ö. 150/767) de övgüyle anmış; bunun ardından eserini yazış sebebini anlatmaya koyulmuştur: Ömrün tembellik ve bilgisizlikle geçen günlerini pişmanlık ve hasretle andığını belirten yazar, bundan sonra "ahiretin tarlası" diye tarif edilen dünyada sun'i ve zahmetli şekilde sanatla uğraşmaktan yüz çevirip asıl maksada, Allah'ı bilme ve faydalı ilimler tarafına yöneldiğini, insanın ibadet için yaratılmış olmasından dolayı iyiliği emir ve kötülükten alıkoyma yolunda çalışmaya karar verdiğini anlatır. Bu niyet için en uygun olan, Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği İslâm dinine uymak ve Hz. Ali'nin büyük yolunu tutmaktır. Onun kanaatince, Arapçaya dair bilgileri öğrenmekten asıl maksat, Allah'ın ayetlerinin sırlarını ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hadislerinin ince manalarını anlamaktır. Kendisi, ibadetin en faydalısı ve ahiret azığının en mühimini edinmek üzere seleflerin yolunda gitmiş; "Âlimler peygamberlerin vârisleridir" gibi hadislerde bildirilen hazineye erişmeyi umarak ve "Ömrün başında kaçırdığını sonunda elde et!" buyruğundan öğüt kabul ederek az ömürde çok ibadet etmeye başlamıştır.

İnanan bir kul için ibadet işi ve ahiret azığı, Kur'an'dan sonra Hz. Peygamber'in hadisleri ve Hz. Ali'nin eser(söz)leridir. Çünkü hadislerin ve Hz. Ali sözlerinin kelimeleri düzgün, manaları güzel, dizilişi benzersizdir. Hz. Peygamber'in

hadislerini tutan ve ezberleyen kişilere ahirette verilecek mükâfatlara dair çeşitli rivayetleri hatırlatan Dânişî, bu nakillerden dolayı ümmetin âlimlerinin kırk hadisi topladıklarını belirtir. Kendisi de hadis rivayet etmek suretiyle Hz. Peygamber'e bağlanmayı istemiş ve 1061 yılı Zilhiccesinin ilk gününde (15 Kasım 1651 tarihinde) bu kırk hadisi derlemeye başlamıştır. Maksudı, ahirette Hz. Peygamberin şefaatine erişmek ve çalışmasının dostları tarafından unutulmamaya, hayır dua ile anılmaya bir vesile olmasıdır. Hadisleri yazarken okuyanlar için onların kısa, faydalı ve ezberlenmesi kolay olması niyetiyle isnadlarını nakletmediğini, mühim konuları ve bütün ibadetlere dair uyarıları ihtiva edici bulunmasını istediğini belirten mütercim, bu derleme ve tercümesi sırasında *Mesâbîh*, *Meşârik* ve daha başka kitaplardan faydalandığını da anlatır. Bilindiği gibi, *Mesâbîhu's-sünne*, el-Begavî'nin (ö. 516/1122) güvenilir hadis kaynaklarından derlediği hadisleri ihtiva eden, *Meşâriku'l-envâri'n-nebeviyye...* ise Radyüüddîn es-Sâgânî'nin (ö. 650/1252) bazı sahih hadisleri, nahiv konularına göre düzenlediği bir eseridir.

Dânişî Şâban Efendi, seçtiği kırk hadisten her birini önce nesirle Türkçeye tercüme etmiş; bunun ardından bazen onunla ilgili başka rivayet(ler)i de anarak kısaca şerh (izah) etmiş; son olarak birer kıtayla nazmen de dile getirmiştir. Hadisler Kur'an öğrenme ve öğretmenin fazileti, amellerin ömrün sonuna göre değerlendirildiği, Allah'ın hayrını istediği kimseyi dinde anlayışlı kıldığı, mümin kardeşine yardım edene Hakk'ın yardımcı olacağı, bir ayet de olsa dinî hükümleri bildirmenin lüzumu, İslami ilimleri öğrenme yolunu tutan kimseye cennet yolunun kolaylaşacağı gibi çeşitli konular hakkındadır.

Dânişî'nin çevirip açıkladığı rivayetler sıhhat yönünden incelendiğinde bunların yaklaşık üçte ikisinin sahih, altısının zayıf vebirinin çok zayıf olduğu, başka bir ifadeyle sahih ve

hasen hadisin şartlarından birini yahut birkaçını taşımadığı görülür. Mütercim, tercüme ve izahı sırasında Safedî'nin (ö. 764/ 1363) *Katru'l-gays...* adıyla da anılan *Lâmiyetü'l-Acem* şerhi (vr. 38b), *Şerhu Meşârik* (vr. 43b), Cevherî'nin (ö. 400/ 1009'dan sonra) lügati (53b), Ahterî'nin (ö. 968/ 1560-61) sözlüğü (vr. 54b) gibi çeşitli eserlerden faydalanmıştır. Dânişî'nin mensur-manzum kırk hadis tercümesinin bir yazma nüshası, Princeton Üniversitesi Kütüphanesinde olup onun sureti Süleymaniye Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273, vr. 32b-56a'dadır.

Bu eserde tercüme ve izah edilmiş hadisler, onların kaynakları, sıhhat durumları ve önceki hadis-i erbaîn çevirilerinde yer alıp almadıkları, topluca şöyle gösterilebilir:

Sıra nr.	Hadisin meali	Kaynağı	Hadis âlimlerine göre sıhhat durumu	Önceki kırk hadis tercümelelerinde olup olmadığı.
1	"Sizin en hayırlınız, Kur'ân'ı öğrenen ve öğretendir."	<i>Buhârî</i> , "Fezâ'ilü'l-Kur'ân" 21, <i>Tirmizî</i> , "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 15; <i>Ebû Dâvud</i> , "Salat," 349.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 164), Hilâlî (Gıynaş 2012.; Vâlî (Köksal 2016: 333); Gelibo-lulu Âlî (Söylemez 2017: 616).
2	"Ameller sonuçlarına göre değerlendirilir."	<i>Buhârî</i> , "Kader", 5; <i>Tirmizî</i> , "Kader", 4.	Sahih.	

3	“Allah bir kimsenin hayrını isterse, onu dinde fakih (derin bilgi ve anlayış sahibi) kılar.”	<i>Buhârî</i> , “İlm”, 13; “İ’tisâm”, 10; <i>Müslim</i> , “İmâret”, 98 (1038); <i>Tirmizî</i> , “İlm”, 1.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 171), Hilâlî (Gıynas 2012: 1149), Vâlî (Köksal 2016: 340).
4	“Bir kul, bir mümin kardeşine yardım ettiği müddetçe, Yüce Allah da ona yardım eder.”	<i>Müslim</i> , “Zikr”, 37; <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 60.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 163), Hilâlî (Gıynas 2012: 1149) من كان في حاجة أخيه (كان الله في حاجته şeklinde). Vâlî (Köksal 2016: 332).
5	“Kim bir fakire kolaylık gösterirse (yardım ederse), Allah da ona dünya ve ahirette kolaylık gösterir.”	<i>Müslim</i> , “Birr”, 58.	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 356-357).
6	“Bir ayet bile olsa benden (insanlara) bildirin.”	<i>Buhârî</i> , “Enbiyâ”, 50; <i>Tirmizî</i> , “İlim”, 13 (2671).	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 354).
7	“Bir kimse ilim isteyici olarak bir yola girse, Allah, onu cennet yollarından birine dahil etmiş demektir.”	<i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 17 (223); <i>Ebû Dâvud</i> , “İlm”, 1, <i>Tirmizî</i> , “İlim”, 19 (2683).	Sahih.	Vâlî (Köksal 2016: 339).

8	“Kim bir müminin dünyevi kederlerinden birini giderirse, Allah, onun kıyamet günü kederlerinden birini giderir.”	<i>Müslim</i> , “Zıkr”, 38 (2699), <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 68 (4946); <i>Tirmizî</i> , “Hudûd”, 3 (1425).	Sahih.	
9	“Âlimler peygamberlerin varisleridir.”	<i>Ebû Dâvud</i> , “İlm” 1, <i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 12.	Hasen li gayrihi.	Vâlî (Köksal 2016: 334).
10	“Bir fıkıh âlimi şeytana karşı bin (bilgisiz) abidden daha güçlüdür.”	<i>Tirmizî</i> , “İlim”, 19 (2083); <i>İbn Mâce</i> , “Mukaddime”, 17.	İsnadı zayıf.	Vâlî (Köksal 2016: 331-332).
11	“Sadaka Rabbin gazabını söndürür ve kötü ölümü de önler.”	<i>Tirmizî</i> , “Zekât”, 28 (664).	Garib.	
12	“Geceleyin insanlar uykudayken namaz kılın; selâmetle cennetegirersiniz.”	<i>Tirmizî</i> , “Et’ime” 45; <i>İbn Mâce</i> , “İkâmet”, 174.	Sahih.	
13	“Allah katında amellerin en sevimsisi, az da olsa devamlı olanıdır.”	<i>Buhârî</i> , “İman”, 32, <i>Müslim</i> , “Müsâfirîn”, 216.	Sahih.	
14	“Allah, temizdir (noksanlardan münezzehtir); temiz olanı kabul eder.”	<i>Müslim</i> , “Tahâret”, 1; “Zekât”, 65; <i>Nesâî</i> , “Tahâret”, 103.	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 170-171).

15	“Sana şüphe veren şeyi bırak; şüphe vermeyen şeyi ifa et! (...)”	<i>Nesâî</i> , “Eşribe”, 50 (8, 327, 328); <i>Tirmizî</i> , “Kıyâmet” 61 (2520).	Sahih	Fevrî (Aksoy 1997: 129).
16	“Allah güzeldir; güzelliği sever.”	<i>Müslim</i> , “İman”, 147; <i>İbn Mâce</i> , “Duâ”, 10.	Sahih.	
17	“Kim şüpheli şeylerden kaçınırsa, dinini ve ırzını korumuş olur.”	<i>Buhârî</i> , “İman” 39, “Büyü” ² ; <i>Müslim</i> , “Müsâkat, 107, (1599).	Sahih.	
18	“Kıyamet gününde insanların bana en yakın olanları, en çok salât ve selam getirenleridir.”	<i>Tirmizî</i> , “Vitr”, 21.	Hasen.	Vâfî (Köksal 2016: 336).
19	“Şüphesiz ki sözün Allah’a pek sevgilisi, ‘Sübhanallâhi ve bi-hamdihi’ (kelimeleriyle tesbih etmek)dir.”	<i>Müslim</i> , “Mesâcid”, 2731.	Sahih.	
20	“Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâhi’l-azîm’ cennet hazinelerinden bir hazinedir.”	<i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 34; 119; <i>Ebû Dâvud</i> , “Edeb”, 103.	Sahih.	
21	“Zikrin en faziletlisi, Lâ ilâhe illâ’llâh, duanın en üstünü el-hamdü li’llâhtır.”	<i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 9; <i>İbn Mâce</i> , “Edeb” 55.	Hasen.	

22	“Belâ dil yüzünden gelir.”	Kudâî, <i>Şihâbü'l-ahbâr</i> , 1/161, nr. 227-228; İbn Cevzî, <i>el-Mevzûât</i> , 3/279.	Zayıf.	Ali Şîr Nevâî (Sevgi 1999: 133), Şirvanlı Hatîb oğlu Habîbullah (Ceyhan 2015: 69-70), Fuzûlî (Sevgi 1999: 133), Rihletî (Sevgi 1999: 134); Gelibolulu Âlî (Söylemez 2017: 617).
23	“İyilik, güzel ahlâktır. (...)”	<i>Müslim</i> , “Birr”, 15 (2553); <i>Tirmizî</i> , “Zühd”, 52 (2390).	Sahih.	Gelibolulu Âlî (Söylemez 2017: 627).
24	“Temizlik, imanın parçasıdır ve el-hamdü li'llâh sözü ahiret terazisinin kefelerini doldurur.”	<i>Müslim</i> , “Tahâret”, 1.	Sahih.	Usûlî (الطهور نصف الإيمان) (Ceyhan 2003: 167); Vâlî (Köksal 2016: 363).
25	“On sene boyunca su bulamasa da temiz toprak müslümanın abdestidir. (...)”	<i>Nesâî</i> , “Tahâret”, 204 (1, 171), <i>Tirmizî</i> , “Tahâret”, 92 (124).	Sahih.	
26	“Ezan ve kamet arasında dua makbul olur.”	<i>Ebû Dâvud</i> , “Salât”, 35, <i>Tirmizî</i> , “Daavât”, 129.	Sahih, hasen.	
27	“Bir kimse beni babası, çocuğu ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe (tam manada imanla) mümin olmaz.”	<i>Buhari</i> , “İman” 8; <i>Müslim</i> , “İman”, 70.	Sahih.	

28	“Bir kul, kendisi için istediğini mümin kardeşi için de istemedikçe, (kâmil imanla) mümin olmaz.”	<i>Buhari</i> , “İman” 7; <i>Müslim</i> , “İman”, 71; <i>Tirmizî</i> , “Kiyâmet”, 59.	Sahih.	Ali Şir Nevâî (Sevgi 1999: 25), Fuzûlî (Sevgi 1999: 25), Usûlî (Ceyhan 2003: 160), Sirâcî (Ceyhan 2021: 1006-1007), Ahterî (Söylemez 2017: 741), Rihletî (Sevgi 1999: 26), Vâlî (Köksal 2016: 361). (لا يؤمن احدكم حتى يحب لآخيه ما يحب لنفسه şeklinde).
29	“Bir kulun şerrinden komşusu emin olmasa, o cennete girmez.”	Bu hadis <i>Buhârî</i> ’de şu mealde: “Şerrinden komşusunun güvende bulunmadığı kimse (kâmil manada) iman etmiş olmaz.” (<i>Buhârî</i> , “Edeb”, 29).	Sahih.	Usûlî (Ceyhan 2003: 180).
30	“Kuşluk namazını bırakmayan kimsenin günahları denizin köpükleri kadar da olsa affedilir.”	Nevevî, <i>el-Hulâsafi ehâdîsi’l-ahkâm</i> , 1/ 570.	Zayıf.	

31	“Bir kimse sabah namazını eda etse, güneşin batış zamanına kadar Allah’ın (rahmeti) civarında olur ve akşam namazını kılsa, sabaha kadar Mevlâ’nın koruması civarında olur.”	Hadisin ilk kısmına benzer bir rivayet: “Sabah namazını kılan kimse Allah’ın himayesindedir . (...)” (<i>Müslim</i> , “Mesâcid”, 262; <i>Tirmizî</i> , “Salât”, 51.	Zayıf.	
32	“Hâ-mîm (ayetiyle başlayan) Duhan Suresini Cuma gecesinde okuyan kimse mağfirete mazhar olur.”	<i>Tirmizî</i> , “Fezâ’ilü’l-Kur’ân”, 8 (2891).	Çok zayıf.	
33	“Bir kimse Allah ve Resulünün sevgisiyle sevinmiş olmayı isterse, Kur’ân’ı Mushafa bakarak okusun.”	Süyûtî, <i>Câmiu’s-sagîr</i> , 8725.	Zayıf.	
34	“Kur’an, Kıyamet gününde dostuna (okuyucusuna) şfaatçi olacaktır.”	<i>Müslim</i> , “Müsâfirîn”, 252; <i>İbn Hanbel</i> , 5/ 255.	Sahih.	
35	“İnsanlar iftarı geciktirmedikleri müddetçe hayırdadırlar.”	<i>Buhârî</i> , “Savm”, 45; <i>Müslim</i> , “Sıyâm”, 48.	Sahih.	

36	“Sevdiğini aşırı sevme. Belki günün birinde düşmanın olabilir. Düşmanına da aşırı kin gütme ve düşmanlık etme. Günün birinde dostun olabilir.”	<i>Tirmizî, “Birr”, 60 (1998).</i>	Garib, hasen.	
37	“Dinde noksana sebep olmayacak şekilde alçakgönüllü olana ve zillete düşmeyecek biçimde yumuşaklık gösterene ne mutlu!”	<i>Elbânî, Zaifü't-Tergîb ve't-terhîb, 1732.</i>	Zayıf.	
38	“Nafakada iktisatlı olmak geçimin yarısıdır.”	<i>Aclûnî, Keşfü'l-hafâ..., 1/ 179-180. nr. 476.</i>	Zayıf.	
39	“Sabır, imanın yarısıdır.”	<i>Ebû Nuaym, Hilyetü'l-evliyâ, 5/ 34.</i>	Sahih.	
40	“Allah'a dua eden herkese O icabet eder.”	<i>Tirmizî, “Daavât” 133.</i>	Sahih.	

Sonuç

Aksaraylı Dânişî Şâban bin Mustafa'nın hayatı ve eserleri hakkındaki araştırmamızın neticelerini öz olarak şöyle sıralayabiliriz: O, 17. asırda ve sonraki zamanlarda meydana getirilmiş şuaara tezkireleri, *Şekâyiku'n-Nu'mâniye...* zeyilleri,

Keşfü'z-zunûn... ve zeyilleri, *Sicill-i Osmânî*, *Osmanlı Müelliflerigibi* belli-başlı biyografik, bibliyografik kaynaklarımızda adına rastlanmayan âlim, şair ve yazarlarımızdan biridir. Dânişî Şâban Efendi'nin hayatı ve bir eseri hakkında, hemşehrisi ve çağdaşlarından Seyyid Hasan Rızâ'nın, Aksaraylı salih insanlara dair yazdığı *Nüzhëtü'l-ebâr...* adlı Arapça kitapçığında bilgi bulunmaktadır. Devrin mektep ve medreselerinde okutulan ilimleri tahsil ettiği anlaşılan Şâban Efendi, müftü olmuş; aynı zamanda isteyenlere ders de vermiştir.

Eldeki eserleri, Aksaraylı Şâban Efendi'nin İslâmî ilimler yanında edebiyatla da alâkadar ve şairlik kabiliyetine sahip olduğunu göstermektedir. Şiirlerinde “Dânişî” mahlasını kullanan Şâban bin Mustafa, dinî düşünce ve duygularla üç eser meydana getirmiştir. Onun ilk eseri, Hz. Ali'nin 290 kadar Arapça vecizesini elifba harfleri sırasına göre ihtiva eden ve “*Nesrû'l-leâli*” adıyla tanınan derlemenin nazmen tercümesidir. Şair, bu eserini devrin divan sahibi şeyhülislâmı Yahyâ Efendi'ye takdim etmek niyetiyle H. 1052/ M. 1643 yılında Konya'da İslâmî hükümlerle meşguliyet esnasında tamamlamıştır. Mütercim, her bir Arapça vecizeyi “feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla ve ikişer beyitli kıt'alar hâlinde dilimize tercüme etmiştir. Mukayese sonucunda, onun eserini meydana getirirken, Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî'nin H. 746/ M. 1346 yılında bitirdiği *Tercemetü'l-leâli ve Tezkiretü'l-maâli* adlı Farsça manzum *Nesrû'l-leâli* çevirisinden hayli faydalandığı anlaşılmaktadır.

Dânişî'nin ikinci eseri, H. 1057/ M. 1647 yılında, yirmi günde tamamladığı *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali* tercümesidir. Şair, Hz. Ali'nin edebiyat tarihimize “*Sad Kelime*” (Yüz Söz) ismiyle tanınmış Arapça vecizelerini yine ikişer beyitli kıt'alar hâlinde, “mefâilün feilâtün mefâilün feilün” kalıbıyla Türkçeye tercüme etmiştir. Mütercimin bu kitapçığında, Reşîdüddîn Vatvat'ın (ö.

573/ 1177) *Matlûbü Külli Tâlib min Kelâmi Emîrül-mü'minîn Alî bin Ebî Tâlib* adlı Arapça, Farsça eserinin tesirleri görülür.

Onun bilindiği kadarıyla üçüncü ve son eseri, bir kırk hadis tercümesidir: Dânişî Şâban Efendi, H. 1061/ M. 1651 yılında meydana getirdiği bu eserinde, Hz. Peygamber'in kırk hadisini önce nesirle, sonra kıt'alar hâlinde nazmen dilimize çevirmiştir. Mütercim, çevirip kısaca şerh ettiği hadisleri *Mesâbîh*, *Meşârik* gibi hadis kitaplarından seçtiğini bildirir.

Şairin manzum tercümelerinde yer yer imale, zihaf, redifle yetinme gibi vezin ve kafiye kusurlarına rastlanmakta; ayrıca ara-sıra maksadı güzel ve düzgün anlatış yönünden bazı pürüzleri de görülmektedir. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nin Konya, Aksaray gibi ilim, sanat ve edebiyat merkezi İstanbul'dan uzak sayılabilecek şehirlerinde yaşamış Şâban Efendi'nin üç dile, dinî ve edebî bilgilere vâkıf, âlim bir şair, meramını nazım ve nesir yoluyla ifadeye muktedir bir şahsiyet olduğu da bellidir. Dinî-edebî konularda eser sahibi seleflerinin izinden giden şairin, önce *Nesrül-leâli*'yi, ondan bir müddet sonra *Sad-Kelime-i Hazret-i Alî*'yi, nihayet kırk hadisi tercüme ederek okuyucularına İslâmî inanç, ibadet, ahlâk ve âdâb konularında bazı telkin ve tavsiyelerde bulunduğu muhakkaktır. Denebilir ki, o, belli-başlı biyografik kaynaklarımızda tanıtılmayışı, eserlerinin konuları, nüshalarının sınırlı sayıda oluşu gibi yönlerden Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullah ve Balıkesirli Rihletî'yi andırmaktadır.

Çalışmamızda Dânişî'nin hayatı, eserleri hakkında bilgi verilmesi, bu biyografiye ek olarak tercümelerinin Latin harflerine ve günümüz Türkçesine çevrilmesi, böylece hem pek bilinmeyen bir Aksaraylı edebî şahsiyetin tanıtılması, hem de kırk hadis, hem de Arapça güzel, ahlâkî sözlere dair iki manzum tercümesinin çağımız okuyucusunun istifadesine sunulması hedeflenmiştir.

ESERLERİN METİNLERİ

Nüsha Tavsifi

Aksaraylı Dânişî Şâban Efendi'nin *Hadîs-i Erbaîn* (Kırk Hadis) tercümesi, Princeton Üniversitesi Kütüphanesi Robert Garrett (1871-1961) Arapça Yazmalar Koleksiyonu No. 750H'de, 32b-57a sayfaları arasında, "*Hadîs-i Erbaîn-i Dânişî Merhûm*" başlığı altında bulunmaktadır. Metnin her sayfasında 13 satır vardır. Hadislerin sıra sayısını bildiren başlıklar ve Arapça asılları, tercümelerine göre büyükçe yazılmıştır. Her yaprağın b yüzünde sonraki sayfanın ilk kelimesini gösteren takibeler mevcuttur. Mütercim H. 1061/ M. 1651 yılında, yani tercüme tarihleri bilinen iki eserinden sonraki bir zamanda tamamladığı bu eseri, mecmuada ilk sırada kayıtlı olduğu ve ondan daha mühimi, hadisler Hz. Ali sözlerinden önce geldiği için, tarafımızdan da başa alınmıştır.

Nesrû'l-leâli tercümesi, aynı Arap harfli yazma mecmuanın 57b-88a sayfaları arasında bulunmaktadır. *كلها محررة من خط المترجم* başlığı, bu metinlerin mütercim hattı nüshadan istinsah edildiğini belirtmektedir. Arapça vecizeler kırmızı, onların tercümeleri ise siyah mürekkeple yazılmıştır. Satır sayısı mensur önsözde 13, Arapça sözlerin çevrildiği sayfalarda 15'tir. *Nesrû'l-leâli* tercümesinin Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe yazmaları arasında da bir nüshası vardır.¹⁴ Biz, *Nesrû'l-leâli* tercümesini Latin harflerine ve günümüz Türkçesine aktarırken, mütercim hattına dayanan nüshayı tercih etmekle birlikte bu yazmayı da göz önünde bulundurduk. Princeton nüshası P, Mısır Millî Kütüphanesi'ndeki yazma ise M kısaltmasıyla gösterilmiştir.

¹⁴ Bu nüshanın tavsifi için bk. *Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, 1987, c. 1, s. 271, nr. 1038.

Anılan ikinci nüshanın elimizdeki suretinde yaprak numaraları silik durumda olduğu için belirtilememiştir.

Şâban Dânişî Efendi'nin *Sad-Kelime-i Hazret-i Ali Tercümesi*, başta tavsif edilen mecmuanın 88b-101a sayfaları arasında yer almaktadır. Bu eserde de satır sayısı mensur önsözde 13, Arapça sözlerin çevrildiği sayfalarda 15'tir. Her yaprağın b yüzünde sonraki sayfanın ilk kelimesini bildiren takibeler vardır.

Metin Neşrinde Tutulan Yol

Hadis tercümelerinin aslında seçilip çevrilen bu Nebevi sözlerin sıra sayısı mevcuttur. Hz. Ali'ye ait vecizelere ise tarafımızdan birer sıra sayısı verilmiş; onların asılları Arap harfleriyle yazılmış; tercümeleleri ise Latin harflerine aktarılmıştır. Bu esnada çeviri yazı alfabesi tercih edilmeyip sadece uzun seslilerin gösterilmesi, gerekli bulunan hâllerde ayın ve hemze işaretinin kullanılmasıyla yetinilmiştir. Kırk hadis tercümesinin önce diliçi çevirisine, onun ardından Latin harflerine aktarılan aslı metnine yer verilmiştir.

Nesrül-leâlî ve Sad-Kelime-i Hazreti Ali tercümesinin önsözleri, bu kısımların bitişini müteakiben, adı geçen eserlerdeki vecizelerin manzum çevirileri ise hemen onların devamında, [] işareti içinde günümüz Türkçesine aktarılmıştır. Okunamayan kelimelerin yanına (?) işareti konmuş; metin tamiri niyetiyle yapılan eklemeler, [] işareti içinde gösterilmiştir. Müstensihten ileri geldiği anlaşılan, vezin ve manaya uymayan yanlışlar nüsha farkı olarak gösterilmemiştir.

Kırk Hadis Tercümesi (Günümüz Türkçesiyle)

(vr. 32b)**Rahmetli Dânişî'nin Kırk Hadis(Tercümesi)**

O ihsan sahibi Yüce Allah ve insanları, cinleri Yaratan üzerine sınırsız ve uçsuz-bucaksız hamd olsun ki, iman ve itaati

tam insanı, gayp saray perdesinin işaretlerini ve şüphe olmayan sayfayı bilici kılıp uyuğuyla varlık b ¹⁵ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ¹⁵ meydanı ve gözle görüş arsasında sanatla yapılmış şeylerin askerlerine ve gizli nesnelere kabilelerine büyük rütbeli kumandan etti. O mükâfat ve cezayı hakkıyla veren, kusur ve noksandan münezzehtir, kemâl sıfatlarıyla vasıflanan(Allah)a sonsuz hamd olsun ki, kudretinin tamlığını ve azametinin yüksekliğini dolaylı anlatmak ve yüceltmek için bütün varlıklar, hatta yaratılmış olan şeylerin hepsini acayip şekiller ve garip biçimle yokluk gizliliğinden varlık ovasına getirip kâinatı tasvir ve mümkün şeyleri tertip etti. İnsanı en güzel şekilde yaratan¹⁶, (33a) fazlıyla şan ve şerefe ulaştığım Allah, kusur ve noksandan münezzehtir.

O izzetin başköşesinde oturan, ümmetin günahkârlarına şefaatçi olan üzerine binlerce dua ve selam olsun ki, “Sen olmasaydın, sen olmasaydın...”¹⁷ tacının sahibi, büyük peygamberler alayının en büyüğü ve ulu’su, suçlu ümmetin sığınağı, gece vakti ışık saçan şebçerağa¹⁸ benzer İslâm nuruyla günah gecesinde kalan, yolunu kaybetmiş kimselerin yol gösterici kılavuzu, *kâbe kavseyni ev ednâ*¹⁹ hareminin sırdaşı, pek yüce peygamberlik sırlarının mahzeni, insan ve cinlerin efendisi, cismani ve ruhani âlemin özü, Allah’ın kulları zümresini sevk edici, *lî ma’a’llah*²⁰ makamının sahibi, Allah’ın

¹⁵ “And olsun biz insanoğlunu şerefli kıldık. (...)” (Kur’an, İsrâ Suresi, 17/ 70).

¹⁶ “Biz insanı en güzel bir biçimde yarattık.” (Kur’an, Tîn Suresi, 95/4) mealindeki ayet hatırlatılıyor.

¹⁷ Kudsi hadis olarak rivayet edilen ve “Sen olmasaydın, sen olmasaydın gökleri yaratmazdım!” manasına gelen sözün ilk kelimeleri.

¹⁸ Gece vakti çıra gibi yanan ve ışık saçtığı söylenen bir tür mücevher.

¹⁹ “(Peygamber’le olan mesafesi) iki yay aralığı kadar yahut daha az oldu.” (Kur’an, Necm Suresi, 53/9).

²⁰ “Benim Allah ile öyle anlarım olur ki ne bir yakın melek, ne de gönderilmiş bir peygamber öyle bir yakınlığı elde edebilir” manasına gelen ve hadis olduğu rivayet edilen sözün ilk kelimeleri.

Sevgili(elçi)si, Allah'ın Resulü Hazret-i Muhammed'dir. (Allah'ın salât ve selâmı onun üzerine olsun!) Mısra:

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشنتیان²¹

Selâmetle dua bölükleri o Dört Seçkin Dost²² ve doğru yolda giden halifeler, önceki ve sonraki âlimler, bilhassa müctehidlerin reisi ve daha ileri, yüksek gayret sahibi İmâm-ı Âzam ve tâbiînden²³ başkalarının üzerlerine olsun ki, (vr. 33b) her biri sevilen ve Allah rızasının makbulü, İslâm yolunda önde bulunan ve yol göstericidir. Üzerine selam olsun (Hz. Peygamber'in) dediği gibi:

أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم²⁴

Yüce Allah onların hepsinden razı olsun.

Bundan sonra (gelelim asıl maksada)... Bu sermayesi az, itibarsız kul, sanatı olmayan, kederli hizmetkâr, yıllar yılı (...) avarelik günleri ve cehalet zamanıyla geçip giden vakitleri hatırlama ve pahası ağır ömre pişmanlık, hasret ve sermayeyi kaybetme üzüntüsüyle düşünüyordum... Bundan sonra

مزرعة الآخرة²⁵ (sözünün) gereğince ve “Hayır eken hayır biçer” istenen sonucuna göre sırf ilim terimlerini, herkesin anlayamadığı kelimeleri kullanarak külfetli şekilde sanat taslama ve boş zahmetten yüz çevirdim. Bizzat istenmiş olan

²¹ “Senin gibi bir desteği olunca, Ya Muhammed, ümmetin duvarında yıkılma kaygısı kalır mı?” manasına gelen bu mısra, Şirazlı Sâdî'nin (ö. 691/ 1292) *Gülîstan*'ında yer alır. (Sadi, *Gülîstan*, çev. Hikmet İlaydın, İstanbul 1991, s. 5).

²² Hz. Peygamber'in sağlığında yakın arkadaşları ve vefatından sonra halifeleri olan Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali.

²³ Tâbi olanlar, birinin arkasından gidenler demektir. Sahabeleri gören ve onlara uyan Müslümanlara denir.

²⁴ “Arkadaşlarım yıldızlar gibidir. Hangisine uyarırsanız doğru yolu bulursunuz.” (İbn Abdülber, *Câmî'u Beyâni'l-ilm*, II, 91).

²⁵ “Dünya ahiretin tarlasıdır” (Hadis âlimleri bu sözün aslının olmadığını ifade etmiş; Aliyyü'l-Kârî, Şûrâ Suresinin şu mealdeki ayetine dayanarak manasının doğru olduğunu anlatmıştır: “Kim ahiret ekimi isterse onun ekinini artırırız. Kim de (yalnız) dünya ekimini isterse ona da (yalnız) bundan veririz. Ahirette ise onun hiçbir, nasibi yoktur.” (Şûrâ Suresi, 42/ 20).

Allah'ı bilme ve faydalı ilimler(i tahsil etme) tarafına niyet edici ve bakıcı oldum.

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ أَى لِيَعْرِفُونَ²⁶

(ayetinin) manası gereğince(karar verdim ki) İslâmca ve aklen beğenilen şeyleri buyurma ve İslâm'ın haram kıldığı, çirkin gördüğü işlerden alıkoymayı bileyim; kalkıp (o vazifeyi yerine getirmeye) devam edeyim; bundan sonra (Kur'an ve sünnetin) güzel manalarıyla amel edici ve kesin hüküm verici olayım... Açıkça belli(şeylerden)dir ki, (vr. 34a) bu tarzla tahammül, kati karar vermek ve bu güzel yöne niyet edip gitmeye en lâyük olan, ancak Hz. Peygamber'in (tebliğ ettiği yüce) İslâm dini ve takdir edilmiş Hz. Ali'nin büyük ve uygun yoludur. Nitekim şöyle demişlerdir: "Bütün yollar insanlara kapalı, ancak Allah Resulünü takip edenlere (s.a.v.) açıktır." Hadisteki "takip edenlere" kelimesi, Allah Resulü'nün (s.a.v.) uyduğu (İlâhi) yoldur.

Fakat (ilmî) terimleri tahsil etmek ve ibareleri öğrenmekten asıl maksat ve (hedefe) kavuşturucu istek, Bir Allah'ın ayetlerinin sırları ve Hz. Muhammed'in (a.s.) hadislerinin nükteleri iledir. (Arapça, sarf, nahiv gibi ilimler), dinî ilimlerin vesilesi, şüphesiz bilgiye dayalı İslâm meselelerinin vasıtasıdır. O hâlde, en büyük ibadetin en faydalı ve ahiret azığının en mühim olanını edinmekle bizden önce gelip geçmiş iyi insanların ve sonra gelen âlimlerin yolunu tutup ²⁷ورثة العلماء parasının hazinesi ve

²⁶ "Ben cinleri ve insanları ancak bana kulluk etsinler diye ibadet etmeleri için yarattım." (Zâriyat Suresi, 51/ 56). (Bu ayetteki "li-ya'budûni" kelimeleri, "beni bilmeleri" manasında tefsir edilmiştir. Allah'a ibadetten önce Onu bilme ve Ona inanmanın geldiği mâlûmdur).

²⁷ "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir." (*Ebû Dâvud*, "İlim", 1, *İbn Mâce*, "Mukaddime", 17).

28 İsrailîler tılsımının definesine yer ve mazhar olmayı umdum. Hazret-i Ali'nin (Allah ondan razı olsun ve onun yüzünü mükerrem eylesin) buyurduğu تدارك في آخر العمر ما [Ömrün başında kaçırdığımı sonunda elde et!] öğüdünü dinleyici olup az ömürde çok ibadet elde edip hazır bulundurmaya başladım.

Azîz ve Celîl Allah'a tevekkül ederek fikrî hususlardaki korkulardan titreyerek, zayıflık ve tembellikle birlikte hadisin manasıyla ilgili aklıma gelenleri yazdım. Kalem, hayâ terlerini döker; sayfa da utanma salyalarını yutar.

Şimdi mümin kul için ibadet âdeti ve ahret işi azığı, Kur'ân-ı Kerim ve hakkı batıldan ayırıcı Yüce Kitab'tan sonra Hz. Peygamber'in hadis-i şerifleri ve Hz. Ali'ye ait güzel eserlerdir ki (bahis konusu hadis ve eserlerin) sözleri hatasız, manaları güzel, sıralanışı benzersiz ve birleşimi son derece belâgatlidir. Yüce Allah'ın Ulu Peygamberi (Rahim Allah'ın selamları onun üzerine olsun!), hadis-i şerifini yazma ve ezberlemeye teşvik buyurup Hazret-i Ali'nin (r.a.) rivayetine göre,

من حفظ على أمتي أربعين حديثاً من أمر دينها
بعث الله تعالى يوم القيمة من زمرة (35a) الفقهاء و العلماء

["Kim ümmetinden din işine dair kırk hadis ezberlerse, Yüce Allah Kıyamet günü onu fakih ve âlimler zümresinden biri olarak diriltir."]

Ve Ebû Derdâ'nın (r.a.) rivayetinde

من حفظ على أمتي أربعين حديثاً كتب له يوم القيمة شافعاً و شهيداً

["Ümmetinden kim kırk hadis ezberlerse, Kıyamet günü şefaathçi ve şehid olarak yazılır."],

İbn Mes'ûd (r.a.) rivayetinde

28 "Ümmetimin âlimleri, İsrailoğulları peygamberleri gibidir." Bedreddîn Zerkeşî (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/ 1505), Alî el-Kârî (ö. 1014/ 1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

قيل له ادخل من أى أبواب الجنة شئت

["Ona 'Cennetin kapılarının hangisinden istiyorsan gir!' denilir."]

İbn Ömer (r.a.) rivayetinde

كتب فى زمرة العلماء و حشر فى زمرة الشهداء

["Âlimler zümresi içinde yazılır ve şehitler zümresi içinde diriltilir."]

buyurdıkları için, bu rivayetlerden dolayı ümmetin âlimleri ve dinin bilginleri (Yüce Allah onlara rahmet etsin) hazretlerinin her birisi kırk hadis toplamışlar ve toplanmayı (saygıyla) gözetmişler.²⁹

Bundan dolayı Müslümanların beldelerinin, "şehirler içinde benzeri kurulmamış"³⁰ (vasıflandırmasına lâyük) ve Allah'ın birliğine inananların kalelerinin Şam ve Bağdad'ı kışkandıracak olanı, zafer yeri Aksaray'da doğan ve aslen oturan pek itibarsız, âciz kul, "Dânişî" mahlasıyla tanınan Şa'bân bin Mustafâ, sabah ve akşam Rabbinden ümid eden, Allah'tan korkarak ve çekinerek fetva veren... (vr. 35b) Yüce Allah onu makbul amellere muvaffak eylesin, onun hâlini gelecekte geçmişinden daha hayırlı kılsın... Bundan sonra (Hz. Ali'nin) "Hadis rivayeti, Allah Resulüne (s.a.v.) intisab etmektir." buyurdıkları üzere, Pek Büyük Peygamber(Hz. Muhammed)'e sözün özü, kapılanmayı isteyip gelecek sıralamaya göre, 1061 senesi Zilhicce ayının ilk gününde [Miladi 15 Kasım 1651 tarihinde] bu kırk hadisi toplamaya huşû ve tevazu ile başladım.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) iyi ruhları ve mukaddes sırlarından (umarım ki,) Arasat günü şefaatchisi olduğunda kudsi fetih çeşitleri ve dostluğun bol cömertlikleri ile iki

²⁹ Kırk hadis tercüme veya şerhlerinin daha çok mukaddimelerinde sebebi-telif için kullanılan bu rivayete dair geniş bilgi için bk. Mustafa Yüceer, *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*, TDV Yay. Ankara 2021, s. 31-59.

³⁰ Fecr Suresi, 89/8.

dünyada şereflenmiş, faydalanan, masum ve muhterem olayım. (Yine dilerim ki, kırk hadis tercümem) ikram sahibi, hürmetli ve saygıdeğer dostların, bu fakir, (İlâhi rahmete) muhtaç ve kederli itibarsızı, bu derlemeye bakma ve bu eseri düşünme esnasında temiz ve gerçek dualardan unutmamalarına, (vr. 36a) halis ve yeterli övgüler hususunda susmamalarına vesile ve devamlı sebep olsun. Yüce Allah'ın lütfu ve onun pek yüksek nimetleriyle... Her kim beni hayırla anarsa, onun adı dünyada iyi olsun (hayırla anılsın)! *إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ* (Ameller niyetlere göredir) hadisinin manasınca bu hayırlı amele ve bu iyi meşguliyete niyet edip hiçbir şeye ihtiyacı olmayan Allah'ın izinle girecek huzurundan niyaz ederim ki, bütün hâllerde hayırlarla derlemeyi, İlâhi yardım ve kolaylıkla yazmayı, gerçeği araştırmayı kısmet, nasip ve takdir etsin, kolaylaştırsın. Nazm:

رَبِّ سَهِّلْ عَلَيَّ كُلَّ عَسِيرٍ إِنَّكَ قَادِرٌ لَهُ وَقَدِيرٌ

[Yâ Rabbi, bana her güçlüğü kolaylaştır! Şüphesiz sen o zorluğu giderecek kudret sahibi ve muktedirsin.] Peygamberlerin Efendisinin yüzü suyu hürmetine (bu duamı) kabul et! Mısra:

این دعا را قدسیان از عرش آمین گفته اند

[Bu duaya melekler arştan “amin” dediler.] Fakat bu zayıf mütercim, bu kırk hadisi toplama, birleştirme, yerlerine yazma ve inceleme esnasında,

نَضَّرَ اللَّهُ امْرَأَةً سَمِعَ مَقَالَاتِي فَوَعَاها وَأَدَاها كَمَا سَمِعَهَا

[“Allah, benim hadislerimi işittiği gibi başkalarına ulaştıran kişinin yüzünü ak etsin!”³¹] hadis-i şerifi ve güzel manası üzere, sözü kısa tutmak, teemmül edenlere faydalı olmak, ezberleyenlere ezberi kolaylaştırmak, peygamberlerine dayanarak âlemlerin Rabbinin buyruklarından isteyenlerin yararlanmasını umumileştirmek için, isnadları kaldırarak

³¹ *Tirmizî*, “İlm”, 7.

andım ve yazdım. (36b) Ahiret hayatı hakkında istekli olan her bir kimsenin, ehemmiyet arz eden hususları içine alması ve bütün taatlerle ilgili tembihleri ihtiva etmesi sebebiyle bu faydalı hadisleri ezberleyip gereği gibi amel etmesi lâzımdır. Bu, gerçeği ve akıbeti düşünen kimseye açıkça belli, tefekkür eden kişiye faydalıdır. Yardım edici ancak Allah'tır. Ben Ona güvenir, tevekkül eder ve dayanırım. Hamd ve şükür Onun içindir. Kulun işini rast getirme ve koruma Ondandır.

Bundan sonra fakir kul, bu kırk hadisi derlerken *Mesâbih*, *Meşârik* ve bu iki eser dışındaki hadis külliyyatında yer alan rivailere göre bütün rivayetlerin sahih olmasını kendisine vazife edindi. Allahım, (hadisleri) toplamayı bize kolaylaştırdığın gibi, bunu da -dua ve selamların pek halis ve yeterlisi onun üzerine olsun- Peygamberimiz Hazret-i Muhammed Mustafa'nın yüzü suyu hürmetine, bizden kabul et! Şimdi, ibadet edilen Sultan'dan yardım isteyerek maksada başlama zamanı geldi:

[1] Kırk Hadisten Birinci Hadis

Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla (başlarım). (37a)

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki

خيركم من تعلم القرآن وعلمه صدق رسول الله

"Sizin hayırlınız, Kur'ân-ı Kerîm'i öğrenen ve öğretene-nizdir" demektir. Açıklama: Bundan dolayı, sözün en üstünü ve her isteğin en mühimi, Yüce Kur'an ve Furkân-ı Kerîm (hakki batıldan ayıran İlâhî Kitap) olduğundan, mübarek ve uğurlu sayarak Kur'ân-ı Kerîm'le alâkalı olan hadis-i şeriflerle (esere) başlandı. Ve bir hadis-i şerifte de

أشرف أمتي حملة القرآن³²

buyurulmuştur. Yani "Benim ümmetimin en şerefli olanları, Kur'ân okuyanlardır." Yüce Allah daha iyi bilir, (bu hadisin) hakikat üzere değerli manası, "Kur'ân-ı Kerîm'i uygun şekilde

³² Süyûtî, bu hadisin zayıf olduğunu belirtir. (*Câmiu's-sagîr*, 1057).

ezberleyen ve ezberledikten sonra usulüyle okuyan...” demektir. Başka bir hadiste

من أراد أن يتكلم مع الله تعالى فليقرأ القرآن³³

buyurulmuştur. Yani ‘Bir kimse, Yüce Allah’la konuşmak istese, usulüne uygun şekilde Kur’an okusun’ demektir. (Hadisleri) tercüme eden fakir(Dânişî’n)in şiiri: (37b)

Fahr-i Kevneyn ve server-i sakaleyn
Hâtem-i enbiyâ Resûl-i Hudâ

Buyurur bu hadîs-i dil-cûyü
İtme bu hak sühanda reyb ü mirâ

Hayr-ı ümmet odur ki Kur’ân’ı
Öğrenüp öğrede didi hakkâ

[İki âlemin övücü, insan ve cinlerin reisi, peygamberlerin sonuncusu, Allah’ın Resulü (Hz. Muhammed s.a.v.) şu gönül çekici hadisi buyurur; bu doğru söz hususunda şüphe etme: “Gerçekten ümmetin hayırlısı, Kur’ân’ı öğrenip öğretendir” dedi.]

[2] İkinci Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki,
اتِّمَّالْأَعْمَالُ بِالْخَوَاتِيمِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

Bu hadis-i şerif, *Mesâbîh*-i şerifte yazılıdır. “Ameller, ömrün sonuyla alâkalıdır” demektir. Eğer mümin, iman ve Allah’ın emirlerini yerine getirme, ibadet üzere ölürse, onun işlediği salih ameller faydalıdır; ateşten kurtuluşuna vesile olur. Eğer – Allah’a sığınırız- inkâr ve günahlar üzere (ömrünü) bitirirse, salih amelleri mahvolur ve ona fayda vermez demektir. Bundan dolayı bir kimse için, herhangi birinin cennet veya cehennem

³³ Enes b. Mâlik’ten nakledilen bu rivayetin senesinde yer alan Hasan b. Zeyd zayıf kabul edilmiştir. (Elbânî, *ez-Zaîfe*, 4/ 321, H. 1842).

ehlinden olduğuna şahitlik etmesi caiz değildir. (Kırk hadis tercümesini) yazanın şiiri:

Ameli hatm olursa tâatle

Âhir-i ömr olur kişiye müfid (vr. 38a)

Aks olursa eger maâza'llâh

Olmaz ol tâat ehli gibi saîd

[Ameli, ömrün sonunda Allah'a itaat ve ibadetle biterse, kişiye faydalı olur. Allah'a sığınırız, eğer tersi olursa, o, ibadet edenler gibi ahirette saadetli olmaz.]

[3] Üçüncü Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki,

من یرد الله به خیراً یفقّه فی الدین صدق رسول الله

Bu hadis-i şerif *Meşârik*'ta yazılıdır. Yani "Cenab-ı Allah kuluna hayır istese, onu mübarek İslâm dininin hükümlerini bilen biri kılar ve öyle bir tarzda basiret sahibi eder ki, kendisine az sözden çok manalar çıkarma kuvvet ve kudreti verir." demektir. Fakir mütercimim nazmı:

Hayr olursa eger meşîyyetde

Mü'min-i sâlihe irâdet-i Hak

Anı lâ-büdd fakîh ider Mevlâ

Emr-i dîn-i kavîmde mutlak

[Salih mümine Allah'ın iradesi eğer hayır olursa, Mevlâ onu elbette doğru din emrinde (işinde, buyruğunda) mutlaka fıkıh ilminin âlimi eder.]

[4] Dördüncü Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki,

و لله تعالى فی عون العبد

ما كان العبد فی عون أخیه صدق رسول الله (vr. 38b)

Meşârik hadis-i şeriflerindedir. "Bir kul, bir mümin kardeşine yardım ettiği müddetçe, Yüce Allah da ona yardımcı

olur” demektir.³⁴ Bu, mübah işler hakkındadır. Yoksa haram kılınan fiiller hakkında değildir. Kim böyle yaparsa, o uygunsuz fiili işleyene ortak olur ve (günahtan) bir hisse, yani pay alır. *Katru'l-gays* adlı *Lâmiyyetü'l-Acem*³⁵ şerhi³⁶. (Hadisin izahı sırasında) “Müslüman kardeşinin ihtiyacını gideren yahut dünya ve ahiret işinde ona yardım eden...” de buyurulmuştur. Manası açıklamaya muhtaç değildir. Bunu yazan fakir Dâniş'ye ait nazım:

Buyurur Hazret-i Resûl-i Hudâ
Lâ dimez her ki ana dîni olur
Kim ki bir mü'mine îânet ider
Hak anun dâ'imâ mu'ni olur

[Allah'ın Resulü (Hz. Muhammed s.a.v.), dini, imanı olan kimsenin hayır demeyeceği şu sözü buyurur: “Kim bir mümine yardım ederse, Cenab-ı Hak daima onun yardımcısı olur.”]

[5] Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki,

من يسر على معسر يسره الله عليه في الدنيا والآخرة

صدق رسول الله (vr. 39a)

“Bir kimse bir fakir, aç ve muhtaca en güzel şekilde ve mümkün olduğu kadar yardım etse, şanı yüce ve ihsanı umumi

³⁴ *Müslim*, “Zikr”, 38.

³⁵ Meşhur Arap şairi Tuğrâî'nin (ö. 515/ 1121) resmî vazifesinden azledildiği esnada yazdığı, kendi hâminden ve zamane insanların vefasızlığından şikâyet eden bilgece kasidesi.

³⁶ *Katru'l-gays...*, *Lâmiyyetü'l-Acem* için Safedî'nin (ö. 764/ 1363) yazdığı ve “*el-Gaysü'l-müseccem (müscem) fi Şerhi Lâmiyyeti'l-Acem*” adını verdiği şerhin kaynaklar ve kütüphane kayıtlarındaki isimlerinden biridir.

³⁷ Hadiste geçen “fi'd-dünyâ” ibaresinin altına *عن الشدائد و حفظه و رزقه* izahı yazılarak bu dünyadaki kolaylaştırmanın rızkı genişletme ve zorluklardan koruma şeklinde olacağı ifade edilmiştir. “...ve'l-âhîret” kelimelerinin altına ise *بتسهيل الحساب* notu düşülmüş; böylece söz konusu yardıma, ahirette hesap vermeyi kolaylaştırma biçiminde mükâfat verileceği belirtilmiştir.

Cenab-ı Hak, dünyada onun rızkını ve ahirette hesabını kolaylaştırır” demektir. (*Meşârık*). Yazıcının nazmı:

Bir zaîf ü fakîr ü muhtâcî
Lutf ile her kim eylese anı sîr
Hak Teâlâ dahi hisâbın anun
Dünye vü âhiretde ide yesîr

[Her kim bir zayıf, fakir ve muhtacı doyursa, Yüce Allah da onun hesabını dünya ve ahirette kolaylaştırır.]

[6] Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki,

بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً

“Bir ayet, yani az bile olsa benden işittiklerinizi başkalarına ulaştırın. İslâm dinini tebliğ etmek, başka birine iyiliği ulaştırmaktır. (*Meşârık*).

Yani “belliğü” tebliğ masterındadır. O da hayrı birisine bir ayet dahi olsa ulaştırmaktır. “Ayet”in birçok manası vardır. Onlardan biri de “Susan kurtulur”, “Din nasihattir” hadisleri gibi mana ifade eden her cümledir. “Ümmetime az dahi olsa benden hadislerimi ulaştırın/ tebliğ edin. İnsanlara dinin hükümlerini ve ilmi yayın” demektir. Fakir yazıcının nazmı: (39b)

Ya’ni ahkâm-ı dîni ümmetüme
Neşr idün siz dedi ve lev âye
Böyle sultâna olmuşuz ümmet
Şükr ü minnet Cenâb-ı Mevlâ’ya

[Yani “Siz, dinin hükümlerini ümmetime bir ayet olsa bile yayın!” dedi. Böyle bir sultana ümmet olmuşuz...Yüce Allah’a şükür ve hamd (olsun)...]

[7] Yedinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki,

ومن سلك طريقاً يلتمس فيه (علماً) سهلاً (الله) له به طريقاً الى الجنة
صدق رسول الله

“Bir kimse İslâmî ilimlerden birini (tahsil etmek) isteyici olduğu hâlde Hak yoluna girse, Yüce Allah, ilim sebebiyle cennet yolunu ona kolaylaştırır”³⁸ demektir. Başka bir hadiste (şöyle denilmiştir):

لأن تغدو فتعلم باباً من العلم خير من ان تصلى مائة ركعة

“Değerli ilimden bir bölüm öğrenip sabahlamak, yüz rekât nafîle namaz kılmaktan daha hayırlıdır”³⁹ demektir. Nazım:

İlm-i nâfi' tarîkına gitse
Hazret-i Hak'dan itse ilmi taleb
Ana teysîr ider sühûletle
Râh-ı cennât-ı 'âliyâtını Rab

[(Bir kişi) faydalı ilim yoluna gitse ve Cenab-ı Hak'tan ilim istese, Allah yüksek cennetlerin yolunu ona kolaylaştırır.]
(vr. 40a)

[8] Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki,

من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا نفس الله عنه كربة من كرب
يوم القيمة صدق رسول الله⁴⁰

(*Mesâbîh*). “Yüce Allah, dünya kederlerinden birini, bir müminden gideren mümin kulun, kıyamet günü kederlerinden büyük bir tasasını giderip onu sevindirir”⁴¹ demektir. Dizip düzenleyenin nazmı:

İtse tenfis abd-i mü'minden

³⁸ Müslim, “Zikr”, 38.

³⁹ Elbânî, bu rivayetin zayıf olduğunu belirtir. (Elbânî, *Zaifü't-Tergîb ve't-terhîb*, 869).

⁴⁰ Bu hadisteki “neffese” fiilinin manası, sayfa kenarında اذهب أى فرج و اذهب (yani ferahlandırır ve giderirse) şeklinde izah edilmiştir.

⁴¹ Müslim, “Zikr”, 38.

Gam-ı dünyâ-yı dünü bir mü'min

Rûz-ı haşr ü kıyâmet oldukda

Gamdan eyler Hudâ anı âmin

[Bir mümin, alçak dünyanın bir tasasını bir mümin kuldandan giderip onu ferahlandırırsa, haşır ve kıyamet günü olduğunda Allah onu kederden emin eder.]

[9] Dokuzuncu Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) buyurdu ki

أَنَّ الْعُلَمَاءَ وَرِثَةَ الْأَنْبِيَاءِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(*Mesâbîh*). “Peygamberlerin âlimlere sevgi ve dostluğu, babaların oğullarına sevgi ve dostluğundan daha çoktur”⁴² (vr. 40b) demektir demişler. İlk manası açıkça bellidir. Başka bir hadiste

عُلَمَاءُ أُمَّتِي كَأَنْبِيَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ⁴³

buyurulmuştur. Yazanın nazmı:

Ulemâ zümresi ale'l-ıtlâk

İlm ile enbiyâyâ vârisdür

Bu hadîs-i şerîf-i Mustafavî

Fazl-ı ehlü'l-ulûma bâ'isdür

[Âlimler zümresi, mutlaka ilimle peygamberlere vâristir.

Hz. Peygamber'e ait bu hadis-i şerif, ilim sahiplerinin üstünlüğüne sebeptir.]

[10] Onuncu Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki,

⁴² Hadis, “Âlimler, peygamberlerin vârisleridir” manasındadır. Tahminimize göre, mütercim bu hadisi çevirirken dalgınlık yüzünden yanlış veya açıklamalı bir tercüme yolunu tutmuştur. Nitekim mütercim, manzum tercümede söz konusu hadisin manasını doğru vermiştir.

⁴³ “Ümmetimin âlimleri, İsrail oğulları peygamberleri gibidir.” Daha önce de temas ettiğimiz üzere, Bedreddîn Zerkeşî (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/1505), Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

فقيه واحدٌ أشدَّ على الشيطان من ألف عابدٍ

(*Mesâbîh*). *Mazhar*'da anılır; yani bir din âliminin şeytan üzerine hayatı ve bekası, bin âbid(ibadet eden)in hayat ve bekasından daha şiddetli, nefret ve düşmanlığı daha fazladır. Çünkü şeytan insanlara inkârı, Yüce Allah'ın emrinden çıkmayı ve günahı emreder; din âlimi ise iman, ibadet ve (Allah'a) itaatle emreder; şeytanın yolundan Rahmân'ın yoluna çağırır. Anılan (vr. 41a) şeyler, âlim olmayan âbidden meydana gelmez. Mütercimim nazmı:

Bir fakîh-i alîm iblîse
Ebgaz olur hezâr âbidden
Âbid-i câhili hemîşe sever
Nefret ider fakîh-i vâhidden

[Bilgili bir fakih, şeytanın bin ibadet edenden daha çok nefret ve düşmanlık ettiği kişidir. O, cahil âbid(ibadet eden)i daima sever; bir din âliminden nefret eder.]

[11] On Birinci Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

إِنَّ الصَّدَقَةَ لِتَطْفِئَ غَضَبَ الرَّبِّ وَتُدْفِعَ مِيتَةَ السَّوْءِ

En Büyük Peygamber (Muhammed Mustafa s.a.v.) hazretleri buyurur ki, “Muhakkak az veya çok sadaka vermek, Yüce Allah'ın gazabını söndürür ve ansızın gelen ölümü de giderir.” Nitekim başka bir hadiste de

الصَّدَقَةُ تَطْفِئُ الْخَطِيئَةَ كَمَا يَطْفِئُ الْمَاءُ النَّارَ

buyurulmuştur. Mübarek manası: “Sadaka vermek, su ateşi söndürdüğü gibi günahı söndürür” demektir.⁴⁴ Yazanın şiiri: (41b)

Sadaka müntafî ider lâ-şek
Gazabu'llâhî didi Fahr-i Cihân

⁴⁴ Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu belirtir. (Elbânî, *Sahîhu't-Tergîb ve't-terhîb*, 866).

Dahi füc'etle mergi dâfi'dür

Buyurur eyleme bu sözde gümân

[Cihanın Övüncü (Hz. Muhammed a.s. şöyle) buyurur: "Şüphesiz sadaka, Allah'ın gazabını söndürür ve ansızın ölümü de giderir." Bu söz hakkında kötü zanda bulunma ve şüphe etme!]

[12] On İkinci Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

صَلُّوا بِاللَّيْلِ وَالنَّاسِ نِيَامٌ تَدْخُلُوا الْجَنَّةَ بِسَلَامٍ

(*Mesâbîh*). "Geceleyin insanlar uykudayken namaz kılın; selâmetle cennete girersiniz."⁴⁵ demektir. Ve yine Pek Büyük Sevgili (Peygamber s.a.v.) hazretleri başka bir hadiste, "Gece (nafile namaz kılmak, dua etmek için) kalkın. Çünkü o sizden önceki salih insanların usulüdür; Rabbinize yakınlığınıza vesile, kötülüklerden arındırıcı ve günahı gidericidir." Bir başka rivayette ise "Vücuttan hastalıkları giderir" buyurulmuştur. Bir hadis-i şerifinde de "Gece kalkıp namaz kılan ve karısını da namaz için uyandıran kimseye Allah rahmet eder" buyurulmuştur.

Ebû Ümâme rivayetinde "Dedi ki "Ey Allah'ın Resülü, hangi dua daha makbuldür?" denildi. "Gece içinde (vr. 42a) (edilen dua)..." –Başka bir (rivayete göre de) "Farz namazların ardından (edilen dualar)..." dedi. Mütercim kulun şiiri:

Gicelerde salât idün dâ'im

Bâ-husûs ola cümle nâs niyâm

Cennete dâhil olasız buyurur

Bu hadîsinde ol Resûl-i enâm

⁴⁵ *Tirmizî*, "Et'ime" 45; *İbn Mâce*, "İkâmet", 174. Elbânî, bu hadisin sahih olduğunu belirtir. (Elbânî, *Sahîhu't-Tergîb ve't-terhîb*, 616, 949).

[Bütün halkın, yaratılmışların elçisi (Hz. Muhammed a.s.) bu hadisinde (şöyle) buyurur: “Her zaman geceleri, bilhassa bütün insanlar uykudayken, namaz kılın; cennete girersiniz.”]

[13] On Üçüncü Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

أحب الأعمال إلى الله تعالى أدومها وإن قلت صدق رسول الله

(*Mesâbîh*) Yani

لا تحملوا على أنفسكم أوراداً كثيرة لا تقدرُونَ المداومة عليها فإنكم حينئذ
تعجزون عنها وتركونها فتقطع بركتها وافعلوا ما تطيقون على الدوام
فإن الله تعالى يحب الدوام. شرح

Hadis-i şerifin manası şudur: “Allah Teâlâ hazretine amellerin çok sevimlisi (vr. 42b), pek az olursa da devam edilenidir.” Yani nefisleriniz üstüne devamına güç yetiremeyeceğiniz kadar çok virdler yüklemeyin. Çünkü onları eda etmekten âciz kalırsınız ve bırakırsınız. Böylece onun bereketi kesilir. Devam etmeye güç yetireceğiniz kadarını (yerine) getirin. Çünkü Yüce Allah (dua ve ibadetin) devamlı olanını sever. (Şerh). Hazret-i Resûlu’llah salla’llâhü teâlâ aleyhi ve sellem yine hadis-i şeriflerinde “Amellerden gücünüzün yettiği kadarını yüklenin (işleyin). Çünkü siz usanmadığınız müddetçe Allah bıkmaz.”⁴⁶ Allah Teâlâ hakkında “usanç”, ondan sevap görmendir.Yani siz bıkmadığınız ve ve ibadetlerinizi terk etmediğiniz müddetçe Allah sevabı ve rahmeti kesmez manasındadır. “Onun manası, istemeyi bırakmadıkça lütfu kesilmez” de denildi. “Yüce Allah, siz ibadet ve taati terk etmedikçe sevabını kesmez” demektir. Fakir kul, kusurlu Dânişî’nin nazmı:

Dâ’im olan ameldür Allâh’a

Katı mahbûbı cümle a’mâlün

Eger az olsa dahi gam çekme

⁴⁶ *Buhârî*, “Teheccüd”, 18.

Yog ise ol amelde ihmâlün

[Bütün amellerin Allah indinde çok sevimsisi, devamlı olan ameldir. Eğer amelde ihmalin yoksa, o az da olsa üzülme...]

[14] On Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى طَيِّبٌ لَا يَقْبَلُ إِلَّا طَيِّبًا

(*Meşârik*). Yani “Yüce Allah, noksanlardan münezzehtir (temizdir, uzaktır); afet ve kusurlardan mukaddestir.” (vr. 43a) Anılan sıfat (tenzih ve takdis) kul tarafına dayandırılrsa ve bağlansa, onun manası şudur: İşlerin çirkin ve uygunsuzlarından ve utanılacak, alçakça huylardan müminin alâkasını kesmiş ve kurtulmuş olması lâzım. Yani günahları çok bağışlayıcı “Cenab-ı Hak, bütün çirkin hâller ve kusurdan mukaddes ve münezzehtir. Amellerden ancak zatına yaklaştırmaya daha lâyıık ve iyi olanları kabul eder” demektir. Mananın neticesi şudur ve sözün özü odur ki, malların hayırlıları, helâl ve temiz su gibi tatlı ve berrak olandır. Yüce Allah’ın buyurduğu gibi:

كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا

(“...temiz şeylerden yiyin ve iyi ameller işleyin...”)⁴⁷ Yüce Allah şöyle buyurur: “...Size verdiğimiz rızıkların iyi ve temizlerinden yiyin (...)”⁴⁸ Yine Yüce Allah’ın buyurduğu gibi:

لَنْ تَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ

(“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz.”)⁴⁹ Ve buna benzer başka ayetler...

Nazm: Hak Teâlâ cenâbı tayyibdür

Cümle âfâtla nekâyısdan

⁴⁷ Kur’an, Mü’minûn Suresi, 23/ 51.

⁴⁸ Kur’an, Bakara Suresi, 2/ 172.

⁴⁹ Kur’an, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 92.

Amel-i tayyibi ider makbûl

Sakla zâtun uyûb-ı nâkîsdan

[Yüce Allah, bütün belâ, arıza ve noksanlardan iyidir (münezzehdir); iyi ameli kabul eder. Şu hâlde, kendini kusur ve noksanlardan korusun!..]

[15] On Beşinci Hadis

Hiz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

دع ما يرييك (vr. 43b) إلى ما لا يرييك رواه الترمذى والنسائ

ای اترك ما شككت فيه واذهب الى ما لا شك فيه

İyi ve helâl olduğunu kesin bildiğin şeyi al; güzel (iyi) veya çirkin yahut helâl veya haram olduğu konusunda şüphe ettiğin nesneyi bırak! Denildi ki, “Bunu onun yerine bırak!”, “değiştir” manasındadır. (*Şerh-i Meşârik*).

Hadisin manası: “Şüpheli olanı terk edip sana vehim ve şüphe vermeyen ameli kabul et!” Nazm:

Bir işün hill ü hürmetinde eğer

Şübhe itsen kemâ hüve'l-mes'ûl

Râcihi gör gözetme mercûhı

Şekki terk it yakîni eyle kabûl

[Eğer bir işin helâllik ve haramlığı konusunda –istenildiği gibi- şüphe etsen, üstün olanı gör; diğerinin kendisine üstün geldiği şeyi göz önünde bulundurma. Şüpheliyi bırak; sağlam bilgiyi kabul et!]

[16] On Altıncı Hadis

Hiz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

إنَّ الله جميلٌ يحبُّ الجمالَ صدق رسول الله

(*Meşârik*). Yani “Yüce Allah fiilleri güzel olandır; güzelliği sever.”

“Sizin (kendinizi) süsle güzelleştirmeniz, Yüce Allah’tan başkasına ihtiyacı az göstermeniz” demektir veya “Şanı aziz,

Yüce Allah, (vr. 44a) yaratmış olduğunun ihtiyaçlarını gidermekte güzel fiilidir. O hâlde siz de kardeşlerinizin ihtiyaçlarını giderme ve yerine getirmede bu sıfatla vasıflanmış olun” demektir. “Fakat ilk mana daha uygun, iyi ve yakışır” demişler. Fakirin nazmı:

Bu hadîs-i latîf ü nâfi’de
Buyurur kim Cenâb-ı Rabb-i Cemîl
Sever izhâr-ı hâcet itmeyeni
Gayriye didi ol Resûl-i Celîl

[O Yüce Allah’ın Resulü⁵⁰, bu hoş ve faydalı hadiste buyurur ki “Güzel Rab Hazreti, başkasına ihtiyaç göstermeyi sever.”]

[17] On Yedinci Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

فمن اتقى الشبهات استبرأ لدينه وعرضه صدق رسول الله
أى طلب البراءة لدينه من النقص و الدّم الشرعى
و عرضه من كلام الطاعنين

“Bir kimse şüpheli şeylerden şahsını ve kendisini korusa, dinini İslâmî (yönden) eksiklik ve yermeden arındırmış olur ve ırzını kınayanların kınama ve ayıplamasından korur” demektir. (vr. 44b) Allah Teâlâ’nın Yüce Kitâb’ında buyurduğu gibi:

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ

[“Muhakkak ki Allah yanında en değerli olanınız, O’ndan en çok korkanınızdır.”⁵¹] Nazm:

Dînüni ırzunu sakın zînhâr
Şübehât ü kelâm-ı tâ’inden
Müttakî oldurur ki inda’llâh

⁵⁰ “Resûl-i Celîl” tamlaması, Cenab-ı Hakk’ın güzel isimlerinden Celîl göz önünde tutularak “Yüce Allah’ın Resulü” şeklinde anlaşılabilceği gibi, Hz. Peygamber’in sıfatı olarak anlaşılıp “Büyük Peygamber” biçiminde de çevrilebilir.

⁵¹ Kur’an, Hucurât Suresi, 49/ 13.

Hıfz ide zâtını matâ'inden

[Aman dinini ve ırzını şüphelerden ve kınayanın sözünden korusun! Allah indinde takva sahibi, kendisini kınanacak yerlerden koruyandır.]

[18] On Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber, (s.a.v.) buyurdu ki,

إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَى صَلَاةِ رَسُولِ اللَّهِ

Yani pek büyük Sevgili (Peygamberimiz) Hazreti (s.a.v.) hadis-i şerifinde buyururlar ki: “Kıyamet ve Arasat⁵² gününde ümmetimden bana insanların çok uygun olanı ve sevimlisi, benim ruhuma mübarek salavâtı çoğaltanlardır.” Ve başka bir hadiste

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَشْرًا

[Bana bir salât getirene Yüce Allah on salât eder.] buyurmuştur. Başka bir yerde,

مَنْ صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَشْرًا

وَحِطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ خَطِيئَاتٍ وَرَفَعَتْ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ

buyurulmuştur.

Manası, (vr. 45a) “Bir kimse benim üzerime bir salâvat etse, Yüce Allah ona on salât eder; onun on hatasını giderir ve on derecesini yükseltir.” diye buyurulmuştur. Nazm:

Salavâtı kesîr iden mü'min

Bana evlâ olur kıyâmetde

Didi Şâh-ı Rusûl amel eyle

Bu hadîs-i şerîfe gâyetde

[Peygamberlerin Sultanı (Hz. Muhammed a.s.) “Çok salâvat getiren mümin, kıyamette benim için daha uygun ve tercihe layık olur.” dedi. Bu hadis-i şerife göre son derece amel et!]

⁵² Arsa (عرصة) isminin çokluk şekli. Kıyamette insanların haşır ve neşrolunacağı meydan, mahşer meydanı.

[19] On Dokuzuncu Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) buyurdu ki,

إِنَّ أَحَبَّ الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(Meşârik).“Şüphesiz ki sözün Yüce Allah’a pek sevgilisi, ‘Sübhânallâhi ve bi-hamdihî’ kelimeleriyle tesbih etmektir.” demektir. Resulullah doğru söyledi. Diğer bir hadiste şöyle buyurulmuştur:

كَلِمَتَانِ خَفِيفَتَانِ عَلَى اللِّسَانِ ثَقِيلَتَانِ فِي الْمِيزَانِ حَبِيبَتَانِ إِلَى الرَّحْمَنِ

سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ سُبْحَانَ اللَّهِ الْعَظِيمِ

[“Dilde hafif ve mizanda ağır, Allah katında sevimli iki söz vardır: Sübhânallâhi ve bi-hamdihî, Sübhânallâhi’l-azîm.”] Başka bir hadis-i şerifte (45b)

مَنْ قَالَ سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ فِي كُلِّ يَوْمٍ

مِائَةً مَرَّةً حَطَّتْ خَطَايَاهُ وَإِنْ كَانَ مِثْلَ زَيْدِ الْبَحْرِ

buyurulmuştur. Manası: “Bir kimse günde yüz kere Sübhâna’llâhi ve bi-hamdihî dese, o kişinin günahı denizlerin köpüğü kadar da olsa, bütün hatalarını Yüce Allah yok eder” demektir. Mütercimim nazmı:

Kelimâtun ehabb ü evlâsı

Hazret-i Zü’l-celâli ve’l-cûda

İşbu tesbîhdür müsebbih ol

Rûz şeb bârgâh-ı Ma’bûd’a

[Yücelik ve cömertlik sahibi Allah’a sözlerin pek sevimli ve uygun olanı, işte bu tesbihtir. İbadet edilen Mevlâ’nın huzurunda gece gündüz (o sözlerle) tesbih edici ol!]

[20] Yirminci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ

كُنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

Allah’ın sevgili(elçi)si, seçilmiş peygamberi buyururlar ki: “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâhi’l-azîm (‘Yüce Allah’ın kudret ve kuvvetinden başka güç yoktur’ sözü) cennet

hazinelerinden bir hazinedir.” demektir. Sonra “Bir (vr. 46a) kimse, bu mübarek tesbihle tesbih etse, tam bir hazineyi Müslümanların fakirlerine sarf etmiş ve sadaka sevabına erişmiş olur” demektir. Yüce Allah’ın lütfu ve umumi cömertliğiyle... “Hazine” kelimesini kullandı. Çünkü hazine, bir adamın ihtiyaç duyduğu zaman için sakladığı maldır. Bu sözleri söylemek ise, hazinelerin hayırlısıdır. Zira onu söyleyene cenneti elde ettirir. Cennetse hazinelerin en iyisidir. (*Şerh*).
Nazm:

Havkale⁵³ eylemekte itme kusûr
Cümle tesbîhün efdalidür ol
Anun için nice mevâzi’de
Kenz-i cennet diyü buyurdı Resûl

[“Lâ havle velâ kuvvete illâ bi’llâhi’l-aliyyü’l-Azîm” sözünü söylemekte kusur etme. O, bütün tesbihlerin en üstünüdür. Hz. Peygamber, onun için birçok yerde “cennet hazinesi” diye buyurdu.]

[21] Yirmi Birinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أفضل الذكر لا إله إلا الله وأفضل الدعاء الحمد لله صدق نبي الإله

(*Meşârik*). Yani zikirlerin en faziletlisi, Yüce Allah’ın وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ (“Allah’ı anmak elbette en büyük ibadettir”)⁵⁴ dediği gibi, Yüce Allah’ı anmaların en üstünü, “Lâ ilâhe illâ’llâh”(Allah’tan başka ilâh yoktur) mukaddes sözü ve nimeti bol bol veren Mevlâ’ya duaların en faziletlisi, üstünlüğü belirtilmiş *el-hamdü li’llâh* sözünü söylemektir. (vr. 46b) Allah Resulü (s.a.v.),

⁵³ “Allah’tan başka güç ve kuvvet yoktur” manasındaki لا حول و لا قوة إلا بالله sözünün kısaltılmışıdır. Havkale etmek, “Lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi’llâh” sözünü inanarak söylemektir.

⁵⁴ Kur’an, Ankebut Suresi, 29/ 45.

من قال لا إله إلا الله

ومدّها هدمت عنه أربعة آلاف ذنب من الكبائر⁵⁵

[“Her kim harflerinin hakkını vererek ve çekerek *Lâ ilâhe illâ'llâh* derse, onun büyük günahlarından dört bin günahı silinir.”] buyurmuştur. Başka bir yerde

أول من يدعى الى الجنة يوم القيمة الذين يحمدون الله في

السرّاء والضرّاء؛ الحديث أى فى الباطن والظاهر

[“Kıyamet günü cennete ilk çağrılan kimseler, genişlik ve sıkıntıda Allah’a hamd edenlerdir.”] şeklinde bir hadis varid olmuştur. *الضرّاء* ve *السرّاء* ifadesinden kasıt, gizli ve açıktan demektir. Ve eserde

من عمل خيرا فليحمد الله تعالى

[“İyi amel işleyen kimse Yüce Allah’a hamd etsin”] buyurulmuştur. Yazana ait manzume:

Heylele⁵⁶ hamdeledürür şeksiz

Efdalü’z-zikr efdalü’d-da’vât

ابن حديث شريفرا فرمود

روح پاک رسول را صلوات

[Zikrin en üstünü “*Lâ ilâhe illâ'llâh*”, duaların en faziletlisi ise “*elhamdü lillâh*”tır. Bu hadisi buyuran Hz. Peygamber’in mübarek ruhu için salâvat (getirelim).]

[22] Yirmi İkinci Hadis

البلاء موكلّ بالمنطق

Yani insanın belâsı dilindedir. İnsan her zaman sussa, esen olur. (Keder verici hadise ve belâlardan kurtulur).

⁵⁵ Bu söz, Müttakî el-Hindî’nin (ö. 975/ 1567) *Kenzü’l-ummâl...* adlı eserinde (1/60) yer alır. İbn Hacer el-Askalânî (ö. 852/ 1449), *Lisânü’l-mizân*’da (6/ 169) onun batıl olduğunu belirtmiştir. Hindistanlı hadis âlimi Fettenî (ö. 986/ 1578), *Tezkiretü’l-mevzûât*’ta bu rivayette yer alan Naîm b. Temmâm adlı şahsın çok yalancı olduğunu ifade eder.

⁵⁶ “Allah’tan başka ilâh yoktur” manasındaki “*Lâ ilâhe illâ'llâh*” cümlesinden kısaltılmıştır. “*Lâ ilâhe illâ'llâh*” demek.

Konuştığında çok söz söyleyici olsa, (hatalara) tutulur demektir. Başka bir hadiste

من سرّه أن يسلم فليزِم الصّمت

[“Selâmete ermek kimi sevindirirse, sussun”] buyurulmuştur. Nitekim

من صمت نجا و سكت سلم

(vr. 47a) [Susan kurtulur; sükût eden selâmette olur] sözleri, övülmüştür. Bundan başka

السكوت ذهب والكلام فضة

[“Sükût altın, söz gümüştür”] sözleri makbuldür.

بلاء الإنسان من اللسان

[“İnsanın belâsı dilindedir” cümlesi] şüphesiz kabul edilmiştir. Sözüün kısası, (dili tutmanın faziletleri hakkındaki) bu tür (rivayetler), sayılamayacak kadar çoktur. Nazm:

Hak buyurmuş dur[ur] Resûlu'llâh

Nutka dâ'ir dürür dedi belvâ

Bu nasîhatle âmil ol âmil

Eyleme dôtân ile da'vâ

[Allah Resulü doğru buyurmuştur: Belâ, konuşmayla ilgilidir. Bu öğütle amel edici ol, amel edici! Dostlarla iddialaşma. (Münakaşa ve mücadele etme).]

[23] Yirmi Üçüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: البرُّ حسن الخلق Allah Resulü doğru söyledi. “Çok hayır, iyiliklerin hepsini derleyici olan huy güzelliğidir.” demektir. “Birr”, kesreyle, anne-baba ve yakınlar için iyilik, ihsan etmektir. Ukûk’un zıddıdır. “Ukûk”, onlara kötülük etmek ve onların haklarını zayi (mahv) etmektir. Denildi ki, “birr”, bütün iyilikleri içine alan, toplayıcı bir isimdir. Yüce Allah buyurdu ki “(...) Fakat iyi davranış, takva

sahibi (Allah'a karşı gelmekten sakınan) insanın davranışdır..."⁵⁷

"Birr" (iyilik), ihmanda fazlalık ve genişliktir. *Esmâ'ül-hüsnâ Şerh'i*nde "birr" hayırda geniş demektir.

قَوْمٌ أَبْرَارٌ وَبِرَّةٌ

(vr. 47b) derler. Bu, hayırda genişlik manasına gelir ve برت الضيف "Ona iyilik ettim ve ikramda bulundum" demektir. (*Şerh*).

Hasan'ın⁵⁸ hadisi: (Hasan-ı Basrî,) Hz. Hasan'dan⁵⁹, o babasından⁶⁰, o da dedesinden⁶¹ (rivayet ettiğine göre)

إِنَّ أَحْسَنَ الْحَسَنِ الْخَلْقِ الْحَسَنُ⁶²

[İyiliğin en güzeli, güzel ahlâktır] buyurulmuştur. Nazm:

Eshiyânun ziyâde ihsânı

Halk ile hüsn-i hulkıdur bî-şek

Gûşîş eyle kemâl-i ahlâka

Dahî bî-hûde kâra çekme emek

[Cömertlerin çok fazla iyiliği, şüphesiz insanlara karşı güzel ahlâklı olmasıdır. Ahlâki olgunluğu elde etmeye çalış ve boş iş(ler) için emek verme; zahmet çekme!..]

⁵⁷ Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 189.

⁵⁸ Bu ismin üstünde "Hasen el-Basrî" açıklaması vardır.

⁵⁹ Bu ismin üstünde "İbn Ali" notu bulunmaktadır. Böylece hadisin rivayet zinciri içinde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın bulunduğu belirtilmiştir.

⁶⁰ "Ebû'l-Hasen" künyesinin üstünde "İmâm Ali" izahı kayıtlıdır. Buradan hadisi Hz. Hasan'ın babası Hz. Ali'nin rivayet ettiği anlaşılmaktadır.

⁶¹ "Ceddi'l-Hasen" (Hasan'ın dedesi) künyesinin üzerinde "Resûlullah" açıklaması yer almaktadır.

⁶² Bu hadis, Kuzâî'nin (ö. 454/ 1062) *Şihâb*'ında yer alır. *Şihâb'ül-ahbâr Tercümesi*, haz. Ali Yardım, İstanbul 1999, s. 192. Seffârî'nî el-Hanbelî (1114-1188/1702-1774), anılan rivayetin zayıf olduğunu ifade eder. (*Şerhu Kitâbü's-Şihâb*, 209). Bununla birlikte Yüceer, hadisi müsel sel bir tarikle Turaysîsî, İbn Asâkir ve Kudâî'nin naklettiğini, senesinde bulunan ravilerin hepsinin Hasan isminde olduklarını ve Hasan b. Dinâr isimli ravinin hadis uydurmakla itham edildiğini belirtmiştir. Mustafa Yüceer, a.g.e., s. 173.

[24] Yirmi Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

الطهور شطر الايمان والحمد لله تملأ الميزان صدق رسول الله

(*Meşârik*). Üstte iki noktalı te ile “temleu” ve altta iki noktalı ye ile “yemleu” şeklinde rivayet olunmuştur. Birincisi, kelimenin teviline göre, ikincisi ise söze göre rivayet olunmuştur. (*Mesâbih*). Et-tuhûru tı harfinin ötresi ve et-tahûru tı harfinin üstünlü hâliyle isimdir; sayesinde abdest alınan şey manasındadır. Masdar olarak da gelebilir. Tıpkı “kabul” ve “vülû” (düşkün olmak) gibi. Onlar imanın şartlarıdır. Taharet namazı da içine alır. O zahirde bir boyun eğmedir. Denildi ki, burada imandan kast olunan, Allah Teâlâ’nın, “Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.”⁶³ (mealindeki ayette) buyurduğu gibi, namazdır. (48a) “Beytu’l-Makdis’e olan namazınızı...” manasındadır. Temizlik (abdest) ise namazın sıhhati için şarttır; bundan dolayı bir parça gibi olmuştur. D.m.

“Abdest, imanın parçasıdır ve el-hamdü’llâh sözü ahiret terazisinin kefelerini doldurur” demektir. Nitekim (başka) bir hadiste şöyle denilmiştir: “Dilde hafif, mizanda ağır iki kelime vardır. Onlar Rahman katında sevimlidir: Sübhânallâhi ve bi-hamdihi, sübhâna’llâhi’l-azîm.” Fakir kul şair(Dânişî’n)in nazmı:

Âbdest oldı şatrı îmânun
Hamdü’llâh ile tolar mîzân
Şatr-ı îmânı târik olma sakın
Tâ sana dest-gîr ola Rahmân

⁶³ “Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah’ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl’e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. **Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir.** Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.” (Kur’an, Bakara Suresi, 2/143) mealindeki ayetten.

[“Abdest imanın parçasıdır; terazi el-hamdü li’llâh sözü ile dolar.” Sakın imanın parçasını terk edici olma ki Rahman sana yardımcı olsun.]

[25] Yirmi Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أَنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءَ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ
يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سَنِينَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(*Mesâbîh*). Temiz toprak on sene boyunca su bulunmazsa bile müminin abdesti(mesabesinde)dir.” demektir. Kur’an’da anıldığı gibi: “...su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. (...)”⁶⁴ (Allah’ın rahmetine) çok muhtaç kul Dânişî’nin nazmı: (vr. 48b)

Pâk toprak vuzû’-ı Müslimdür

⁶⁴ Kur’an, Maide Suresi, 5/6. (İç hastalıkları uzmanı Dr. Abdülkadir Geylani Şahan’ın, teyemmümün temizleyiciliği konusunda 25 kişilik bir ekiple birlikte yaptıkları ilmi araştırmaya dair verdiği bilgi, 16 Şubat 2022 tarihli *Yeni Şafak* gazetesinde şöyle yer aldı: “Araştırmanın içeriği Kuran-ı Kerim’deki ayetlerden geliyor. Kur’an-ı Kerim’i okurken Maide Suresi 6. ayette, gördük ki Allah bizim elimizi arındırmak ya da bizi temizlemekle ilgili bir ifade kullanmış. Bu ifadeden yola çıkarak dedik ki ‘Acaba bu bir manevi temizlik mi, yoksa maddi temizlik de var mı bunun boyutunda?’ Sonra insanları daha pis olan bir işlemle temas ettirip ondan sonra temizliğe yönlendirelim diye bir durum aklımıza geldi. İnsanları tuvalete soktuk ve dedik ki tuvalete girildikten sonra eller kirli kabul ediliyor. Hepimiz öyle biliyoruz. Sonra onların ellerinde kültür aldık. Kültür aldıktan sonra tekrar bu insanlara teyemmüm yaptırıp sonra tekrar kültür aldık. Teyemmüm aldıktan sonra ellerinden aldığımız kültür örneğinde üreme olmayıp steril kalınca biz hem Allah’ın ayetlerini hem de bu ayetleri açıklayacağım diye ifade ettiği Fussilet Suresi 53. ayetini doğrulamış olduk. Bunu görünce de çok şaşırдық. Çok kıymetli ve çok da yeni bir veri olunca da hemen bunu uluslararası kongrede paylaştık. Diğer bilim adamları da bizim gibi şaşkınlıklarını saklayamadılar. Bizi çok şaşırttı ve çok da yüreklendirdi. Bununla ilgili birkaç proje daha yapıyoruz. Ben açıkçası bu projeyi paylaşmak istememin temel nedenlerinden birtanesi Kur’an-ı Kerim, insanların hem bilimsel hayatına hem dünya hayatına akla gelebilecek her duruma çok net açıklamalar verebilen bir kitap. Bunları bağlantılı ayetleriyle okumak hikmet metoduyla okumak çok daha kıymetlidir. Biz bunlara çalışıyoruz herkes de çalışsın istiyoruz.”

Su bulunmazsa da eger on yıl
 Ol sa'îd ile it teyemmümüni
 Farz eger nâfile namâzun kıl
 [Eğer on yıl bile su bulunmazsa, temiz toprak(la
 teyemmüm) Müslümanın abdestidir. O temiz(şey)le
 teyemmüm et; farz veya nafilâ namazını kıl.]

[26] Yirmi Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لا يردّ الدعاء بين الأذان والإقامة صدق نبيّ الله

(*Mesâbîh*). “Ezan ve kamet arasında dua makbul olur; gafleti bırak.” demektir. Ve bundan başka لا تردّان (“İki şey asla geri çevrilmez veya çok az geri çevrilir: Ezan esnasında edilen dua ve savaşın kızıştığı esnada edilen dua.”) buyurulmuştur. Yani namaz vakitleri, mübarek ve makbul zamanlardandır. İyi isteklerinizi bu söylenen güzel vakitte taleb edesiniz” diye mümin ve Müslümanları (Allah’a) dua ve hamd için teşvik ve özendirir. Nazm:

Redd olunmaz tazarru’ ile duâ

Beyne’l-ezân ve’l-ikâme dir

Habbezâ habbezâ hadîs-i şerîf

Habbezâ habbezâ şifâ’-i zamîr

[(Hz. Peygamber bir hadiste) “Ezan ve kamet arasındaki yakarış ve dua geri çevrilmez” der. Ne kadar güzel hadîs-i şerîf! Ne kadar güzel gönül şifası!..]

[27] Yirmi Yedinci Hadis (vr. 49a)

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لا يؤمن احدكم حتّى أحبّ اليه من والده وولده والنّاس اجمعين

صدق رسول الله

(*Meşârik*). “Bir kimse beni çocuğu, babası ve bütün insanlardan daha çok sevmedikçe tam manada imanla mümin olmaz.” demektir. Maksat, iradi sevgiyle sevmektir. ... Nazm:

Hak Resûlin ziyâde sevmez ise

Eb [ü] evlâdına muhabbetden

Anun olmaz kemâl-i îmânı

Zâhiren oldı gerçi ümmetden

[(Bir kişi) Allah Resulünü babası ve çocuklarına muhabbetinden daha fazla sevmezse, her ne kadar görünüşte ümmetten ise de onun imanı tam olmaz.]

[28] Yirmi Sekizinci Hadis

Allah’ın Sevgili(elçi)si (s.a.v.) şöyle dedi:

لا يؤمن (vr. 49b) عبدٌ حتى يحب لأخيه ما يحب لنفسه صدق رسول الله

(*Meşârik*). Yani “Bir kul, kendi nefsi için sevdiğini mümin kardeşi için de sevmedikçe, kâmil imanla mümin olmaz.” demektir. Dikkat et, (buradaki sevme) ibadetler ve mübah şeyler hususundadır. (Bu rivayet) başka bir hadiste “Bir kişi, kendisi için sevdiği iyiliği mümin kardeşi için de sevmedikçe...” (şeklinde) vuku bulmuştur. Nazm:

Nefsine sevdiğini sevmez ise

Mü’minün kâmil olmaz îmânı

Bir karındaşına muhabbetde

Ola yeksân hubb-ı insânî

[Kendisi için sevdiğini (din) kardeşi için de sevmezse, müminin imanı tam olmaz. (O hâlde) insanın (kendisi için olan) sevgisi, (din) kardeşine (duyacağı) sevgiyle bir olmalıdır. (İnsan kendisi için istediğini, kardeşi için de istemelidir).]

[29] Yirmi Dokuzuncu Hadis

Allah’ın salât ve selamı üzerine olsun, Hz. Peygamber dedi ki:

لا يدخل الجنة عبدٌ لا يأمن جاره بوائقه صدق رسول الله

(*Meşârik*). “Allah’ın kullarından mümin bir kulun şerrinden komşusu emin olmasa, o cennete girmez.”⁶⁵ demektir. “Bevâ’ik”, “bâyika”nın çokluğu olup zamanın musibetlerinden insana dokunan belâ ve şerleridir. (vr. 50a) Burada onunla kast edilen, kötülüktür. (İbn M.). Başka bir hadis-i şerifte komşu hakkında Resûl-i Ekrem (s.a.v.) hazretleri,

ما زال جبرئيل عليه السلام

يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه⁶⁶

diye buyurmuştur. Komşuların haklarını gözetme ve ırzlarını gereği gibi koruma konusunda birçok hadis gelmiştir. “Bu az, çoğu gösterir.” (sözünün) manasıyla yetinmek istenildi. “Akıllı kişiye işaret yeter; cahili açıklama bile tatmin etmez.” Nazm:

Cennete dâhil olmaz ol kişi kim

Konşısı râzi olmaya andan

Atma hem-sâye üzre şerrini

Sakla ırzın hemîşe hicrândan

[Komşusunun razı olmadığı kişi cennete girmez. Kötülüğünü komşu üstüne atma. Onun namusunu daima ayrılık acısından sakın. (Namusuna zarar verecek davranışlardan kaçın.)]

[30] Otuzuncu Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من حافظ على صلوة الضحى غفر له ذنوبه وإن كانت مثل زبد البحر

صدق رسول الله

“Bir kimse (vr. 50b) kuşluk namazını bırakmasa, ona devam etse, Yüce Allah, denizin köpükleri gibi de olsa onun

⁶⁵ “Şerrinden komşusunun güvended bulunmadığı kimse (kâmil manada) iman etmiş olmaz.” (*Buhârî*, “Edeb”, 29; *Müslim*, “İman”, 72, 73).

⁶⁶ “Cebrail, komşu hakkı üzerinde o kadar durdu ki, neredeyse komşuyu komşuya mirasçı yapacak sandım.” (*Buhârî*, “Edeb”, 28; *Müslim*, “Birr”, 140, 141).

günahını affeder.”⁶⁷ demektir. Ve başka bir hadiste şöyle buyurulmuştur: “Cennette Duhâ adı verilen bir kapı vardır. Kıyamet günü olduğunda bir seslenici şöyle çağırır: Kuşluk namazına devam eden kişiler nerede? İşte bu sizin kapınızdır! Oradan rahmetle girin!”⁶⁸ (Kuşluk namazının) faziletleri çok fazladır. Söz kısa kesilmiştir. “Damla gölden haber verir.”
Nazm:

Ber-devâm ol salât-ı işrâka
Tâ zünûbından olasın mağfûr
Zübedi'l-bahr olursa da cürmi
Fazl-ı Mevlâ ider anı mestûr

[İşrak (kuşluk) namazına devam et ki günahların affedilmiş olsun. (Kulun) günahı denizin köpükleri kadar olursa da Allah'ın lütfu onu örtüp gizler.]

[31] Otuz Birinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من صَلَّى الصبْحَ كان في جوار الله حتى يمسي ومن صَلَّى المغرب
كان في جوار الله حتى يصبح فلا يخف من الله في جواره
صدق رسول الله

“Bir kimse sabah (vr. 51a) namazını eda etse, güneşin batış zamanına kadar Allah Teâlâ'nın (rahmeti) civarında olur ve akşam namazını kılsa, sabaha kadar Yüce Mevlâ'nın koruması ve (esirgemesi) civarında olur” demektir. Bu değerlendirmeye göre, şimdi “Cenab-ı Hak'ın komşusu olana korku ve tehlike yoktur. Anılan iki namazı devamlı olarak muhafaza eden (gereği gibi yerine getiren) kimse, her zaman Yüce Allah'ın güvenliğinde olur” diye buyurulmuştur. Nazm:

⁶⁷ Hadis âlimi Nevevî (ö. 676/ 1277), bu hadisin isnadının zayıf olduğunu belirtir. (Nevevî, *el-Hulâsafi ehâdîsi'l-ahkâm*, 1/ 570).

⁶⁸ Hadis hâfızı Hatîb el-Bağdâdî (ö. 463/ 1071), bu rivayetin batıl (*Târîhu Bağdâd*, 14/210), Elbânî (1914-1999) ise “zayıf” olduğunu belirtir. (*Zâifü'l-Câmi'i's-sagîr ve ziyâdâtüh*, 1891).

Mağrib ü fecri kılsa bir kimse
Her birisin kemâ hüve'l-mesnûn
Tâ sabâh u mesâya dek ol gün
Hak civârında ol olur me'mûn

[Bir kimse akşam ve sabah namazının her birini Hz. Peygamber'in sünnetine uygun olarak kılsa, o gün ta sabah ve akşama kadar Allah'ın (rahmeti) civarında korunmuş ve güven içinde olur.]

[32] Otuz İkinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

من قرأ حم الدخان ليلة الجمعة غفر الله له البتة صدق رسول الله

Yani “Bir kimse Cuma gecesinde Hâ-mîm (ayetiyle başlayan) Duhân Suresini okusa, Yüce Allah o kulunun günahını elbette (vr. 51b) bağışlar” diye buyurulmuştur. Ve rivayette “Duhan Suresini okuyan kimse günahları bağışlanmış olarak sabahlar.”⁶⁹ buyurulmuştur. Yine (başka) bir rivayette “Duhan Suresini okumak, kişiyi Kıyamet korkularından alıkoyar.” buyurulmuştur. (Allah'ın rahmetine) muhtaç kul Dânişî'nin nazmı:

Okusa Sûre-i Duhân'ı temâm
Şeb-i Cum'a içinde bir Müslim
Ana gufrân ider Cenâb-ı Hudâ
Cümle âfâtdan olur sâlim

[Bir Müslüman, Cuma gecesinde Duhân Suresini okusa, Yüce Allah onun günahlarını affeder; kendisi bütün musibetlerden emin olur; esenlik içinde bulunur.]

[33] Otuz Üçüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁶⁹ İbnü'l-Cevzî (ö. 597/ 1201), *Mevzûât* adlı eserinde (1/ 403) bu rivayetin aslının bulunmadığını, batıl olduğunu belirtir.

من سرّه أن يحبّه الله ورسوله فليقرأ في المصحف صدق رسول الله

“Bir kimse Allah ve Resulünün sevgisiyle sevinmiş olmayı isterse, Kur’ân-ı Kerîm’i Mushaf-ı şerîfe bakarak okusun” demektir. Başka bir hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur:

قراءة الرّجل القرآن في غير المصحف ألف درجة وقراءته في المصحف يضعّف على ذلك (52a) إلى ألفي درجة

[“Bir adamın Kur’an’ı Mushaf’sız okuması, bin derecedir. Mushaf’a bakarak okuması, iki din dereceden daha fazla derecedir.”⁷⁰] (Allah’ın rahmetine) çok muhtaç kul Dânişî’nin nazmı:

Ger Hudâ ve Resûlinün her dem

İster ise muhabbetin mü’min

Nazaran eylesün tilâvetini

Bu Kitâb-ı Kerîmün ol deyyin

[Eğer bir mümin, Allah ve Resulünün sevgisini her zaman isterse, o dindar kişi bu Yüce Kitab’ı bakarak okusun.]

[34] Otuz Dördüncü Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

نعم الشّفيح القرآن لصاحبه يوم القيامة صدق رسول الله

“Kur’an-ı Kerîm’i, hakkı batıldan ayıran bu Ulu Kitabı okumak, Kıyamet gününde sahibine ne güzel şefaatçi olur!” demektir. Başka bir hadis-i şerifte de şöyle buyurulmuştur: “Kur’an’ı inanarak okuyan kimseye her harf için on iyilik (sevabı) yazılır; onun on kötülüğü giderilir. Cennetteki derecesi on derece yükseltilir.” “Bir kimse, Yüce Allah’ın Kitabından bir ayet okursa, bu Kıyamet gününde kendisine nur olur.” (sözü) de vuku bulmuş ve Hz. Peygamber’in göğsünden çıkmıştır.

Nazm: (vr. 52b)

Sâhibine kıyâmet oldukça

⁷⁰ Elbânî, *Za’îfü’l-Câmi’i’s-sagîr ve ziyâdâtüh*’de (Beyrut 1979, 4081) bu hadisin zayıf olduğunu belirtir.

Hoş şeffî'-i şefik olur Kur'ân
 Ni'me mâ-kâle ol Habîb-i Kerîm
 Fî cemî'î'd-duhûri ve'l-izmân
 [Kur'an, Kıyamet (günü) olduğunda sahibine hoş, şefkatli
 bir şefaathçi olur. O kerem sahibi, Yüce Allah'ın Sevgili(elçi)si,
 bütün çağ ve zamanlar için ne güzle söylemiş!..]

[35] Otuz Beşinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

لَا يَزَالُ النَّاسُ بِخَيْرٍ مَا عَجَلُوا الْفَطْرَ أَى مَدَّةً تَعَجَّلِيهِمْ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(*Meşârik*). “İnsanlar farz ve nafilâ orucu açmada acele ettikleri müddetçe hayırda sabit ve sağlam olmuş olurlar” demektir. (Güneş batınca orucu açmak) hayırdır. Çünkü güneş battıktan sonra, namazda huzuru elde etmek için oruç açmak, peygamberlerin sünnetlerindedir. Bu sünneti koruyan kimse, onların ahlâkiyla ahlâklanmış olur. Böyle davranışta (aynı zamanda) Ehl-i Kitâb'a muhalefet vardır. Zira onlar (oruç açmayı) yıldızlar çoğalınca kadar geciktirirler. (İbn Melek).⁷¹

Nazm:

Hayra sâbit-kademdür anlar kim
 İde vaktinde fitra isti'câl
 Sünen-i mürselîn ile amel it
 Gün gurûb itse eyleme ihmâl

[Vaktinde oruç açmaya acele eden kimseler, hayırda ayak direyicidir. Peygamberlerin sünnetleriyle amel et; güneş batınca (orucunu açmayı) ihmal etme.]

⁷¹ Bu kayıt, Dânişî'nin, Aydınöulları Beyliğı zamanında Tire'de yaşamış Hanefî fıkıh âlimi İbn Melek'in (ö. 821/ 1418'den sonra) konuya dair bir eserinden nakilde bulunduğunu gösteriyor. Mütercim, anılan hadisi *Meşârik*...tan aldığına göre, onun faydalandığı kitap, İbn Melek'in *Mebâriku'l-ezhâr fi Şerhi Meşâriki'l-envâr* isimli eseridir.

(53a) [36] Otuz Altıncı Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

أحبب حبيبك هوناً ما عسى أن يكون بغضك يوماً ما وأبغض
بغضك هوناً ما عسى أن يكون صديقك يوماً ما صدق رسول الله

Yani fazla dostluk ettiğine sevgiyi hafif ve kolay yönden göster; sevgide çok ileri gitme. (Aşırı muhabbet ettiğin kişi) yakında belki sevmeyeceğin bir kimse olup (duyduğun veya gösterdiğin o sevgi) sana pişmanlık sebebi olabilir. Yine bunun gibi, sevmediğin kimseden daha hafif, daha zararsız şekilde nefret et. Yakında belki bir gün yine dost ve samimi arkadaş olunca, (daha önceki nefretin) utanmaya sebep olur demektir.

“Hâne aleyhi” denildiğinde hafif oldu, kolay oldu manasınadır. “Hevvenehu’llâhu aleyhi” denildiğinde, Allah kolaylaştırdı demektir. (*Ahterî Sözlüğü*’nden). Hadisin manası, “aşırı olmayan itidalli bir sevgi ile...” dir. (53b) “Mâ” kelimesini ona tamlama olarak kullanma, azlık manasını ifade eder. Yani sevgide ve nefrette aşırı gitmeyin. Belki sevdiğiniz kişi nefret ettiğiniz kişi, nefret ettiğiniz kişi de sevdiğiniz bir kişi olabilir. Sonra da pişman olur veya utanırsınız. (Cevherî’nin derleyici sözlüğünden). Nazm:

Hem habîb ü bagîzına hubbı
Dahi buğzı miyâne eyle didi
Aks ola sonra her biri şâyed
Zâhir ola nedâmet-i ebedî

[Hem sevdiğini orta (derecede) sev; hem de sevmediğini orta (derecede) sevme. Eğer her biri aksi olursa (aşırı sevgi veya nefret tersine dönerse), ebedî pişmanlık ortaya çıkar.]

[37] Otuz Yedinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

طوبى لمن تواضع فى غير منقصةٍ وذلّ فى غير مسكنةٍ
صدق رسول الله

“Ne mutlu alçakgönüllü olup bu tevazuu dinde noksana sebep olmayan ve kendisini miskinliksiz yumuşak gösterip zillete düşmeyen kimseye!..” demektir. Bunlar, Yüce Allah katında övülen ve makbul davranışlardır. Nitekim şöyle denilmiştir: “Tevazu, takva sahibinin ahlâkındandır. (Müttaki) onunla ululuğa yükselir.” Nazm: (54a)

Ol kişiye saâdet-i uz mâ
Mütevâzı’ ola bi-lâ-noksân
Meskenetsiz hem eyleye zülî
İtmeye iftikârını i’lân

[Büyük saadet, kusursuz alçakgönüllü olan ve miskinliksiz yumuşak davranıp fakirliğini açığa vurmeyen kişiye!..]

[38] Otuz Sekizinci Hadis

Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

الاقتصاد فى المعيشة نصف العيش صدق حبيب الله

“Geçim işinde (çok ileri gitmeyip ve ortalamanın çok altında kalmayıp) orta yolu istemek, geçimin yarısıdır.” demektir. Başka bir hadiste

ما عال من اقتصد

buyurulmuştur. Manası, israf etmeyip ve eli sıkı olmayıp geçim işine orta hâlli niyet edip her hâl ü kârda ‘İşlerin hayırlısı orta olanıdır’ (sözünün) manasını gözeten kimse, fakir ve muhtaç olmaz. Ve “muktesid” kelimesi, ayet-i kerimede farklı manalarda anılmış;⁷² bütün tefsir kitaplarında –manaların

⁷² “Muktesid” kelimesi, Lokman ve Fâtır Suresinin 32. ayetinde şu mealde geçer: “Onları (denizde) bir dalga gibi gölgelikler kapladığında, dini Allah’a has kılarak O’na yalvarırlar. Allah onları kurtarıp karaya çıkarınca, onlardan bir kısmı orta yolu tutar. Bizim ayetlerimizi ise ancak son derece kaypak, son derece nankör olanlar inkâr eder.” (Lokman Suresi, 31/ 32). “Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah’ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır. İşte bu büyük lütuftur.” (Fâtır Suresi, 35/ 32).

çeşitli olmasına rağmen- (54b) Yüce Allah isterse, hepsinin hayırlı olduğu belirtilmiştir. Buna çalışan ve kendisini halk, yedi kat göğün ve yerlerin sahibi (Cenab-ı Hak) katında övülmüş muktesidler bölüğünden eden kimseye Allah rahmet eyesin. Bir kimse fakir ve muhtaç olduğunda *عال عيلة* denir. ‘âl fakir manasına gelir; çokluğu ‘âlle’dir. (*Ahterî Lugati*’nden)⁷³. Pek itibarsız kul Dânişî’nin nazmı:

İ’tidâl üzre ol maîşetde

Ehl-i insâf olup adâlet kıl

İktisâda denildi nısf-ı maâş

Gözle bu ma’niyi riâyet kıl

[Geçim konusunda ölçülü ol; insaf sahibi olup adaletli davran. Ölçülü harekete ve orta hâli gözetmeye “geçimin yarısı” denildi. Bu manayı gözet; ona riayet et.]

[39] Otuz Dokuzuncu Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

الصَّبْرُ نِصْفُ الْإِيمَانِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

“Belâ, kaza, zahmet ve sıkıntıya mutlaka sabır ve tahammül etmek, imanın yarısıdır” demektir. Başka bir hadis-i şerifte “Sabır cennet hazinelerinden bir hazinedir” buyurulmuştur. Ve bundan başka rivayette gelmiştir ki (vr. 55a) “Eğer sabır bir adam olsaydı, değerli bir kişi olurdu.” Yüce Allah’ın (Kur’an’da) buyurduğu gibi, “Allah sabredenleri sever.”⁷⁴ Ve sabredenleri Yüce Kitâbında birden çok yerde övdü.⁷⁵ Nitekim “Sabır her işte güzeldir” denildi. Sabrı övülmüş (bir haslet) olarak gördüm. (*Mezâhib*’ten). Nazm:

⁷³ *Ahterî* veya *Ahterî-i Kebîr*, 16. asır Osmanlı âlimlerinden Mustafa b. Şemseddin Efendi’nin (ö. 968/ 1560-61) H. 952/ M. 1545 yılında Kütahya’da tamamladığı Arapça-Türkçe sözlük.

⁷⁴ Kur’an, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 146.

⁷⁵ Sabrı emir ve tavsiye eden bazı ayetler: Bakara Suresi, 2/155-157; Âl-i İmrân 3/ 125; Nahl Suresi 16/ 126; el-Mü’minûn Suresi, 23/110-111; Lokman Suresi 31/17; Fussilet Suresi 41/ 34-35; Ahkaf Suresi 46/35. (Daha

Sâbir ol kim sabûr olur memdûh

Nısf-ı îmân buyurdu ana Resûl

در تو کر نبود این حمیده خصال

تو نباشی ازین رجال فحول

[Sabredici ol ki çok sabreden kişi övülmüş olur. Hz. Peygamber onun hakkında “imanın yarısı” buyurdu. Eğer sende bu övülmüş huylar yoksa, sen o emsalinden üstün, büyük adamlardan olmazsın...]

[40] Erbaîn(Hadis)den Kırkıncı Hadis

Allah Resulü (s.a.v.) şöyle buyurdu:

ما من مسلم یدعو بدعاء إلا استجاب الله له صدق رسول الله

Yani bir kul, eğer iyi isteğini Âlemlerin Rabbinin ve dileyenlerin dileklerine cevap veren Allah’ın huzuruna arz eder ve ihtiyacını dile getirerek yalvarırsa, Cenab-ı Hak, feyiz ve bereket veren Yüce Allah, kabul eder demektir. Ve başka bir hadis-i şerifte (55b) “Bir kul Allah’a dua ederse, Yüce Allah onun dilediği şeyi verir.” buyurulmuştur. Kudsi hadiste “Ben kulumun beni düşündüğü gibiyim ve beni andığında seninle birlikteyim” buyurulmuştur.

Sözün kısıtı, bütün ibadet ve taatlerin Yüce Allah’a dua ve hamd (övgü) ile sona erdirilmesi ve tamamlanması, Müslümanların şiarlarının usulünden ve Allah’ın birliğine inananların övülmeye değer ahlâkının âdeti olduğu için, bu kırk hadis de Hz. Peygamber’in duayı teşvik ve yakarışı gerektiren hadis-i şerifiyle bitirildi. Yardım ancak Allah’tandır. O ne güzel Dost’tur!.. (İlahi rahmete) çok muhtaç Dâniş’inin nazmı:

Başlasa ger duâya abd-i fakîr

Müstecâb eyler ol Alîm ü Basîr

Yâ İlâhî duâmı eyle kabûl

Bi-hakk-ı hürmet-i hadîs-i Resûl

fazla bilgi için bk. Mustafa Çağrırcı, “Sabır”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 337-339).

[(Rabbinin rahmetine) muhtaç bir kul eğer duaya başlasa, o her şeyi bilen ve gören Cenab-ı Hak, isteği kabul eder. Ey Allah'ım, Hz. Peygamber'in hadisi hürmetine duamı kabul et!]

Bu kırk hadisin tercümesi, yardım eden Allah'ın rast getirmesiyle 1061 yılı mübarek Zilhicce ayında [miladi Kasım-Aralık 1651 tarihinde] tamamlandı. Nazm: Tamamlanmasından dolayı Allah'a hamd ve şükür, Onun Peygamberine dua ve selamın en mükemmeli olsun. Ey Fettâh, senin buyurduğun gibi ben kırk sabah mayaladım. Ben biçare, güçsüz ve zayıf, kırk hadis-i şerifi [bana] tamamıyla ahiret azığı etmen ve bu sebeple lütuf ve kerem kılman için derledim. Bu mevcut olan kırk [hadis] ile bana amel et; onları rahmet vesilesi kıl. Eğer sen kabul edersen, bu ne (büyük) saadet olur!..

Hadîs-i Erbaîn Tercümesi (Asli Metin)

(vr. 32b) *HADÎS-İ ERBAİN-İ DÂNİŞÎ MERHÛM*

Hamd-i bî-hadd ü bî-kerân ol Mennân-ı Zül-ihsân ve Hallâk-ı ins ü cân üzerine olsun ki, insân-ı kâmilül'-iz'ânı âlim-i rumûz-ı serâperde-i gayb ve dâna-yı sahîfe-i lâ-rayb idüp **وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بِنَبَادِمَ** menşûrî ile meydân-ı vücûd ve arsa-i şuhûdda asâkir-i masnû'ât ve kabâ'il-i meknûnâta serdâr-ı büzürgvâr itdi. Ve sipâs-ı bî-pâyân ol Sübhân-ı Deyyân üzerine olsun ki kemâl-i kudretin ve ulüv-vi azametin î mâ ve i'lâ için dükeli mevcûdât, belki kâffe-i mahlûkâtı suver-i acîbe ve heykel-i garîbe ile ketm-i ademden sahrâ-yı vücûda getürüp tasvîr-i kâ'inât ve tertîb-i mümkinât itdi.

سبحان من خلق الإنسان

(vr. 33a) **فِي أَحْسَن تَقْوِيمٍ وَجَعَلْت بَفَضْلِهِ فِي عَزِّ وَ تَكْرِيمٍ**

Ve ülûf-ı tahiyât ol sadr-nişîn-i izzet ve şeffî-i âsiyân-ı ümmet üzerine olsun ki *lev lâke lev lâke* tâcınun tâcdârı ve mevâkib-i enbiyâ'-i izâmun mihter ü büzürgvârı, ümmet-i

müznibenün melâz ü penâhı ve şeb-çerâğ-ı İslâm'la şeb-i isyânda kalan güm-râhlarun delîl-i râhı, mahrem-i harem-i *kâbe kavseyni ev ednâ* ve mahzen-i esrâr-ı risâlet-i ulyâ, seyyidü's-sakaleyn, hulâsa-i kevneyn, kâ'id-i zümre-i ibâdu'llah, sâhib-i makâm-ı *lî ma'a'llah*, Hazret-i Habîb-i Hudâ Cenâb-ı Muhammed Resûlu'llah salavâtu'llâhi aleyhi ve selamühü ('a.)

چه غم دیوار امت را که دارد چون تو پشتیان

Ve sunûf-ı teslîmât ol Çehâr-Yâr-i Güzîn ve hulefâ'-i râşidîn ve ulemâ'-i mütekaddimîn ve müteahhirîn siyyemâ reîsü'l-müctehidîn el-İmâmü'l-A'zam ve'l-hümâmü'l-akdem ve alâ gayrihim mine't-tâbi'în üzerlerine olsun ki her biri (vr. 33b) mahbûb ve makbûl-i rızâ-yı Hudâ ve tarîk-ı İslâm'da pîşvâ ve reh-nümâdur.

كما قال عليه السلام

أصحابي كالنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم

Radiya'llâhü teâlâ anhüm ecma'în.

Emmâ ba'dü, bu abd-i hakîr-i kalîlü'l-bıdâ'a ve vasîf-i kedîr-i adîmü's-sınâ'a sinn-i sinîn ve teyakkuda (?) eyyâm-ı betâlet ve rûzgâr-ı cehâlet ile mürûr ve ubûr iden evkâtı tezekkür ve ömr-i girân-mâyeye nedâmet ve tahassür ve tazyî'-i re'sül-mâle melâlet üzre tefekkür idüp min ba'd

من زرع خيراً فهذا اوانه muktezâsınca ve التنبأ مزرعة الآخرة

mübteğāsınca ıstılâh-ı sâfî ve tasannu'-ı tekellûf ve zahmet-i ârîden rû-gerdân ve maksûd-ı bi'z-zât olan ma'rifetu'llah ve ulûm-ı nâfi'a savbına âzim ve nigerân olup

وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ أَيْ لِيَعْرِفُونَ

mazmûnı üzre emr-i ma'rûf ve nehy-i münkere âlim ve kâ'im mezâmin-i latîfesi ile ba'de'l-yevm âmil ve câzim olam ve mine'l-beyyin (vr. 34a) işbu üslûb ile hazm ü cezm ve bu vech-i vecîhe taviyyet [ü] azm etmeğe elyak olan ancak şer'-i şerîf-i Nebevî ve hakîk-ı tarîk-ı münîf-i Murtazavîdür.

كما قالوا والطرق كلها مسدودة على الخلق إلا من اقتفى
أى اقتدى اثر رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم

Lâkin tahsîl-i ıstılâhât ve taallüm-i ibârâtdan garaz-ı aslı ve merâm-ı vaslî, esrâr-ı âyât-ı Ehadî ve nikât-ı ehâdîs-i Ahmedî ile ki vesîle-i ulûm-ı dîniyye ve zerî'a-i mesâ'il-i şerî'at-ı yakîniyyedür. Pes, enfa'-ı ibâdet-i uzmâ ve ehemmi-i zâd-ı âhîret-i ukbâ ittihâzı ile selef-i sâlihîn ve halef-i âlimîn silkine münselik olup العلماء ورثة الأنبياء nakdinün gencînesi ve

علماء امتى كانبيا بنى اسرائيل

tılsımınun definesine mahal ve mazhar olmak ümîd ü recâ olunur ki, Cenâb-ı Hazret-i Alî radiya'llâhü anh ve kerreme'llâh vechehü

تدارك فى (vr. 34b) آخر العمر ما فاتك فى أوله

buyurdıkları ile mütenassih olup ömr-i kalilde ibâdet-i cezîle tedârik ü tahsîline şürû' eyledüm.

متوكلأ على الله الكريم عزّ وجلّ فرائص الفكر ترتعد من الوجل وحررت
ما حرر ومالاح ببالى فى معنى الحديث مع الضعف والكسل
القلم يصبّ عرق الحيا والورق يبلع ريق الحجل

İmdi abd-i mü'mine pîşe-i tâ'at ve tûşe-i emr-i âhîret Kur'ân-ı Azîm ve Furkân-ı Kerîm'den sonra ehâdîs-i şerîfe-i Nebevî ve âsâr-ı latife-i Murtazavîdür ki elfâzı fasîh ve ma'ânîsi melîh, tertîbi bedî' ve terkîbi be-gâyet belîğdür. Ve Resûl-i Kerîm aleyhi salavati'r-Rahîm hazretlerinin hadîs-i şerîfini zabt ve hıfz itmekde tergîb buyurup Hazret-i Alî radiya'llâhü anh rivâyeti üzre

من حفظ على أربعين حديثاً من أمر دينها
بعث الله تعالى يوم القيامة من زمرة (35a) الفقهاء و العلماء

Ve Ebû Derdâ radiya'llâhü teâlâ anh rivâyetinde

من حفظ على أربعين حديثاً كتب له يوم القيامة شافعاً وشهيداً

Ve fî rivâyeti İbn Mes'ûdradiya'llâhü anh

قيل له ادخل من أى أبواب الجنة شئت

Ve fî rivâyeti İbn Ömer radiya'llâhü anh

كتب في زمرة العلماء و حشر في زمرة الشهداء

buyurdıkları için alâ hâzihi'r-rivâyât ulemâ'-i ümmet ve fukahâ'-i millet rahimehümüllâhi teâlâ hazarâtının her birisi hadîs-i erbaîn cem' itmişler ve ictimâ'î mer'î tutmuşlar.

Binâ'en alâ zâlike bilâd-ı Müslimînün في البلاد لم يخلق مثلها في البلاد Müslimînün reşk-i Şâm ü Bağdâd'ı olan dâru'z-zafer Aksaray'da mevliiden ve aslen mütemekkin bende-i kemîne-i ahkar ve zelle-i kemter Şa'bân bin Mustafâ eş-şehîr bi-Dânişî

الراجي من ربّه بالغداة والعشى مفتياً بالخوف من الله والتحاشي (vr. 35b) وقفه الله تعالى لمراضيه و جعل حاله في المستقبل خيراً من ماضيه

Ve dahi

رواية الحديث انتساباً إلى رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم

buyurdıkları üzere Cenâb-ı Hazret-i Resûl-i Ekrem'e fi'l-cümle intisâb murâd idinüp tertîb-i âtî üzre sene 1061 ihdâ ve sittîn ve elf Zi'l-hiccesi gurresinde işbu hadîs-i erba'în cem'ine huşû' ve hudû' ile şürû' olundu ki ervâh-ı tayyibe-i Ahmedî ve esrâr-ı mukaddese-i Muhammedî salla'llâhu aleyhi ve sellemden şeff'i yevm-i Arasât oldukda envâ'-ı fütûhât-ı kudsiyye ve eshâ-i füyûhât-ı ünsiyye ile fi'd-dâreyn müşerref ve muğtenem ve ma'sûm ve muhterem olup ehîbbâ'-i zevi'l-ikrâm ve eviddâ'-i zevi'l-ihtirâm hazarâtı bu fakîr u muhtâcî ve hakîr-i [bî] ibtihâcî inde'n-nazar ilâ hâze'l-cem' ve ledeyyi'l-fikr li-hâze's-sun' da'vât-ı sâfiyye ve sâdikadan ferâmûş ve tenâhî (36a) hâlısa ve vâfiyedenhâmûş itmemelerine bâ'is ü bâdî ve sebebi mütemâdî vâkî' ola. Bi mennihî te'âlâ ve ni'amihî'l-a'lâ.

هرکه مارا کند بنیکی یاد نامش اندر جهان بنیکی باد

إتّما الأعمال بالنّيات

fehvâsınca bu amel-i hayra niyyet ve bu girdâr-ı hasene taviyyet idüp dergâh-ı bârgâh-ı Bî-niyâzdan niyâz olunur ki fi cem'î'l- ahvâl hayrlar ile cem' ve tevfiq ve sühûlet ile tahrîr ve tahkîk rûzî ve mukadder, nasîb ü müyesser kıla. Nazm

ربّ سهل على كلّ عسير إنك قادر له و قدير

Âmin bi-hurmeti Seyyidi'l-murselîn. 'a.

این دعا را قدسیان از عرش آمین گفته اند

Lâkin bu mütercim-i za'îf, bu ehâdîs-i erba'îni cem' ve telfikda ve mahâlline tastîr ve tedkîkda

نصّر الله امرءً سمع مقالتي فوعاها وأداها كما سمعها

hadîs-i şerîfi ve fehvâ-yı latîfi üzre

ذكرتها وحررتها محذوفة الأسانيد للإيجاز و الاختصار المفيد على
النّاطر الرّشيد و ليسهل حفظها على الحافظين و يعمّ الانتفاع بها
على الطالبين (36b) إن شاء ربّ العالمين بحقّ سند النّبين و ينبغى لكلّ
راغب في امور الآخرة إن يحفظ ويعمل بهذه الأحاديث النّافعة لما اشتملت عليه
من المهمّات واحتوت عليه من التّنبيه على جميع الطّاعات وذلك ظاهر
لمن تدبّر و نافع على من تفكّر وعلى الله النّصير اعتمادى واليه توكلّى
واستنادى وله الحمد والمثنة وبه التّوفيق والعصمة ثمّ إن العبد الفقير
الترّم في هذه الأربعين ان تكون جميعها صحيحة الأسانيد الى
الرواة من المصاييح و المشارق و غيرها من كتب الأحاديث الشريفة
و مجلة الآثار اللطيفة اللهمّ تقبل ذلك منّا كما تيسّرت جمعها ليّنا بحرمة
رسولنا المصطفى عليه الصّلوّة والسّلام الأصفى و الأوفى
فهذا اوان الشروع بالمقصود مستعيناً بالملك المعبود

[1] el-Hadîsü'l-evvel mine'l-erba'în

بسم الله الرّحمن الرّحيم

(37a) قال رسول الله صلّى الله تعالى عليه وسلّم

خيركم من تعلّم القرآن وعلمه صدق رسول الله

Ya'ni 'Sizün hayırlunuz, Kur'ân-ı Azîmi öğrenüp ve ta'lîm eyleyenünüzdür' dimekdür. Şerh: Pes, efdal-i kelâm ve ehemmi her-merâm Kur'ân-ı Azîm ve Furkân-ı Kerîm olmagın, teber-rüken ve teyemmünen Kur'ân-ı Kerîme müteallik olan ehâdîs-i şerîfe ile ibtidâ olundu. Ve bir hadîs-i şerîfde dahı

أشرف أمتى حملة القرآن

buyurulmuşdur. Ya'ni 'Benüm ümmetimün eşrâfi, Kur'ân okı-yanlardur. Allâhu Teâlâ a'lem hakîkat üzre ma'nâ-yı şerifi, 'Kur'ân-ı Azîmi kemâ yenbağî hıfz ide ve ba'de'l-muhâfaza tertîl

üzre kırâ'at ve tilâvet eyleye' dimekdür. Ve hadîs-i âhârda

من أراد أن يتكلم مع الله تعالى فليقرأ القرآن

buyurulmuşdur. Ya'ni 'Bir kimesne Allah Teâlâ hazreti ile tekel-lüm murâd eylese, tertîlle Kur'ân okıya' dimekdür. Nazmun li'l-mütercimi'l-fakîr: (37b)

Fahr-i Kevneyn ü server-i sakaleyn
Hâtem-i enbiyâ Resûl-i Hudâ

Buyurur bu hadîs-i dil-cûyı
İtme bu hak sühanda reyb ü mirâ

Hayr-ı ümmet odur ki Kur'ân'ı
Ögrenüp ögrede didi hakkâ

[2] el-Hadîsü's-sânî

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم
إنما الأعمال بالخواتيم صدق رسول الله

Bu hadîs-i şerîf, *Mesâbîh*-i şerîfde mastûrdur. Ya'nî a'mâl, âhir-i ömre müteallikadur dimekdür. Eger mü'min îmân ve tâ'at üzre fevt olursa, a'mâl-i sâliha müffidedür; ana nârdan halâsa sebeb olur. Eger ne'üzü bi'llâh küfr ve maâsî üzre hatm olsa idi, a'mâl-i sâliha zâyî'a ve gayr-i müffidedür dimek olur. Ve li-hâzâ

لا يجوز لأحد أن يشهد يكون أحد من أهل الجنة أو من النار

Nazmun li kâtibihi:

Ameli hatm olursa tâatle
Âhir-i ömr olur kişiye müfid (vr. 38a)
Aks olursa eger maâza'llâh
Olmaz ol tâat ehli gibi saîd

[3] el-Hadîsü's-sâlis

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم

من يرد الله به خيراً يفقهه في الدين صدق رسول الله

Bu hadîs-i şerîf *Meşârik*'da mastûrdur. Ya'nî Cenâb-ı Hudâ kulına hayr irâde eylese idi, ana ahkâm-ı şer'-i şerîfi âlim kılur ve basîret sâhibi ider, bir vech ile ki elfâz-ı kalîlden maânî-i kesîre istihrâcına kudret ü kuvvet virür dimekdür. Nazmun li mütercimi'l-fakîr:

Hayr olursa eger meşiyetde
Mü'min-i sâlihe irâdet-i Hak
Anı lâ-büdd fakîh ider Mevlâ
Emr-i dîn-i kavîmde mutlak

[4] el-Hadîsü's-râbi'

قال النبي صلى الله عليه وسلم و لله تعالى في عون العبد
ما كان العبد في عون أخيه صدق (vr. 38b) رسول الله

Meşârik ehâdîs-i şerîfesindendir. Ya'nî bir abd ki bir mü'min karındaşının muâveneti müddetinde ola, Allah Teâlâ dahı ana muîn olur dimekdür.

ما هذه بمعنى المدة ابن ما هذا في الامور المباحة اما في
الامور المحظورة⁷⁶ فلا و من فعل فقد شارك و صار له
كفل منه أي نصب منه شرح لامية العجم المسمى بقطر الغيث
ومن قضى حاجة أخيه المسلم أو يعينه في أمر الدنيا والآخرة

dahı buyurulmuşdur. Ma'nâsı ganiyyün anî'l-beyândur. Nazmun li kâtibihi'l-fakîr Dânişî-i pür-taksîr:

Buyurur Hazret-i Resûl-i Hudâ
Lâ dimez her ki ana dîni olur
Kim ki bir mü'mine îânet ider
Hak anun dâ'imâ muîni olur.

[5] el-Hadîsü'l-hâmis

قال النبي صلى الله عليه وسلم

⁷⁶ Bu *amur al-muḥẓura* tamlamasının yanına *amur al-muḥẓura* ay açıklaması yazılmış; böylece helâke götüren işlerin, haram kılınan fiiller olduğu belirtilmiştir.

من يسّر على معسر يسره الله عليه في الدنيا والآخرة⁷⁷
صدق رسول الله (vr. 39a)

Ya'nî 'bir kimesne bir fakîr ve aca ...(?) ü muhtâca vech-i ahsen ve mehmâ-emken imdâd eylese, Hazret-i Hak celle şânühü ve amme ihsânühü dünyâda anun rızkını ve âhiretde hisâbını teshîl idüp yesîr ider' dimekdür. (Mk.) Nazmun li kâtibihi:

Bir zaîf ü fakîr ü muhtâcî
Lutf ile her kim eylese anı sîr
Hak Teâlâ dahi hisâbın anun
Dünye vü âhiretde ide yesîr

[6] el-Hadîsü'l-sâdis

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
بَلِّغُوا عَنِّي وَلَوْ آيَةً (ای قَلِيلًا) صدق
رسول الله (Mk.) یعنی بَلِّغُوا مِنَ التَّبْلِغِ وَهُوَ إِيْصَالُ الْخَيْرِ إِلَى أَحَدٍ
آيَةً أَى لَهَا مَعَانٍ كَثِيرَةٌ وَمَعْنَاهَا كُلُّ كَلَامٍ مُفِيدٍ نَحْوُ قَوْلِهِ
مَنْ صَمَتَ نَجَا وَالَّذِينَ التَّنْصِيحَةَ
يعنى بَلِّغُوا عَنِّي أَحَادِيثِي إِلَى أُمَّتِي وَلَوْ كَانَ قَلِيلًا

Ya'nî ahkâm-ı dîni ve ilmi neşr eylen nâsa dimekdür.
Nazmun li kâtibihi'l-fakîr: (vr. 39b)

Ya'ni ahkâm-ı dîni ümmetüme
Neşr idün siz didi ve lev âye
Böyle sultâna olmuşuz ümmet
Şükr ü minnet Cenâb-ı Mevlâ'ya

[7] el-Hadîsü's-sâbi'

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

⁷⁷ Hadiste geçen "fi'd-dünyâ" ibaresinin altına وحفظه عن الشدايد وبتوسيع رزقه izahı yazılarak bu dünyadaki kolaylaştırmanın rızkı genişletme ve zorluklardan koruma şeklinde olacağı ifade edilmiştir. "...ve'l-âhiret" kelimelerinin altına ise بتسهيل الحساب ای notu düşülmüş; böylece söz konusu yardıma, ahirette hesap vermeyi kolaylaştırma biçiminde mükâfat verileceği belirtilmiştir.

و من سلك طريقاً يلتمس فيه (علماً إلا)
سهل (الله) له به طريقاً إلى الجنة صدق رسول الله

Ya'nî bir kimesne tarîk-ı Hakka sâlik olsa ulûm-ı şer'iyeden birini tâlib olduğu hâlde, Allâh Teâlâ azze ve celle ilm sebebi ile tarîk-ı Cenneti ana teshîl ider dimekdür. Ve hadîs-i âharda

لأن تغدو فتتعلم باباً من العلم خير من أن تصلى مائة ركعة

Ya'nî ilm-i şerîfden bir bâb taallüm idüp sabâhlamak hayrdur yüz rek'at nâfile namâz kılmaktan demek olur. Nazm:

İlm-i nâfi' tarîkna gitse

Hazret-i Hak'dan itse ilmi taleb

Ana teysîr ider sühûletle

Râh-ı cennât-ı 'âliyâtını Rab

(vr. 40a)

[8]el-Hadîsü's-sâmin

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم

من نفس عن مؤمن كربة من كرب الدنيا

نفس الله عنه كربة من كرب يوم القيامة صدق رسول الله⁷⁸

(Mh.) Ya'nî dünyâ gamından birini bir mü'minden izâle ve izhâb eyleyen abd-i mü'mine, Allah Teâlâ hazreti yevm-i Kıyâmet gamlarından kürbet-i azîmesini tefrîc ve izâle ider dimekdür. Nazmün li râtibihî:

İtse tenfis abd-i mü'minden

Gam-ı dünyâ-yı dünü bir mü'min

Rûz-ı haşr ü kıyâmet oldukda

Gamdan eyler Hudâ anı âmin

[9] el-Hadîsü't-tâsi'

قال النبي صلى الله عليه وسلم

⁷⁸ Bu hadisteki "neffese" fiilinin manası, sayfa kenarında اى فرج و اذهب (yani ferahlandırır ve giderirse) şeklinde izah edilmiştir.

إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرِثَةُ الْأَنْبِيَاءِ صَدَقَ رَسُولَ اللَّهِ

(*Mh.*) Ya'nî enbiyânun ulemâya mahabbet ü meveddeti ekserdür âbânun ebnâya mahabbet ü meveddetinden⁷⁹ (vr. 40b) dimekdür dimişler. Ma'nâ-yı evveli zâhirdür. Ve hadîs-i âharda

علماء أمتي كأنبياء بني إسرائيل⁸⁰

buyurulmuşdur.

Nazmün li râkîmihi:

Ulemâ zümresi ale'l-ıtlâk

İlm ile enbiyâya vârisdür

Bu hadîs-i şerîf-i Mustafavî

Fazl-ı ehlü'l-ulûma bâ'isdür

[10] el-Hadîsü'l-'âşir

قال رسول الله صَلَّى تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَقِيهٌ وَاحِدٌ أَشَدُّ عَلَى الشَّيْطَانِ مِنْ أَلْفِ عَابِدٍ

(*Mh.*) *Mazhar*'da zıkr olunur ki ya'nî fakîh-i vâhidün hayâtı ve bekâsı şeytân üzerine eşedd ve ebgazdur bin âbidün hayât ve bekâsından. Zîrâ fakîh, şeytân-ı laînün düşmenidir. Zîrâ şeytân nâsa küfrle ve fiskla ve ma'siyetle emr ider; fakîh ise îmân ile ibâdet ü tâ'atle emr ve sebîl-i şeytândan sebîl-i Rahmâna da'vet ider. Eşyâ'-ı (vr. 41a) mezkûre âbid-i gayr-i âlimden zuhûra gelmez. Nazmu'l-mütercim:

Bir fakîh-i alîm iblîse

Ebgaz olur hezâr âbiden

Âbid-i câhili hemîşe sever

Nefret ider fakîh-i vâhiden

⁷⁹ Hadis, "Âlimler, peygamberlerin vârisleridir" manasındadır. Tahminimize göre, mütercim bu hadisi çevirirken dalgınlık yüzünden yanlışmış veya açıklamalı bir tercüme yolunu tutmuştur.

⁸⁰ "Ümmetimin âlimleri, İsrail oğulları peygamberleri gibidir." Bedreddîn Zerkeşî (ö. 794/1392), Süyûtî (ö. 911/ 1505), Alî el-Kârî (ö. 1014/1605) gibi hadis âlimleri bu rivayetin aslının bilinmediğini veya mevzu olduğunu belirtir.

[11] el-Hadîsü'l-hâdî 'aşer

قال النبي صلوات الله عليه وسلامه

إن الصدقة لتطفى غضب الرب وتدفع ميتة السوء صدق رسول الله

Ya'nî Resûl-i Ekrem salla'llâhü Te'âlâ aleyhi ve sellem hazretleri buyurur ki tahkîkan sadaka virmek kalîl ve kesîr Allah Te'âlâ hazretinün gazabını söyündürür ve müfâcât ile mevti dahi sadaka def' ider dimekdür. Nitekim hadîs-i âhârda dahi

الصدقة تطفى الخطيئة كما يطفى الماء النار

buyurulmuşdur. Ma'nâ-yı şerîfi: Sadaka itmek, günâhı söyündürür nitekim âb âteşi söyündürdüğü gibi dimekdür. Nazmun li râsimihi: (41b)

Sadaka müntafî ider lâ-şek

Gazabu'llâhı didi Fahr-i Cihân

Dahî füc'etle mergi dâfi'dür

Buyurur eyleme bu sözde gümân.

[12] el-Hadîsü's-sânî 'aşer

قال النبي صلى الله عليه وسلم

صلوا بالليل والناس نيام تدخلوا الجنة بسلام صدق رسول الله

(*Mh.*) Ya'nî gicelerde namâz kılun nâs uyhuda iken, Cen-nete dâhil olursız selâmet ile dimekdür. Ve dahî Habîb-i Ekrem salla'llâhü aleyhi ve sellem hazretleri hadîs-i âhârda

عليكم بقيام الليل فإته دأب الصالحين

قبلكم وهو قرية لكم إلى ربكم ومكفرة للسيئات

وفى رواية و مطردة للداء من الجسد ومنهاة عن الإثم

buyurulmuşdur. Ve bir hadîs-i şerîfinde dahî

رحم الله رجلاً قام من الليل فصلى و ايقظ امرأته فصلت

buyurulmuşdur. Ve Ebû Ümâme rivâyetinde قال قيل (vr. 42a)

يا رسول الله أئى الدعاء اسمع قال فى جوف الليل

الآخر ودير الصلوات المكتوبات

Nazmün li abdi'l-mütercim:
Gicelerde salât idün dâ'im
Bâ-husûs ola cümle nâs niyâm
Cennete dâhil olasız buyurur
Bu hadîsinde ol Resûl-i enâm

[13] el-Hadîsü's-sâlis 'aşer

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
أحب الأعمال إلى الله تعالى أدومها وإن قلت صدق رسول الله
(Mh.) Ya'nî
لا تحملوا على أنفسكم أوراداً كثيرة
لا تقدرن المداومة عليها فأنكم حينئذ تعجزون عنها
وتتركونها فتقطع بركتها وافعلوا ما تطيقون على الدوام
(Şerh) فإن الله تعالى يحب الدوام.

Ma'nâ-yı hadîs-i şerîf budur ki Allah Te'âlâ hazretine amellerün ziyâde sevgilüsü (vr. 42b) müdâvemet olunan ameldür, ekall olursa dahı dimekdür. Hazret-i Resûlu'llâh salla'llâhü teâlâ aleyhi ve sellem yine hadîs-i şerîflerinde

خذوا من الأعمال ما تطيقون
فإن الله تعالى لا يمل حتى تملوا معنى الملل من الله
تعالى ترى الثواب يعني لا يقطع الثواب والرحمة حتى تملوا
وتركوا عبادته قيل معناه لا يترك فضله حتى تركوا سؤاله

Ya'nî Allah Te'âlâ sevâbını kat' itmez siz ibâdet ve tâ'ati terk itmedikce dimekdür. Nazmu'l-'abdü'l-fakîr Dânişî-i pür-taksîr:

Dâ'im olan ameldür Allâh'a
Katı mahbûbı cümle a'mâlün
Eger az olsa dahı gam çekme
Yog ise ol amelde ihmâlün

[14] el-Hadîsü'r-râbi' aşer

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
إن الله تعالى طيب لا يقبل إلا طيباً

(Mk.) Ya'nî Allah Te'âlâ hazreti nekâyısdan münezzehdür ve âfât ü uyûbdan mukaddesdür. Sıfat-ı (vr. 43a) mezbûre (tenzîh ve takdîs) abd tarafına isnâd ve izâfet olursa, ma'nâsı dimekdür ki kabâyih-i a'mâl ve rezâ'il-i ahlâkdan mü'min müte'arrî ve müteberrî olmak gerek. Ya'nî Cenâb-ı Hazret-i Hakk-ı Gafûr cemî'i uyûb ve kusûrdan mukaddes ve münezzehdür. Amelden kabûl itmez, illa zâtına takarrûbe ehak ve evlâ olan a'mâl kabûl ider demek olur. Netîce-i meâl budur ki ve hulâsa-i makâl oldur ki, hıyâr-ı emvâl halâl ve âb-ı sâfi-veş azb-i zülâl olandur.

كما قال الله تعالى كلوا من الطيبات واعملوا صالحاً⁸¹

وقال الله عزّ وجلّ كلوا من الطيبات ما رزقناكم⁸²

وكما قال الله تعالى لن تنالوا البرّ حتى تنفقوا ممّا تحبون⁸³

وغير ذلك بما اشبهها

Nazm: Hak Teâlâ cenâbı tayyibdür

Cümle âfâtla nekâyısdan

Amel-i tayyibi ider makbûl

Sakla zâtun uyûb-ı nâkısdan

[15] el-Hadîsü hâmis 'aşer

قال النّبى صلّى الله تعالى عليه وسلّم دع ما يريبك (vr. 43b)

إلى ما لا يريبك رواه الترمذى والنسائى اى اترك ما شككت

فيه وأذهب إلى ما لا شكّ فيه

Ya'nî

خذ ما يقنته حسناً و حلالاً اترك ما شككت فى كونه حسناً او قبيحاً

او فى كونه حلالاً او حراماً يقال دع كذا إلى كذا أى استبدله به (شرح مشارق)

⁸¹ Kur'an, Mü'minûn Suresi, 23/ 51.

⁸² Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 172. (Ayetin alınan ibaresi, burada *كلوا ممّا رزقناكم* şeklidir).

⁸³ Kur'an, Âl-i İmrân Suresi, 3/ 92.

Mahsûlî'l-hadîs: Ya'nî meşkûk olanı terk idüp sana vehm ve şeksiz olan ameli kabûl eyle dimekdür. Nazm:

Bir işün hill ü hürmetinde eger
Şübhe itsen kemâ hüve'l-mes'ûl
Râcihi gör gözetme mercûhı
Şekki terk it yakîni eyle kabûl

[16] el-Hadîsü sâdis 'aşer:

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
إِنَّ اللهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ صَدَقَ رَسُولُ اللهِ

(Mk.) Ya'nî Allâh Te'âlâ hazreti cemîlü'l-ef'âldür; cemâli sever.

أى التَّجْمِيلِ مِنْكُمْ فِي قَلَّةِ إِظْهَارِ الْحَاجَةِ إِلَى غَيْرِ اللهِ تَعَالَى

Yâhûd Allâh Teâlâ (vr. 44a) hazreti azze şânühü mahlûkına cemîlü'l-fi'ldür hâcâtını kazâ itmekde. İmdi siz dahı ihvânunuzun hâcâtını kazâ ve havâyicini edâda bu sıfat ile muttasıf olasız demek ola. Lâkin ma'nâ-yı evvel enseb ve evlâ ve münâsib ü ahrâ dimişler. Nazmü'l-fakîr:

Bu hadîs-i latîf ü nâfi'de
Buyurur kim Cenâb-ı Rabb-i Cemîl
Sever izhâr-ı hâcet itmeyeni
Gayriye didi ol Resûl-i Celîl

[17] el-Hadîsü's-sâbi' aşer:

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
فَمَنْ اتَّقَى الشَّبَهَاتِ اسْتَبْرَأَ لِدِينِهِ وَعَرْضِهِ صَدَقَ رَسُولُ اللهِ
أى طلب البراءة لدينه من النقص
والذم الشرعى و عرضه من كلام الطاعنين

Ya'nî bir kimesne şübhelülerden zâtını ve nefsinı sakınsa, dînini naksdan ve zemm-i şer'îden teberrî itmiş olur ve ırzını tâ'inler ta'n ve dahlinden hıfz ider dimekdür. (vr. 44b)

كما قال الله تعالى فى كتابه الكريم

إِنَّ أَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللَّهِ أَتْقَىكُمْ⁸⁴

Nazm: Dînüni ırzını sakın zînhâr
Şübehât ü kelâm-ı tâinden
Müttakî ol durur ki inda'llâh
Hıfz ide zâtını metâinden

[18] el-Hadîsü's-sâmin aşer:

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ
بِي يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَكْثَرُهُمْ عَلَى صَلَاةٍ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ

Ya'nî Hazret-i Habîb-i Ekrem salla'llâhü Teâlâ aleyhi ve sellem hadîs-i şerîfinde buyurlar ki: Yevm-i Kıyâmet ve rûz-ı Arasâtda ümmetümden bana nâsun ziyâde evlâsı ve sevgilüsü, benüm rûhıma salavât-ı şerîfeyi iksâr idenlerdür diyü buyurmuşdur. Ve hadîs-i âhârda

من صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ عَشْرًا

Ve mevzi'-i âhârda

من صَلَّى عَلَيَّ صَلَاةً صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ عَشْرًا وَحَطَّتْ عَنْهُ عَشْرُ
خَطِيئَاتٍ وَرَفَعَتْ لَهُ عَشْرَ دَرَجَاتٍ

buyurulmuşdur. Ma'nâsı, (vr. 45a) “Bir kimesne benüm üzerime bir kerre salavât eylese idi, Allah Te'âlâ hazreti ana on salât ider ve on hatâsın mahveder ve on aded derecâtın 'âlî ider” diyü buyurulmuşdur. Nazm:

Salavâtı kesîr iden mü'min
Bana evlâ olur Kıyâmetde
Didi Şâh-ı Rusûl amel eyle
Bu hadîs-i şerîfe gâyetde

[19] el-Hadîsü't-tâsi' aşer

قال رسول الله صَلَّى اللَّهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ أَحَبَّ
الْكَلَامِ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى سُبْحَانَ اللَّهِ وَبِحَمْدِهِ صَلَّى رَسُولُ اللَّهِ

⁸⁴ Kur'an, Hucurât Suresi, 49/ 13.

(Mk.) Ya'ni "Kelâmun Allah Teâlâ hazretine tahkîkâ ziyâde sevgülisi, Sübhâna'llâhi ve bi-hamdihi kelimâtı ile tesbîhdür" dimekdür. Ve dahı

كلمات خفيفتان على اللسان
ثقيلتان في الميزان حبيبتان الى الرحمن
سبحان الله وبحمده سبحان الله العظيم

buyurulmuşdur. Ve hadîs-i şerif-i âharda (45b)

من قال سبحان الله وبحمده في كل يوم
مائة مرة حطت خطاياها وإن كان مثل زبد البحر

buyurulmuşdur. Ma'nâsı, bir kimesne günde yüz kerre "Sübhâna'llâhi ve bi-hamdihi" [dise,] cemî'-i hatâyâlarını Allah Teâlâ hazreti mahv ider dimekdür. Eger ol kişünün günâhi deryâlar köpügi mikdârı dahı olursa... Nazmül-mütercim:

Kelimâtun ehabb ü evlâsı
Hazret-i Zü'l-celâli ve'l-cûda
İşbu tesbîhdür müsebbih ol
Rûz şeb bârgâh-ı Ma'bûd'a

[20] el-Hadîsü'l-işrûn

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا حَوْلَ وَ
لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَلِيِّ الْعَظِيمِ كُنْزٍ مِنْ كُنُوزِ الْجَنَّةِ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(Mh.) Habîb-i Hudâ Resûl-i Müctebâ buyururlar ki: Ya'nî lâ havle ve lâ kuvvete illâ bi'llâhi'l-'Aliyyü'l-'Azîm, Cennet hazînelerinden bir hazînedür dimekdür. Ve dahı bir (vr. 46a) kimesne bu tesbîh-i şerîfle tesbîh eylese idi, kâmilen bir hazîneyi fukarâ'-i Müslimîne sarf ve sadaka sevâbına nâ'il olur dimek olur, bi-fazli'llâhi'l-azîm ve keremihî'l-amîm.

وَأَمَّا قَالَ كُنْزٍ لِأَنَّ الْكَنْزَ هُوَ الْمَالُ الَّذِي يَحْفَظُهُ الرَّجُلُ لَوْ قَتَلَ يَحْتَاجُ إِلَيْهِ وَ
قَوْلُ هَذِهِ الْكَلِمَاتِ خَيْرُ الْكُنُوزِ لِأَنَّهَا يَحْصُلُ الْجَنَّةُ لِقَائِهَا وَالْجَنَّةُ خَيْرُ الْكُنُوزِ
شرح

Nazm:

Havkale eylemekde itme kusûr
Cümle tesbîhün efdalidür ol

Anun için nice mevâzi'de
Kenz-i cennet diyü buyurdı Resûl

[21] el-Hadîsü'l-hâdî ve'l-'işrûn

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
أفضل الذكر لا إله إلا الله وأفضل الدعاء الحمد لله صدق نبينا لله

(Mk.) Ya'nî efdal-i ezkâr kemâ kâle'llâhü Te'âlâ **وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ** لا إله إلا الله ve efdal-i da'vât Rabbü'l-'İzzet kelime-i mukaddese-i **اللَّهُ** ve efdal-i da'vât Hazret-i Cevâd-ı müfzüzü'n-ni'met kelime-i mufaddala-i *el-hamdü li'llâh* dimekdür. (vr. 46b) Ve Resûlu'llâh salla'llâhü Te'âlâ 'aleyhi ve selem

من قال لا إله إلا الله

ومدّها هدمت عنه أربعة آلاف ذنب من الكبائر

buyurmuşdur.

وفي موضع آخر أول يدعى إلى

الجنة يوم القيمة الذين يحمدون الله في السرّاء والضرّاء؛ الحديث

أى فى الباطن والظاهر وفى الأثر من عمل خيرا فليحمد الله تعالى

buyurılmışdur. Nazmun li râsimihi:

Heylele hamdele dürür şeksiz

Efdalü'z-zikr efdalü'd-da'vât

این حدیث شریف را فرمود

روح پاک رسول را صلوة

[22] el-Hadîsü's-sânî ve'l-'işrûn

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم البلاء موكلّ بالمنطق

Ya'nî belâ'-i insân nutkladır. Her-bâr ki insân sâkit olsa, sâlim olur. Nâtık oldukda pür-gûy olsa, giriftâr olur dimekdür.

كما ذكر فى حديث آخر من سرّه أن يسلم فليزلم الصمت

buyurılmışdur. Nitekim Naja ve Sekt سلم (vr. 47a) من صمت memdûhadur. Ve dahı makâlâtı makbûledür. Ve İcmâl-i kelâm, mukarrerdür. İcmâl-i kelâm,

bu makûle ekser min en yuhsâ ve eblag mine'l-'add ve'l-
ihsâdur. Nazm:

Hak buyurmuş dur[ur] Resûlu'llâh
Nutka dâ'ir dūrūr didi belvâ
Bu nasîhatle 'âmil ol 'âmil
Eyleme dōstân ile da'vâ

[23] el-Hadîsü's-sâlis ve'l-'ișrûn

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم
البرُّ حسن الخلق صدق رسول الله

Ya'nî ziyâde ihsân, cemî'-i hayrî câmi' olan hüsni
hulkdur dimekdür.

البرّ هو بالكسر الإحسان وهو في حقّ الوالدين والأقربين ضدّ العقوق
وهو الإساءة إليهم وتضييع حقوقهم وقيل البرّ اسم جامع للخير كلّه قال
الله تعالى ولكنّ البرّ من اتقى⁸⁵ و البرّ الزّيادة في الإحسان والاتساع فيه
وفى شرح أسماء الحسنى البرّ الواسع بالخير يقال قومٌ
(vr. 47b) ابرارٌ وبررة أى ذووسعة بالخير وبررت الضيف احسنت اليه
و أكرّمته شرح وحديث الحسن⁸⁶ عن الحسن⁸⁷ عن ابى الحسن⁸⁸
عن جدّ الحسن⁸⁹ أنّ أحسن الحسن الخلق الحسن

buyurılmışdur. Nazm

Eshiyânun ziyâde ihsânı
Halk ile hüsni hulkıdur bî-şek
Gûşîş eyle kemâl-i ahlâka
Dahı bî-hûde kâra çekme emek

⁸⁵ Kur'an, Bakara Suresi, 2/ 189.

⁸⁶ Bu ismin üstünde "Hasen el-Basrî" açıklaması vardır.

⁸⁷ Bu ismin üstünde "İbn Alî" notu bulunmaktadır. Böylece hadisin rivayet zinciri içinde Hz. Ali'nin oğlu Hz. Hasan'ın bulunduğu belirtilmiştir.

⁸⁸ "Ebi'l-Hasen" künyesinin üstünde "İmâm Alî" izahı kayıtlıdır. Buradan hadisi Hz. Hasan'ın babası Hz. Ali'nin rivayet ettiği anlaşılmaktadır.

⁸⁹ "Ceddi'l-Hasen" (Hasan'ın dedesi) künyesinin üzerinde "Resûlullah" açıklaması yer almaktadır.

[24] el-Hadîsü'r-râbi' ve'l-'işrûn

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
الطُّهُورُ شَطْرُ الْإِيمَانِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ تَمْلَأُ الْمِيزَانَ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ
رَوَى بَالْتَاءِ الْفَوْقَانِيَّةِ وَالتَّحْتَانِيَّةِ فَأَوَّلُ بِنَاوِيلِ الْكَلِمَةِ وَالثَّانِي بِنَاوِيلِ (Mk.)
الْقَوْلِ مِصْرُ الطُّهُورِ بِالضَّمِّ الصَّدرِ وَبِالْفَتْحِ اسْمٌ لَمَّا يَنْطَهَرُ بِهِ وَقَيْدٌ سَجَى
مَصْدَرًا كَالْقَبُولِ وَالْوَلُوعِ وَهُمَا شَطْرَانِ لِلْإِيمَانِ وَالتَّطَهُّرُ مَتَضَمَّنَةٌ لِلصَّلَاةِ
فَهِيَ انْقِيَادٌ فِي الظَّاهِرِ وَقِيلَ الْمُرَادُ بِالْإِيمَانِ هُنَا الصَّلَاةُ كَمَا فِي قَوْلِهِ تَعَالَى
وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيْمَانَكُمْ (vr. 48a) أَيْ صَلَاتِكُمْ إِلَى بَيْتِ الْمَقْدِسِ
وَالتَّطَهُّرُ شَرْطُ صِحَّةِ الصَّلَاةِ فَصَارَتْ كَالشَّطْرِ دَمِ

Ya'nî vuzû îmânun cüz'idür ve kelime-i el-hamdü'llâh
mîzân-ı âhiret keffelerini toldurur dimekdür.

كما قيل في الحديث ثقيلتان على الميزان

Nazmun li-nâzımü'l-'abdi'l-fakîr:

Âbdest oldu şatırî îmânun

Hamdü li'llâh ile tolar mîzân

Şatr-ı îmânî târik olma sakın

Tâ sana dest-gîr ola Rahmân

[25] el-Hadîsü'l-hâmis ve'l-'işrûn

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
أَنَّ الصَّعِيدَ الطَّيِّبَ وَضُوءَ الْمُسْلِمِ وَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْمَاءَ عَشْرَ سَنِينَ
صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ

(Mh.) Ya'nî türâb-ı tayyib mü'minün vuzûsıdır eger on
sene su bulunmaz ise dimekdür.

كما ذكر في التنزيل فلم تجدوا ماءً فتيمموا صعيداً طيباً

Nazmu'l-'abdü'l-ahvec Dânişî (vr. 48b)

Pâk toprak vuzû'-ı Müslimdür

Su bulunmazsa da eger on yıl

Ol sa'îd ile it teyemmümüni

Farz eger nâfile namâzun kıl

[26] el-Hadîsü's-sâdis ve'l-'işrûn

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم لا يردّ الدعاء بين الأذان والإقامة صدق نبيّ الله

(*Mh.*) “Ezân ve ikâmet beyninde du‘â makbûl olur, terk-i gaflet eyle” dimekdür. Ve dahı تردان ثنتان buyurulmuşdur. Ya'nî vakt evkât-ı mübâreke ve müstetâbedendür. Murâdât-ı hayrınuzı bu makûle vakt-i tayyibde taleb idesiz diyü ehl-i îmân ve İslâm'ı du‘â ve senâ için tergîb ve tahrîzdür. Nazm:

Redd olunmaz tazarru' ile du‘â
Beyne'l-ezân ve'l-ikâme dir
Habbezâ habbezâ hadîs-i şerîf
Habbezâ habbezâ şifâ'-i zamîr

[27] el-Hadîsü's-sâbi' ve'l-'işrûn (vr. 49a)

قال النبي صلى الله تعالى عليه وسلم لا يؤمن أحدكم حتى يحبّ إليه من والده وولده والناس أجمعين صدق رسول الله

(*Mk.*) Ya'nî “Kemâl-i îmânla mü'min olmaz ol kimesne ki bana veled ve vâlid ve dükeli nâsdan ziyâde muhabbet ü meveddet itmedikce” dimekdür.

المراد بالحبّ الحبّ الاختياري

... Nazm:

Hak Resûlin ziyâde sevmez ise
Eb [ü] evlâdına muhabbetden
Anun olmaz kemâl-i îmânı
Zâhiren oldı gerçi ümmetden

[28] el-Hadîsü's-sâmin ve'l-'işrûn

قال حبيب الله صلى الله تعالى عليه وسلم لا يؤمن (vr. 49b) عبدٌ حتى يحبّ لأخيه ما يحبّ لنفسه صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî "îmân-ı kâmil ile 'abd mü'min olmaz kendi nefsine sevdüğün bir mü'min karındaşı hakkında sevmedikce" dimekdür. أى من العبادات والأشياء المباحة. Hadîs-i âharda

لا يحب لأخيه من الخير ما يحب لنفسه

vâki' olmuştur. Nazm:

Nefsine sevdüğünü sevmez ise
Mü'minün kâmil olmaz îmânı
Bir karındaşına muhabbetde
Ola yeksân hubb-ı insânî

[29] el-Hadîsü't-tâsi' ve'l-işrûn

قال النبى صلوات الله عليه وسلامه

لا يدخل الجنة عبداً لا يأمن جاره بوائقه صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî "ibâdu'llâhdan bir abd-i mü'min Cennete dâhil olmaz, öyle abd ki şerrinden konşusu emîn ve râzî olmaya" dimekdür.

البوائق جمع بايقة دهر ما يصيب الانسان

(vr. 50a) من نوائب الدهر المراد به هنا الشرّ ابن م

Ve hadîs-i âharda hakk-ı cârda Resûl-i Ekrem salla'llâhü Te'âlâ aleyhi ve sellem hazretleri

ما زال جبرئيل عليه السلام

يوصيني بالجار حتى ظننت أنه سيورثه

diyü buyurmuşdur. Ve hukûk-ı cîrânı riâyet ve ırzlarını 'alâ mâ-yenbagî sıyânetde ehâdîs-i gayr-ı 'adîde vâride olmuştur. هذا
fehvâsıyla iktifâ ihtiyâr olundu. هذا
القليل يدل على الكثير

وللعامل يكفيه الإشارة و الجاهل لا تغنيه العبارة

Nazm:

Cennete dâhil olmaz ol kişi kim
Konşısı râzi olmaya andan
Atma hem-sâye üzre şerrini
Sakla 'ırzın hemîşe hicrândan

[30] el-Hadîsü's-selâsûn

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ حَافِظٍ عَلَى صَلَاةِ
الصُّحَى غَفِرَ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ صَدَّقَ رَسُولَ اللَّهِ

Ya'nî "Bir kimesne (vr. 50b) salât-ı duhâyı terk itmese, müvâzabet üzre olsa, Allah Te'âlâ hazreti anun günâhını mağfûr ider zübedi'l-bihâr gibi dahı olursa" dimekdür. Ve hadîs-i âharda

إِنَّ فِي الْجَنَّةِ بَابًا يُقَالُ لَهُ الصُّحَى فَإِذَا كَانَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
نَادَى مَنَادٍ ابْنَ الذَّنِّينَ كَانُوا يَدُومُونَ عَلَى صَلَاةِ الصُّحَى
فَهَذَا بِابِكُمْ فَادْخُلُوا بِرَحْمَةٍ

buyurulmuşdur. Fezâ'ili ziyâde kesîredür; ihtisâr olunmuşdur.

والقطرة تنبئ عن الغدير

Nazm:

Ber-devâm ol salât-ı işrâka
Tâ zünûbından olasın mağfûr
Zübedi'l-bahr olursa da cürmi
Fazl-ı Mevlâ ider anı mestûr

[31] el-Hadîsü'l- hâdî ve's-selâsûn

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
مَنْ صَلَّى الصُّبْحَ كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَمْسَى وَمَنْ صَلَّى الْمَغْرِبَ
كَانَ فِي جِوَارِ اللَّهِ حَتَّى يَصْبِحَ فَلَا يَخْفَى مِنَ اللَّهِ فِي جِوَارِهِ
صَدَّقَ رَسُولَ اللَّهِ

Ya'nî "Bir kimesne salât-ı (vr. 51a) fecri edâ eylese, Allah Te'âlâ hazretinün civârında olur vakt-i gurûb-ı şemse degin ve salât-ı magribi kılsa, sabâha varınca, Hudâ-yı Mûte'âl'ün hıfz u civârında olur" dimekdür. 'Alâ hâze't-takdîr, imdi Cenâb-ı Hak konşusu olana havf ü hatar yokdur. Salâteyn-i mezkûreteyni devâm üzre muhâfaza eyleyen kimesne hemîşe Hazret-i Hakk'un emânında olur diyü buyurulmuşdur. Nazm:

Mağrib ü fecri kılsa bir kimse
Her birisin kemâ hüve'l-mesnûn
Tâ sabâh u mesâya dek ol gün
Hak civârında ol olur me'mûn

[32] el-Hadîsü's-Sânî ve's-Selâsûne

قال النَّبِيُّ صَلَّى تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
من قرأ حم الدَّخَانِ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ غُفِرَ لَهُ الْبَيْتَةُ صَدَقَ رَسُولُ اللَّهِ
Ya'nî bir kimesne leyle-i Cum'ada Sûre-i Hâ-mîm ed-
Duhâni tilâvet eylese, Allah Te'âlâ hazretleri ol kulını elbette
(vr. 51b) yarlıgaya' diyü buyurulmuşdur. Ve fî rivâyet

من قرأ الدَّخَانَ أَصْبَحَ مَغْفُورًا لَهُ
buyurulmuşdur. Ve fî rivâyet
قراءة سورة الدَّخَانِ تَمْنَعُ أَهْوَالَ الْقِيَمَةِ
buyurulmuşdur. Nazmü'l-'abdü'l-fakîr Dânişî:

Okusa Sûre-i Duhâni temâm
Şeb-i Cum'a içinde bir Müslim
Ana gufrân ider Cenâb-ı Hudâ
Cümle âfâtdan olur sâlim

[33] el-Hadîsü's-Sâlisü ve's-Selâsûne

قال رسول الله صَلَّى تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
من سرّه أن يحبّه الله ورسوله فليقرأ في المصحف صدق رسول الله
Ya'nî bir kimesne Allah ve Allah Te'âlâ Resûlinün
muhabbeti ile mesrû[r] olmağı isterse, Kur'ân-ı azîmi Mushaf-ı
şerîfe nazar ile tilâvet eylesün dimekdür. Ve hadîs-i şerîf-i
âharda

قراءة الرَّجُلِ الْقُرْآنَ فِي غَيْرِ الْمَصْحَفِ أَلْفَ دَرَجَةٍ وَقِرَاءَةُ
فِي الْمَصْحَفِ يَضَعُفُ عَلَى ذَلِكَ (52a) إِلَى أَلْفِي دَرَجَةٍ
diyü buyurulmuşdur. Nazmü'l-'abdü'l-ahvec Dânişî:

Ger Hudâ ve Resûlinün her dem
İster ise muhabbetin mü'min

Nazaran eylesün tilâvetini
Bu Kitâb-ı Kerîmün ol deyyin

[34] el-Hadîsü'r-Râbî'u ve's-Selâsûne

قال رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
نعم التثقيع القرآن لصاحبه يوم القيمة صدق رسول الله

Ya'nî rûz-ı Kıyâmetde ne güzel şefî' olur sâhibine tilâvet-i Kur'ân-ı 'Azîm ve Furkân-ı Kerîm demek olur. Ve hadîs-i şerîf-i âhârda

من قرأ القرآن إيماناً واحتساباً كتب له بعدد كلِّ حرفٍ عشر
حساناتٍ و محى عنه عشر سيئاتٍ ورفع له في الجنة عشر درجاتٍ

diyü buyurulmuşdur.

و من تلى آية من كتاب الله تعالى كانت له نوراً يوم القيمة

dahı vâki' ve Sadr-ı Risâletden sâdır olmuşdur. Nazm: (vr. 52b)

Sâhibine kıyâmet oldukda
Hoş şefî'-i şefîk olur Kur'ân
Ni'me mâ-kâle ol Habîb-i Kerîm
Fî cemî'i'd-duhûri ve'l-izmân

[35] el-Hadîsü'l-Hâmisü ve's-Selâsûne

قال النبي صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
لا يزال الناس بخير ما عجلوا الفطر أى مَدَّةً تعجيلهم صدق رسول الله

(Mk.) Ya'nî nâs hayrda sâbit ve râsih olmuş olu[r]lar savmda, farzan ve nâfileten mâdâm ki iftârda isti'câl ideler demekdür.

وإنما كانوا الخير لأنَّ تعجيل الفطر بعد الغروب من سنن المرسلين
ليحصل الحضور في الصلوة فمن حافظها يكون متخلفاً بأخلاقهم ولأنَّ
فيه مخالفة أهل الكتاب فإنهم يؤخرونه الى اشتباك النجوم. ابن ملك

Nazm:

Hayra sâbit-kademdür anlar kim
İde vaktinde fitra isti'câl
Sünen-i mürselîn ile amel it
Gün gurûb itse eyleme ihmâl

(53a) [36] el-Hadîsü's-Sâdisü ve's-Selâsüne

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم
أحبيب حبيبك هوئاً ما عسى ان يكون بغيبك يوماً ما وابغض
بغيبك هوئاً ما عسى ان يكون صديقك يوماً ما صدق رسول الله

Ya'nî ziyâde dostlık itdigine muhabbet ve meveddeti vech-i hafif ve sehl eyle; muhabbetde ifrât eyleme. Karîb ola ki mebgûzun olup sana sebab-i nedâmet olur. Kezâlik buğz üzre olduğın kimesneye dahı bağzâyı ehaf ve ehven vechle eyle. Yakın ola ki bir gün yine dost ve sadîk-ı hamîm oldukda bâis-i şerm ü hayâ ola dimekdür.

يقال هان عليه أى خفت وهونه الله تعالى عليه أى سهله الله من لغة أخترى
معنى الحديث أى حباً مقتصدأ لا افراط فيه (53b) واطافة ما إليه يفيد
التقليل يعنى لا تسرف فى الحب والبغض فعسى أن يكون الحبيب
بغيباً والبغيب حبيباً فنقدم أو تستحى من لغة جامع جوهرى

Nazm: Hem habîb ü bağîzina hubbı
Dahı buğzı miyâne eyle didi
Aks ola sonra her biri şâyed
Zâhir ola nedâmet-i ebedî

[37] el-Hadîsü's-Sâbiu ve's-Selâsüne

قال النبى صلى الله تعالى عليه وسلم طوبى لمن تواضع
فى غير منقصةٍ ودلّ فى غير مسكنةٍ صدق رسول الله

Ya'nî saâdet ol kimesneye ki tevâzu' ide; tevâzu'ı bâis-i noxsân-ı dîn olmaya ve dahı kendi nefsinî fî gayr-i meskenetin tahkîr ide, tafakkur itmeye dimekdür.

وهما ممدوحان ومقبولان عند الله تعالى كما قيل
التواضع من خصال المتقى وبه الى العلى مرتقى

Nazm: (54a) Ol kişîye saâdet-i uzmâ
Mütevâzı' ola bi-lâ-noksân
Meskenetsiz hem eyleye zülî
İtmeye iftikârını i'lân

[38] el-Hadîsü's-Sâminüve's-Selâsûne

قال النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
الاقتصاد⁹⁰ فى المعيشة نصف العيش صدق حبيب الله

Ya'nî emr-i maâşda ifrât ve tefrît itmeyüp tarîk-ı i'tidâlî ihtiyâr itmek, ayşın nısfıdır demekdür. Hadîs-i âharda من عال ما اقتصد buyurulmuşdur. Ma'nâsı, fakîr ü muhtâc olmaz ol kimesne ki tebzîr ve taktîr itmeyüp mütevassitü'l-hâl emr-i maâşa azm ü kasd idüp alâ külli hâl أوسطها خیر الأمور أوسطها mer'î tuta.

و المقتصد فى الآية الكريمة مذکور على معان شتى فى جميع
كتب التّفاسير كلّها خير ومقبول على اختلاف المعانى
(54b) إنشاء الله تعالى رحم الله امرءاً سعى لذلك و جعل نفسه من
زمرّة المقتصدین الممدوحين عند النّاس وعند ربّ السموات السّبع
والأرضين يقال عال عيلةً إذا افتقر عالٌ فقيرٌ

من لغت اخترى. Cem'î âlle gelür.
Nazmü'l-abdü'l-ezell Dânişî:
İ'tidâl üzere ol maîşetde
Ehl-i insâf olup adâlet kıl
İktisâda denildi nısf-ı maâş
Gözle bu ma'niyi riâyet kıl.

[39] el-Hadîsü't-Tâsi'uve's-Selâsûne

قال رسول الله صَلَّى اللهُ تَعَالَى عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
الصّبر نصف الإيمان صدق رسول الله

Ya'nî belâ ve kazâ ve anâ ve cefâya mutlakâ sabr u tahammül eylemek, nısf-ı îmândur demek olur. Hadîs-i şerîf-i âharda كنوز الجنّة الصّبر كنزٌ من كنوز الجنّة buyurulmuşdur. Ve dahı haberde gelmişdür ki (vr. 55a)

لو كان الصّبر رجلاً لكان كريماً
والله يُجِبُّ الصّابرين كما ذكره سبحانه و تعالى ومدح
الصّابرين فى مواضع عديدة من كتابه العزيز

⁹⁰ Bu kelime üstünde "Adl üzere olmakdır" karşılığı yazılıdır.

و كما قيل في ذلك الصّبر حسن في كلّ الأمور
وارى الصبر محموداً وعن مذاهب

Nazm: Sâbir ol kim sabûr olur memdûh

Nısf-ı îmân buyurdu ana Resûl

در تو کر نبود این حمیده خصال
تو نباشی ازین رجال فحول

[40] el-Hadîsü'l-Erbaîn mine'l-Erbaîne

قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم

ما من مسلم يدعو بدعاءٍ إلا استجاب الله له⁹¹ صدق رسول الله

Ya'nî bir abd ki du'â eylemez, eger hayr murâdını hazret-i dergâh-ı Rabbü'l-âlemîn ve bârgâh-ı Mucîbü's-sâ'ilînine arz ve niyâz iderse, Cenâb-ı Hak ve Feyyâz-ı Mutlak kabûl ider dimekdür. Ve hadîs-i şerîf-i âharda (55b)

وما دعى عبداً إلا أعطاه الله تعالى عزّ وجلّ

buyurulmuşdur. Ve hadîs-i kudsîde

انا عند ظنّ عبدي بي و أنا معك اذا دعوتني

buyurulmuşdur. Pes dükeli ibâdât ve cemî'-i tâ'ât du'â ve senâ-yı Hudâ-yı Kerîm ile tekâmîl ve tetmîm olunmak, de'b-i şe'âyir-i Müslimîn ve deyden-i ahlâk-ı hamîde-i muvahhidîn olmağın, bu hadîs-i erbaîn dahı duâyı iğrâ ve tazarru'ı ilzâm ider hadîs-i şerîf-i Nebevî ile hatm kılındı.

وما بالله التوفيق وهو نعم الرفيق

Nazmü'l-abdû'l-ahvec Dânişî:

Başlasa ger duâya abd-i fakîr

Müstecâb eyler ol Alîm ü Basîr

Yâ İlâhî du'âmı eyle kabûl

Bi-hakk-ı hürmet-i hadîs-i Resûl.

تمت ترجمة هذه الأربعين بتوفيق عن من هو ناصر و

⁹¹ Bu hadis, *Tirmizî* ("Daavât", 133) de şu şekilde:

ما من رجل يدعو الله تعالى بدعاءٍ إلا استجاب له

معين فى شهر ذى الحجة الشريفة سنة احدى ستين وألف ١٠٦١
 نظم فله الحمد والشكر الاتمام وعلى نبيّه الصلوة والسلام الأكملاّن
 (56a) انكه فرموده بودى اى فتّاح أنا خَمَرْت أربعين صباح⁹²
 من بيجاره ناتوان و ضعيف جمع كردم چهل حديث شريف
 يك بيك زاد آخرت بكنى و ين سبب لطف و مكرمت بكنى
 اينك اين اربعين شده موجود توبايّنها مرا عمل فرمود
 باد ايشان وسيله رحمت كر قبولش فتد ذهى دولت
 (vr. 57b)

Nesrû'l-leâlî Tercümesi

كلّها محرّرة من خطّ المترجم

ذكر الله الاعلى و بالتقديم اولى

بسم الله الرَّحْمَن الرَّحِيم بِكَ نَعْتَصِم يَا رَحِيم

الحمد لله الذّى منح بعض عباده مداين علم والنّهى وفتح بعض منهم ابواب
 انحاء البلاغة والعلی والصلوة والسلام على ذی النّفس⁹³ علیة القدسیة والذّات
 المنزّه عن الكدورات الانسیة خلاصة الممكنات وسند الكائنات رسول الحقّ
 المبین محمّد سیّد العالمین وعلى آله بدور الدجى وأصحابه شمس الضحى

“Emmâ ba’dü, bu abd-i kemîn[e] kalîlü’l-bidâ’a ve vasîf-i
 mehîn-i adîmü’l-ittilâ’ Şa’bân bin Mustafâ el-med’uvv bi-Dânişî
 kemînelerinün min evân-ı tahsîlü’l-ilm (vr. 58a)ü’l-asîl bi avni’l-Melikî’l-Celîl ilâ hâze’l-vaktî’l-cemîl tab’-ı
 ‘alîl ü fâtir ve zihn-i kelîl ü kâsırına gâh ü bîgâh ubûr ve hutûr
 eylerdi ki, nice dest-âvîz-i dil-âvîz ve ne gûne hediyye-i gıpta-
 engîze vuslat u dest-res ve miknet müyesser ve mukadder ola
 ki, sezâvâr u lâyıq ve alâ vechi’l-hakîka cedîr ü fâ’ik ola li’l-
 vesîleti ve’z-zer’at ilâ hazret-i veliyyi’n-ni’ami’l-cezîlet
 sultânü’l-ulemâ’i’l-izâm burhânî’l-fuzalâ’i’l-fihâm kıblet-i
 ikbâli’l-mevâlî ale’t-tevâlî ve mahall-i kıbleti’l-e’âlî ve’l-ehâlî

⁹² Bu mısram üst tarafında “Yani bu kudsi hadis hakkı için” manasındaki şu açıklama var: یعنی بحقّ هذا الحديث القدسی

⁹³ M. الفضل: P. النّفس

şeyhi'l-islâm ve müftü'l-enâm senedi'l-muvahhidîn sa'dü'd-dünyâ ve'd-dîn

اللهم متّع المسلمين بطول بقائه ويمن لقائه مادام الفلك دوار أو الكواكب
سيّاراً ولا زالت دوحة دولته طرّية الاوراق عليّة الاغصان الى
السّبع الطباق آمين آمين لا ارضى بواحد حتّى اضيف اليه الف آمين

cenâb-ı (vr. 58b) kerîmü's-şân ve nâdî-i amîmü'l-ihsân hâk-i pâyine vusûle ba'is ve bâdî nazarda nigâh-ı iltifâta bâdî ola diyü tahayyül ü tefekkür ü tekellüf ü tedebbürde iken, lutf-ı Hazret-i Bârî mu'în ü yârî olup kelâm-ı tayyib-i emîrû'l-mü'minîn ve imâmü'l-mütakkîn Alî bin Ebî Tâlib radiya'llâhu teâlâ anhu ve kerrema'llâhu vechehu hazretlerinün hurûf-ı teheccî üzre müretteb ve müzekkâ *Nesrû'l-leâlî* ile mu'allem ve müsemmâ olan kitâb-ı münakkah u mutahhar ve nush-ı dil-pezîr-i ke'd-dürer ve'l-gurerine dil-i efsürde vü cân-ı pejmürde ile mütâla'a ve im'ân ve letâfet-i fesâhat ve belâgat-i ibâretine nâzır u nigerân olup ten-i harâba hayât-ı tâze ve dil-i bî-tâba safvet-i bî-endâze hâsıl itmiş idüm.

Cân-ı zaîf ü zamîr-i nahîfe lâmi' ve lâyh ve bu dürr-i meknûnun Türki ile hasebî'l-imbân tanzîm ü terceme olunması cânibi sâtı' ve sânih olup sene isneyn ve hamsîn ve elf Zi'l-ka'desinün guresinde ma'a teşettüt (vr. 59a) i'l-hâtır ve teferruku'l-bâl ve tekeddürü'l-efkâr ve'l-ahvâl inde'l-iştigâli ile'l-ahkâmi's-şerîfetu's-şer'iyye bi medîne-i Konyeti'l-mahmiyye *bu merâm-ı nazîf ü latîf ve bu garâm-ı saâdet-elîfe azm ü şürû' olundu. Yine târîh-i mezkûr Zi'l-hiccetü's-şerîfesinün leyle-i âşirinde bi avni'l-Meliki'l-Hakk keyfe mettefâk itmâmı mübeşşer ve ihtitâmı müyesser oldu... 'a.*

گرچه خرما طرف بصره نشاید بردن

Lâkin tuhfe-i dervîşâne ve hediyye-i hakîrâne itmege güstâhî ve cür'et ve killet-i bîdâ'at ve kusûr-ı fehmi sînâ'at ile i'tizâr ü cesâret olundu.

أتى لمعترف بان لا وجود لذرة عند الشمس ولا قطرة عند البحر
فهذه هدية كتحفة النملة پای ملخ نزد سليمان بردن عيب است
و لیکن هنر است از موری

Ol cenâb-ı ‘âlî ve masîr-i e’âlî hazretlerinin eltâf-ı ‘aliyyetü’l-eknâf ve a’tâf-ı amîmetü’l-etrâfından tevakkü’ ve tazarru’ olunur ki, bikr-i şemme-i (vr. 59b) lutf u kerem ve ayn-ı cûd u himem bu tercüme-i muhtereme bi-hurmeti’n-Nebiyi’l-ekrem ve sahibihî’l-efham nazar-ı iltifâtla manzûr ve dil-i nâzım-ı hazîni ve cân-ı mütercim-i gamgîni ma’mûr ve mesrûr buyurıla. Ve ümîd olunur ki, tercümede olan mevâkı’-i sehv ü hatâ hâme-i afv ü atâyile tenkîh ve mahâll-i nisyân ve habtı mahall ve lâyıık ta’bîr ile tebdîl ve tashîhi bî-dirîğ olunmak me’mûl ve mes’ûldür. Nazmü’l-mütercim Dânişi:

Gerçi şî’rüm deger degül şa’ra
Hep perîşân kemâ hüve’l-me’mûl
İrişür fevk-ı fark-ı Şî’râya
ان تلقّيته بحسن قبول
والله موفق كل حال
والميسر لجميع خير المال
بحق النبي وحرمة الآل
رضى الله تعالى عنهم

[Günümüz Türkçesiyle: (vr. 57b)]

Yüce Allah’ı Anma ve Evla Olanı Öne Alma

Rahman ve Rahîm Allah’ın adıyla (başlarım). Ey Rahîm (merhamet sahibi, koruyan, ahirette mümin kullarına lütuf ve keremiyle muamelede bulunan Allahım), (günahtan sakınır ve) sana tutunuruz. Hamd, bazı kullarına ilim şehirlerini ve akıl nimetini ihsan eden ve yine onlardan bir kısmına belâgatınbütün yönlerini ve ululuğunyolunu açan Allah içindir. Dua ve selâm, yüksek, kudsi şahsiyet sahibi, beşerî keder ve

sıkıntılardan uzak, mümkün şeylerin özü, kâinatın dayanağı, Hakk'ın açıkça belli resulü, âlemlerin efendisi olan Hz. Muhammed'in ve onun karanlığın dolunayları gibi ailesi ve kuşluk vaktinin güneşleri misali arkadaşlarının üzerine olsun.

Gelelim maksada... Bu kusurlu ve âciz kul, (ilim, irfan) sermayesi az, bilgisi olmayan, hor- hakir hizmetçi, "Dânişî" diye çağrılan, her sabah ve akşam Rabbine dua edici Şaban bin Mustafa âcizlerinin, Yüce Sultan(Allah)'ın yardımıyla asıl ilim (vr. 58a) tahsili çağlarından bu güzel zamana kadar, hasta ve gevşek yaratılışı ve körleşmiş ve kusurlu zihnine vakitli-vakitsiz gelir ve ondan geçirdi ki, "Nasıl bir güzel ve küçük hediye ve imrenme meydana getiren armağana ulaşma ve erişme, kuvvet nasip ve takdir edilmiş olsun ki, uygun, yaraşır ve hakikat yönünden münasip ve üstün olsun, dinine sınımsız bağlı şeyhülislâm, büyük âlimlerin sultanı, ulu faziletli kişilerin delili, mevleviyet payesine erişmiş âlimlerin ikbalinin kesintisiz yöneldiği yer, şeref sahibi büyük kimselerin ve halkın kıblesi, şeyhülislâm, Allah'ın birliğine inananların dayanağı, dünya ve dinin kutlusunu... (Allah'ım, Müslümanları gökyüzü döndüğü ve yıldızlar gezdiği müddetçe ömrünün uzunluğu ve yüzünün bereketiyle faydalandır. Devlet ağacının yedi tabakaya kadar ulaşan dallarının yüce yapraklarının tazeliği yok olmasın. Âmin, âmin. Ona binlerce âmin eklemekten sadece bir -âmin- ile memnun olmam.) için bir vesile, (vr. 58b) şanı büyük huzuruna ve ihsanı herkese mahsus çağırıcının ayağının toprağına ulaşmaya sebep ve ilk göz atmada iltifat bakışına vesile olsun?" diye hayal eder, düşünür, özenir ve sonunu teffekkür ederken, Cenab-ı Hakk'ın lütfu yardımcı olup müminlerin reisi ve takva sahiplerinin öncüsü Ali bin Ebî Tâlib (Yüce Allah ondan razı olsun ve onun yüzünü ağartsın) hazretlerinin elifba harfleri sırasına göre dizilmiş ve aklanmış, '*Nesrül-leâli*' (adı) ile öğretilen ve isimlenmiş olan, içinde gereksiz, doldurma lâf bulunmayan, temiz kitabı, büyük ve parlak inci taneleri gibi

makbul nasihat(lar)ını duygusuz kalp ve perişan ruhla okuyup ve inceden inceye araştırıp, onun güzel ve açık konuşmasının hoşluğuna ve ibaresinin belâgatine bakıp harap bedene yeni hayat ve takatsiz kalbe derecesiz halislik ve arılık elde etmiştim...

Zayıf cana ve arık kalbe parıldayıcı ve hatıra gelici ve bu dizilmiş incinin Türkçe mümkün olduğu kadar düzenlenmesi ve çevrilmesi tarafı yükselip meydana çıkıcı ve fikre doğucu oldu. 1052 yılı Zi'l-ka'desinin ilk günü (21 Ocak 1643 tarihinde) zihin (vr. 59a) perişanlığı, gönül dağınıklığı, düşünce ve hâllerin bulanıklığıyla beraber, (belâlardan) korunan Konya şehrinde (Yüce Allah onu fitne ve hoşlanılmayacak hadiselerden muhafaza etsin) mübarek İslâm şeriatının hükümleriyle meşguliyet yanında, bu temiz ve güzel maksat ve bu saadetle alışık şiddetli sevgiye niyet edildi ve başlandı. Yine anılan tarihin mübarek Zilhicce'sinin onuncu gecesinde (1 Mart 1643) Hak Sultan(Allah)'ın yardımıyla nasıl rast gelirse, tamamlanması müjdelenmiş ve son ermesi nasib oldu.

گرچه خرما طرف بصره نشاید بردن [Gerçi Basra tarafına hurma götürmek uygun değildir] fakat fakirce armağan ve hakirce hediye etmeğe küstahlık ve cür'et edildi; sermaye azlığı, sanat, maharetten anlama kusuru ile özür dilendi ve cesaret edildi. Güneşin yanında zerre ve denizin yanında damlanın varlığının olmadığını itiraf ederim... Bu hediye, karıncanın armağanı gibidir. Hz. "Süleyman'a çekirge ayağı götürmek ayıptır. Ancak bir karınca için bu hünerdir..." O yüksek huzur ve şeref sahibi, büyük kimselerin karargâhı (Şeyhülislâm Yahyâ Efendi) hazretlerinin yanları yüksek lütufları ve tarafları umumi ihsanlarından umulur ve yalvarılır ki, (vr. 59b) lütuf ve iyilik kokumluğunun bakirliği ve cömertlik ve himmetler gözü, bu muhterem tercüme, En Büyük Peygamber(Hz. Muhammed)'in ve onun pek büyük arkadaşları hürmetine, iltifat bakışıyla

görülmüş, nazmeden(şair)in kederli gönlünü ve tercüme edenin tasalı ruhunu şenlikli ve memnun buyursun. Umulur ki, tercümede bulunan yanılma ve hata yerleri, af ve bağış kalemiyle düzeltilsin. Unutma ve yanlış mahallerinin, yerinde ve uygun tabirle değiştirilme ve doğrultulmasının esirgenmemesi ümit edilir ve dilenir. Mütercim Dânişî'nin şiiri:

Gerçi şiirim kıla değer değil; (benden) beklenildiği gibi hep dağınıktır... Eğer sen onu güzel karşılırsan, Şi'ra yıldızının tepesinin üstüne erişir. Her hâl ve işte yardım ihsan eden, sonucu iyi olan her şeyi kolaylaştırıp nasip eden, Allah'tır. Hz. Peygamber ve onun ailesi (Yüce Allah onlardan razı olsun) sebebiyle...]

(vr. 60a)

Bî'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm

Matla'-ı Furkân-ı Kelâm-ı Kadîm

[Rahman ve Rahîm Allah'ın adıyla (ayeti), Kadîm Kelâm ve hakla batılı birbirinden ayıran Kur'ân'ın doğduğu yerdir (başlangıcıdır).]

قال على بن ابي طالب كرم الله وجهه و رضى الله تعالى عنه

[Alî bin Ebî Tâlib (Allah onun yüzünü ağartsın ve ondan razı olsun) dedi ki:]

Bâbü'l-elif

إيمان المرء يعرف بأيمانه⁹⁴[1]

Her ki ahd ü yemîni ola dürüst

Lâ-cerem kâmil olur îmânı

Sıdk-ı îmânı bildirür eymân

Böyledür uhde-i Müselmânî

⁹⁴ Bu vecizenin sol tarafında çevirinin başladığını ve metnin yazana ait olduğunu bildiren şu Arapça cümle var: ابتداء ترجمه لراقمه

[Her kimin sözü ve yemini doğru olursa, şüphesiz onun imanı tam, olgun olur. Yeminler, imanın doğruluğunu bildirir. İşte Müslümanlığın hakkını eda etmek böyledir...]

[2] أخوك واساك في الشدة

Vakt-i şiddet zamân-ı mihnetde

Kim ki ola karîn ü yoldaşun

Ol durur şübhesiz sana hem-dem

Ol durur bî-gümân karındaşun

[Kim zorluk ve zahmet zamanında yakının ve yoldaşın olursa, şüphesiz senin canciğer dostun ve kardeşin odur...]

[3] إظهار الغنى من الشكر

Hak Teâlâ Cenâb-ı İzzetine

Dâ'imâ eyle şükrünü izhâr

Ni'met-i lutf-ı Hak'ı bilmekdür

Ağniyâdan gınâyı istizhâr

[Yüce Allah'a daima şükrünü göster! Zenginlerden zenginliğini göstermesini (o servete uygun davranışı) istemek, Allah'ın lûtuft ve nimetini bilmektir.⁹⁵]

[4] أدب المرء خير من ذهبه

Âkıl isen müeddeb ol zînhâr

Gaflet ile geçürme rûz u şebi

Kâmilü'l-fehm olan sühan-dânun

Zehebinden hayırludur edebi

[Akıllıysan edepli, terbiyeli ol; sakın geceyi, gündüzü gafletle geçirme! Tam, olgun anlayışlı olan söz bilicinin edebi, altınından daha iyidir...]

⁹⁵ Şu mealde bir hadis vardır: "Allah bir kuluna nimet ihsan ettiğinde, onun eserini o kulun üzerinde görmek ister." (*Müsned*, II, 403; *İbn Mâce*, "Edeb", 55).

(vr. 60b) [5] أداء الدّين من الدّين
Mü'min oldur edâ' ide deynin
Budur âyîn ü resm-i dîndârî
Dür gibi pâk ü mu'teberdür bu
Sühan-ı hakda itme pindârî

[Mümin, (her türlü) borcunu zamanında ödeyen kişidir. Dindarlığın usûl, âdet ve alâmeti budur. Bu (söz), inci gibi temiz ve makbuldür. Doğru söze karşı (kötü) zanda bulunma ve böbürlenme.]

[6] أدب عيالک ينفعم
İster isen 'iyâlüne nef'i
Hayr-h'âh ola olmaya bed-h'âh
Edeb öğret ki bâ-edeb olmaz
Râh-ı dîn-i metînde güm-râh

[Çoluk-çocuğuna fayda vermek istersen, onlara iyilik isteyici ol, kötülük isteyici olma!Edep öğret ki edepli, terbiyeli olan kişi, sağlam din yolunda yolunu şaşırılmaz.]

[7] أخوك من واساک بنسبٍ لا من واساک بنسبٍ
Kardaş oldur sana sadâkatle
Sarf ide mâlini kıla yârî
Ol nesebde nice birâder olur
Ki nifâk ola kârı her-bârî

[Kardeşin, sana dostlukla malını harcayan ve (ihtiyaç duyduğunda) yardım edendir. İşi-gücü her defasında münafıklık olan kimse, soyda nasıl kardeş olur?!.]

[8] أحسن إلى المسيء تسدّه
Eyle ihsân isâ'et eyleyene
Ger dilersen siyâdet ü rif'at
Eylüğe eylük itmek âsândur

Kemlere⁹⁶ eylük itmedür devlet

[Eğer efendilik ve yükseklik istersen, kötülük edene iyilik et! İyiliğe iyilik etmek kolaydır; baht ve saadet, kötülere iyilik etmektir...]

[9] إخوان هذا الزّمان جواسيس العيوب

Bu zamânun nedîm ü ihvânı

Sakınur sanma ırz u nâmûsı

Gözedirler uyûb u noksânı

İşleri zemm-i mahz u câsûsî

[Bu zamanın arkadaşı ve dostlarının ırz ve namusu koruyucu, gözetici olduğunu sanma! Onlar, kusur ve eksikliği gözetler. İşleri, sırf yermek ve gizlice kusur araştırmaktır...]

(vr. 61a)

[10] استراحة النفس في اليأس

Katı müşkildür intizâr-ı merâm

Nefse lâbüd olur azâb-ı şedîd

Nâ-ümîdî aceb saâdetdür

Râhat olur kişiye kat'-ı ümîd

[Bir isteğin meydana gelmesini beklemek, çok zordur. Bu, insan benliğine mutlaka şiddetli azap olur.⁹⁷ Ümitsizlik (beklentisiz olmak), şaşılacak bir bahtiyarlıktır. (Yani insanların elindeki şeylerden) ümidi kesmek, kişi için rahatlıktır.]

[11] إخفاء الشّدائد من المرؤة

Şiddet-i dehri ihtifâ itmek

Âkile mâye-i mürüvvet olur

⁹⁶ Kemlere P: Kemlüge M.

⁹⁷ الإنتظار أشدّ من النار (Beklemek, ateşten daha şiddetlidir) şeklinde Arapça bir söz vardır.

Ceza'-i bî-tahammülî zîrâ

Düşmen-i nâ-bekâra ruhsat olur

[Dünya (işlerinin) güçlüğüne gizlemek, akıllı kişi için mertlik mayası olur. Çünkü o güçlüğü katlanmaksızın sabırsızlıkla ağlayıp sızlamak, işe yaramaz düşmana (sevinmesi, eğlenmesi için) izin vermek olur...]

Bâbü'l-bâ'

[12] بِرِّ الْوَالِدِينَ سَلَفٌ

Peder ü mâdere atâlar kıl

Tâ ki ecr ü sevâbun ola selef

Şöyle zann itme kim Cenâb-ı Hudâ

İde ihsân-ı vâlideyni telef

[Anne ve babana iyilikler et ki, mükâfat ve sevabın ileri geçsin (ahirete salih amel takdim etmiş olarsın)!⁹⁸ Anne-babaya yapılan iyiliği Cenab-ı Hakk'ın yok edeceğini sanma!⁹⁹]

[13] بِشَرِّ نَفْسِكَ بِالظَّفَرِ بَعْدَ الصَّبْرِ

Nefsüne müjde vir hudâvendâ

Zafer ü nusret ü saâdetle

Lîk ba'de's-sabır olursın sen

Nâ'il-i kâm-ı dil ganîmetle

[Ey efendi, kendine başarı, İlâhî yardım ve saadetle müjde ver! Fakat sen ganimetle gönül isteğine sabırdan sonra erişebilirsin...]

[14] بِرِّكَ الْمَالِ فِي آدَاءِ الزَّكَاةِ

Cem'-i emvâl kim müyesser ola

⁹⁸ Arapça vecizde ve tercümesinde geçen "selef" kelimesi, bir kişinin ahirete takdim ettiği salih amel manasını da taşır. ("Mütercim Âsım Efendi, *Tercümetü'l-Kâmus*, İstanbul 1269/1853, c. 2, s. 780).

⁹⁹ "...Allah, iyilik edenlerin mükâfatını zayi etmez." (Kur'an, Hûd Suresi, 11/115).

Vir zekâtı ki andadur bereket (vr. 61b)

Nass-ı kâti' bu emre nâtıkdur

Sakın itme hilâfına hareket

[Malları toplama nasip olduğunda (maddi varlığın İslamca zekât vermeyi gerektiren miktara ulaştığında) onun zekâtını ver. Çünkü bereket ondadır. Kur'an ayetleri ve sahih hadis gibi kesin deliller, bu emri bildirir. Sakın onun zıddına hareket etme.]

[15] بع الدنيا بالآخرة تريح

Bu fenâyı bekâya bey' eyle

Tâcir-i râbih olmak ister isen

Tâbi'-i tâlib-i fesâd olma

Âkıbet sâlih olmak ister isen

[Eğer kazançlı tacir olmak istersen, bu fâni dünya nimetini sonsuz ahiret (nimet ve saadeti) için sat! Sonunda salih olmak istersen, fesat (bozukluk, karışıklık, yolsuzluk, münafıklık) isteyene uyma!]

[16] بكاء المرء من خشية الله قرّة العين

Bîm-i Hak'dan bükâsı insânun

Sebeb-i rûşenî-i dîde olur

Lîk gâfil olup bu ma'nîden

Hande iden kişi remîde olur

[İnsanın Allah korkusuyla ağlaması, gözünün aydınlığına vesile olur. Fakat bu manadan habersiz olup (çok veya yerli-yersiz) gülen kişi, (sonuçta) korkmuş, ürkmüş olur... (Bu dünyada Ondan korkmayan, ahirette korkacaktır).]

[17] باكر تسعد

Âdet it nefsüne seher-hîzî

İster isen saâdet-i evfâ

Ey niçe huftu kim irişmez eli

Dâmen-i kâm-ı tab'a müstevfâ

[Eğer çok saadet istersen, sabah erken kalkmayı kendine âdet et. Birçok uyumuş olan kimsenin eli, yaratılışın isteği eteğine yeteri kadar erişmez.]

[18] بطن المرء عدوه

Dikkat ile nazar olınsa şikem

Nesidür ol vücûd-ı insânun

Bî-sabır pür-tama' gelû-yı harîs

Biridür fi'l-hakîka a'dânun

[Dikkatle bakılsa, karnın, insan vücudunun nesi olduğu anlaşılır. Sabırsız, aşırı istek dolu, hırslı boğaz, aslında düşmanların biridir...]

[19] بكرة السبب و الخميس بركة

Bâmdâdân-ı rûz-ı sebt ü hamîs

Tâate gûşîş eyle bîdâr ol (vr. 62a)

Berekât-ı Hudâ'yı eyle taleb

Cânla vü baş ile¹⁰⁰ harîdâr ol

[Perşembe ve Cumartesi sabahları uyan; ibadet ve taate çalış. Allah'ın bereketlerini iste; canla- başla satın alıcı ol!]

[20] بركة العمر فى حسن العمل

Sâl-i bisyâr ü harc-ı mâl ü menâl

Tûl-i âmâlle¹⁰¹ abes harekât

Ömre nâfi' olur kıyâs itme

Hüsn-i a'mâlle¹⁰² olur berekât

[Uzun emellerle çok sene (yaş), mal ve ele geçirilen şeyi harcamak, boş ve faydasız hareketlerdir. Bunların ömre faydalı

¹⁰⁰ Cânla vü baş ile M: Cânla başla P.

¹⁰¹ âmâlle P: âmâl ile M.

¹⁰² a'mâlle P: a'mâl ile M.

olduğunu sanma. (Ömre ancak) amellerin güzelliğiyle (iyi amellerle) bereketler gelir...]

[21] بلاء الإنسان من اللسان

Her belâ kim gelür vücûda ana

Sebeb elbette [ki] lisânı olur

Gâh ü bîgâh zâhir olsa sühan

Ol sözün ana çok ziyâmı olur

[Meydana gelen her belânın sebebi (insanın) dili olur. Söz, eğer yerli yersiz ortaya çıksa, o sözün, sahibine çok zararı dokunur...]

[22] بَرَكَ لَا تَبْطُلُهُ بِالْمَنَّةِ

Hayrı çün gayra eyledün vâsıl

Anı ibtâl itme minnet ile

Lîk pûşfide itmesen ecri

Zâyi' olur gider eziyyet ile

[İyiliği başkasına ulaştırdığında başa kakmakla iptal etme! Fakat (bu iyiliği) gizlemesen, (iyilik ettiğin kimseyi inciterek söyleyen,) eziyetten dolayı onun sevabı zayi olur, gider...]

[23] بِشَاشَةِ الرَّجْحِ عَطِيَّةٌ ثَانِيَةٌ

Bâb-ı ikrâmı eylesün meftûh

Ol ki ihsân ü hayr şânıdır

Bâ-husûs ol beşâset ile ola

Lâ-cerem ol atâ'-i sâñîdür

[Âdeti iyilik ve lütuf olan kimse, ikram kapısını açık tutsun. Hele o iyilik ve bağış, güler yüzle olsa, şüphesiz ikinci bir iyiliktir...]

Bâbü't-tâ'

[24] توکل علی الله بکفیک

(vr. 62b) Her işünde Cenâb-ı Hallâk'a

Eyler isen tevekkül-i sâfi

Hep murâdât-ı dil müyesser olup¹⁰³

Hazret-i Hak sana olur kâfi

[Her işinde Yüce Yaratıcı'ya halis tevekkül edersen, gönlünün bütün istekleri nasib olup Cenab-ı Hak sana yeter.]

[25] تأخیر الإساءة من الإقبال

Yaramazlık idenlere te'hîr

'İzz ü ikbâle dâldür bî-şek

Bed-fi'âle Hudâ sezâsın¹⁰⁴ ider

Lutf-ı Bârî yu'în leke ve ma'ak

[Kötülük edenlere (benzer şekilde karşılık vermeyi) ertelemek, şüphesiz değer ve baht açıklığını bildirir. Allah, işleri kötü kimseye uygun olanı yapar (onun hak ettiği karşılığı verir). Yaratan'ın lûtfu sana yardım eder ve seninle beraber olur.]

[26] تدارك في آخر العمر ما فاتك في أوله

Evvel-i ömr içinde fevt olanı

Âhirinde yüri kazâ eyle

Çün bilürsin şebâb 'avd itmez

Cebr-i mâ-fât kıl edâ eyle

[Ömrün başında elden çıkıp kaçan şeyi (İslami vazifeleri, ibadet ve iyilikleri), git, sonunda kaza et. Çünkü bilirsin, gençlik geri dönmez!.. Elden çıkıp kaybolan şeyi onar; yerine getir...]

¹⁰³ olup P: olur M.

¹⁰⁴ sezâsın P: cezâsın M.

[27] تكاسل المرء في الصلوة من ضعف الإيمان

Kâhil olan salât emrinde
Sanmasun Hâlik'a ibâdet ider
Tâat-i emr-i Hak tekâsül ile
Za'f-ı îmânına delâlet ider

[Namaz işinde (veya namaz emrini yerine getirme konusunda) tembel olan kimse, Yaratan'a ibadet ettiğini sanmasın. Allah'ın emrini yerine getirme hususunda tembellik etmek, onun imanının zayıflığını gösterir.]

[28] تفأل بالخير تنله

Fâl-i hayra zebân güşâd eyle
Tâ ki anun menâfi'in göresin
Fâl-i bed eyleme murâdunda
Nâ'il olup safâsını süresin

[Ağzını hayra aç ki, onun faydalarını göresin. İstedığın şey konusunda kötü yorumda bulunma ki, muradına erip onun safasını süresin...]

[29] تأكيد المودة في الحرمة

(vr. 63a) Hürmet-i döstân-ı sâdıkla¹⁰⁵
Rište-i döstî müekked olur
Asdikâ hâtırını yapmağla
Kâr-ı hillet ebed müşeyyed olur

[Gerçek ve vefalı dostlara saygıyla dostluk bağı kuvvetlendirilmiş olur. Sadık dostların gönlünü yapmakla dostluk işi sonsuza kadar sağlam olur.]

[30] تغافل عن المكروه توقّر

Göricek bir hilâf ü mekrûhı
Güzerân it tegâfûl ile¹⁰⁶ hemân

¹⁰⁵ sâdıkla P: sâdık ile M.

Sakla vaz' u vakârını andan

Ol tecâhül tarîkatine revân

[Aykırı veya İslâmca yasaklanmış bir işi görünce, hemen habersizmiş gibi davranarak geç.¹⁰⁷ Ondan sonra duruş ve ağırbaşlılığı koru; bilmezlikten gelme yoluna git...]

[31] تَزَاحِمِ الْأَيْدِي عَلَى الطَّعَامِ بَرَكَةً

Dest-i bisyâr ola taâm üzre

Berekât olduğına eyleme şek

Her ki fehm itmedi bu ma'nâyı

Bilmedi gitdi hakk-ı nân ü nemek

[Yemeğin üstünde çok el bulunsa, onun bereketler olduğuna şüphe etme! Kim bu manayı anlamadıysa, tuz-ekmek hakkını¹⁰⁸ bilmedi, gitti...]

[32] تَطَرَّفَ بِتَرْكِ الذَّنُوبِ

Yüri terk-i zünûba kıl çâre

Tevbe it iste mağfiret Hak'dan

Kâbilü't-tevbedür Cenâb-ı Hudâ

Ye's gelmez Cevâd-ı Mutlakdan

¹⁰⁶ Bu kelime, bilhassa kullanılan aruz kalıbı gereğince "eyle" şeklinde de okunabilir. Fakat manaca onun "ile" biçiminde okunması daha uygun görünmektedir.

¹⁰⁷ Bilindiği gibi, "emr-i bi'l-mâruf ve nehy-i ani'l-münker", yani iyiliği buyurma ve kötülükten alıkoyma, İslâm'ın gerektirdiği bir vazifedir. İnanan insanın bir kötülük gördüğünde onu eli ve diliyle gidermeye, engellemeye çalışması, bunlara gücü yetmediği takdirde kalben sevmemesi ve söz konusu uygunsuz işi tasvip etmemesi gerekir. *Nesrü'l-leâl'*de yer alan Arapça vecizede ise haram olmayan, ondan daha hafif olarak İslâmca yasaklanmış şeylerin görmezlikten gelinmesi tavsiye ediliyor.

¹⁰⁸ "Nân ü nemek (Tuz- ekme) hakkı", Türkçede eski bir tabir olup şükran, minnettarlık, yapılan iyiliği unutmamak, ona benzeriyle karşılık vermek, iyilik, ikram ve ihsana karşı nankörlük etmemek mükellefiyeti gibi manalara gelir. (Bu deyim hk. daha fazla bilgi için bk. Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1981, s. 706-719).

[Haydi, günahları bırakmak için çare bulmaya bak! Tevbe et; Cenab-ı Hak'tan af, bağışlanma dile! Çünkü O çok ihsan eden, cömert Yaratıcı'dan ümit kesilmez.]

[33] تواضع المرء يكزّمه

Âdet itse tevâzu'ı insân

Ol tevâzu' anı mükerrem ider

Zâyi' itmez anun Hudâ ecrin

Cümleden muhterem muazzam ider

[İnsan, alçakgönüllü olmayı âdet etse, o tevazu onun ağırılanmasını, saygı görmesini sağlar. Allah, onun mükâfatını zayi etmez; onu herkesten muhterem ve büyük hâle getirir.]

Bâbü's-sâ'(vr. 63b)

[34] ثلث مهلكات بخلٌ وعجبٌ وهوى

Hâlik-i merddür selâse hisâl¹⁰⁹

Âkıl oldur ki andan ide ibâ

Dinle tafsîlini birisi anun

Kibr ü ikinci buhl¹¹⁰ üçüncü hevâ

[Üç huy insanı helâk eder. Akıllı kişi, onlardan çekinir; tiksindir. Açıklamasını dinle: Onun biri kibir, ikincisi cimrilik, üçüncüsü nefsin (gayr-ı meşru) arzusu...]

[35] ثلث الإيمان حياة

و ثلثه صبرٌ و ثلثه جودٌ

Anla cânâ vücûd-ı¹¹¹ îmânı

Buldı vech-i selâs birle¹¹² vücûd

¹⁰⁹ selâse hisâl M: hisâl-i selâs P.

¹¹⁰ Asıl metinde "buhl"den sonra "ve" kelimesi var. Veznin aksamasına sebep olan bu "ve"nin sehven yazıldığını tahmin ediyoruz. Biz müstensih yanlışı olduğunu tahmin ettiğimiz bu fazla "ve"yi giderdik. Onun "üçüncü" kelimesine bağlanarak giderilmiş olduğu da düşünülebilir.

¹¹¹ vücûd-ı M: vücûh-ı P.

Sülüsânı hayâ vü sabr oldı

Sülüs-i âharı atâyile cûd

[Ey can (gibi değerli dost), iman vücudunun üç sebeple meydana geldiğini anla: Onun üçte ikisi, hayâ ve sabır, üçte biri iyilik ve cömertliktir.]

[36] ثلثة الدّين موت العلماء

Ulemâ' mevti dîne rahne virür

Bunun emsâli vak'a olmaz sehl

Çünkü âlim gider bu âlemden

Lâ-mehâle tutar makâmını cehl

[Âlimlerin ölümü, dine zarar verir. Bunun benzerleri hadise, kolay olmaz. Çünkü âlim bu âlemden gittiğinde, onun yerini (doldurmak mümkün olmazsa) ister-istemez cehalet alır...]

[37] ثلثة الحرص لا يسدّها إلا التراب

Rahne-i hırsı hîç sedd itmez

Ne kadar muhkem eylesen termîm

Dîde-i hırs u âzı bağlayamaz

Nesne illâ ki hâk ü azm-i remîm

[Ne kadar sağlam onarsan da (o tamir) hırs gediğini hiç kapamaz. Hırs (gereğinden fazla istek) ve tamah gözünü (hiç) bir şey kapatamaz; ancak toprak ve çürümüş kemik kapatır...]

[38] ثوب السلامة لا يبلى

Câme-i âfiyet gibi olmaz

Bir kabâ-yı cemîl ü müstahkem

Her libâs-ı cedîd olur ifnâ

Sevb-i sıhhat derîde olmaz hem

¹¹² birle P: üzre M.

[Sağlık elbisesi gibi üste giyilen güzel ve sağlam bir giyecek bulunmaz. Her yeni elbise (eskir), yok olur; sağlık elbisesi yırtılmaz.]

(vr. 64a)

[39] ثَنَّ إِحْسَانَكَ بِالْإِعْتِذَارِ

Bir kese itmiş olsan ihsânı

Özr-h'âh ol ana senâ ile

İki başdan sevâb ola hâsıl

Sühan-ı Hakk'a¹¹³ i'tinâ ile¹¹⁴

[Bir kişiye iyilik etmiş olsan, ona övgüyle özür dileyici ol. Böylece Hakk'ın kelâmına (doğru söze) dikkat ettiğin için iki baştan sevap meydana gelir.¹¹⁵]

[40] ثَبَاتُ الْمَلِكِ بِالْعَدْلِ

Mülk ü millet sebâtı adl iledür¹¹⁶

Adl ile¹¹⁷ ber-karâr olur âlem

Zulme ruhsat degül münâsib-i dîn

Belki der-nezd-i cem'-i ehl-i zimem

[Ülke ve milletin devamı adaletlidir. Dünya, kâinat adaletle karar üzere bulunur.¹¹⁸ Zulme izin vermek, İslâm'da, hatta belki bütün zimmilerin¹¹⁹ yanında uygun değildir.]

¹¹³ Hakk'a P: Hak'da M.

¹¹⁴ Bu son kelimenin "eyle" şeklinde okunup dördüncü mısranın "Hak sözüne dikkat et!" şeklinde günümüz Türkçesine çevrilmesi de mümkün görünmektedir.

¹¹⁵ Burada "sühan-ı Hak" (Hakk'ın kelâmı, doğru söz) tamlamasıyla şu mealdeki ayete işaret edildiği söylenebilir: "Güzel bir söz ve bağışlama, ardından eza gelen bir sadakadan daha iyidir..." (Kur'an, Bakara Suresi, 2/263). Vecizede ve onun tercümesinde, iyilik ederken nazik davranmak, iyilik edilen kimseyi incitecek söz ve tavırlardan sakınmak gerektiği belirtiliyor. (Anılan tamlamadaki "hak" kelimesi, doğru manasında da anlaşılmaya müsait görünüyor).

¹¹⁶ adl iledür M: adlledür P.

¹¹⁷ adl ile M: adlle P.

[41] ثواب الآخرة خيرٌ من نعيم الدّنيا

Câmi' ol¹²⁰ sevâb-ı âhireti

Bî-bekâdur tena'um-ı dünyâ

İki günlük maâş-ı sâde için

İtme ifnâ'-ı ni'met-i 'ukbâ

[Ahiret sevabını toplayıcı ol; çünkü dünyadaki nimetlenme devamlı değildir. İki günlük basit yaşayış için ahiret nimetini mahvetme!..]

[42] ثبات النّفس بالغذاء و ثبات الرّوح بالغناء

Nefse kuvvet virür gıdâ ammâ

Rûha kuvvet gınâ vü istiğnâ

Ol ki bî-sabrdur degül şâkir

Müflis olur çeker hezâr anâ

[Gıda, insan vücuduna kuvvet verir ama ruh için kuvvet, gına (zenginlik, güzel ses) ve ihtiyaçsızlık belirtip tokgozülü davranıştır. Sabırsız olan ve şükretmeyen kimse, (manen) iflâs eder; bin zahmet çeker.]

[43] ثناء الرّجل على معطيه مستزیدٌ

Muhsin ü kâmil ü keremkâra

Muhlis u hâlis ü senâkâr ol

Mütezîd-i sehâ vü i'tâdur

Müstedîm-i senâ'-ı bisyâr ol

[İyilik eden, olgun ve cömert kişiye karşı samimi, içten ve övücü ol. (Sana iyilik edeni) çok övmeye (ona dua, şükür veya

118 Burada "Gökler ve yer adaletle ayakta durur" manasına gelen ve bazı İslâmî eserlerde hadis olduğu bildirilen şu söz hatırlatılıyor: *بالعدل قامت السموات و الارض*

119 İslâm devletinin tabiiyet ve himayesinde bulunan, vergi veren gayr-ı Müslim halka "zimmi" denir. (Müslüman Araplar zamanında kullanılan bu kelime, bugün pek kullanılmaz).

120 Bu kelime, P'de "eyle" şeklindedir. M'de de aynı şekilde kaydedilmiş; fakat üstüne "ol" düzeltilmesi de yazılı bulunmaktadır.

teşekküre) devam et. Çünkü bu davranış, cömertliği ve (karşılıksız) vermeyi artırır.]

(vr. 64b)

Bâbü'l-cîm

[44] جد بما تجد

Ol ki feyz-i Cenâb-ı Mevlâ'dan

Sana oldu sezâ vü erzânî

Sen dahi lutf u cûda mu'tâd ol

Dâ'imâ gayra eyle ihsânı

[Cenab-ı Hakk'ın feyzinden sana lâyük ve uygun olan(nimet ve ihsan)dan sen de iyilik ve cömertlik etmeye alı; daima başkasına iyilik et.]

[45] جهد المقلّ كثيرٌ

Ekser olur meşakkat-i dervîş

Endek olursa da anun talebi

Her kesün bu cihân-ı fânîde

Vüs'î mikdârıdur gam ü ta'abi

[Fakirin isteği az olursa da zahmeti daha çok olur. Bu fânî dünyada herkesin keder ve zahmeti, gücü kadardır.]

[46] جمال المرء في العلم

Bihterîn-i kemâl-i insânî

İlmle muallem ü muayyen¹²¹ ola

Tünd ü tîzî degül münâsib-i merd

Merd odur hilm ile¹²² müzeyyen ola

[İnsani olgunluğun daha iyisi, ilimle öğrenilmiş ve belirli olandır. Sertlik ve keskinlik, insana uygun değil... (Olgun) adam, huy yumuşaklığıyla süslenmiş olandır.]

¹²¹ İlmle muallem ü muayyen P: İlm ile muallem muayyen M.

¹²² hilm ile M: hilmle P.

[47] جلس السوء شيطاناً

Hem-dem-i sû' vü hem-nişîn-i bed

Sûretâ gerçi kim Müselmândur

Nazar-ı hakkla nazar itsen

Fi'l-hakîka o dîv ü şeytândur

[Kötü arkadaş ve birlikte oturuş fena kimse, gerçi görünüşte Müslümandır... Fakat gerçek bakışla baksan, (anlarsın ki) o aslında cin ve şeytandır...]

[48] جولة الباطل ساعة و جولة الحق الى الساعة

Gerdiş-i bâtil oldı yek sâat

Yokdur anda nümâyîş ü revnak (vr. 65a)

Tâ kıyâmet gider ale't-te'bîd

Der-dil-i Hak-şinâs gerdiş-i hak

[Batılın dönüp dolaşması, bir saat (, bir an gibi kısa) olur. Onda gösteriş ve güzellik, parlaklık yoktur. Hakkın (doğru ve gerçek olanın, İslâm'ın) dönüp dolaşması ise Hakk'ı bilenin gönlünde ta Kıyamete kadar sonsuzca gider...]

[49] جودة الكلام في الاختصار

Meclis içre sühan-dırâz olma

Ne kadar intizâma kâdir isen

Sühanı ihtisâr ü îcâz it

Her ne denlü belîğ u mâhir isen

[Ne kadar düzgün konuşmaya gücün yetiyorsa da bir meclis içinde sözü uzatma! Her ne kadar yerinde, güzel ve ustaca konuşuyorsan da sözü kısalt; az ve özlü söyle.]

[50] جلس الخير غنيمةً

Hem-dem-i bed-hisâl ü bed-sîret

Dil-i dânyâ ayn-ı kasvetdür

Gûş eyle bu nazm-ı makbûli

Hem-nişîn-i nigû ganîmetdür

[Kötü ahlâklı ve kötü gidişli arkadaş, bilgili kişinin kalbi için sıkıntının ta kendisidir. Bu makbul söz dizimini (cümleyi) dinle: İyi arkadaş ganimettir...]

[51] جالس الفقراء تزدد شكراً

İbtigâ'-i rızâ-yı İzid için

Hem-celîs ol fakîr ü dervîşe

Şükrün olmuş olur hemîşe füzûn

Eyleme bu amelde endîşe

[Allah rızasını talep etmek için fakir ve yoksulla birlikte otur; arkadaş ol. (Böyle yaparsan,) şükrün daima fazla olur. Bu amel konusunda ("uygun mudur, değil midir" diye) düşünme...]

[52] جلّ من لا يموت

Kâ'inâtun fenâ' vü aczinde

Eylemez bir kimesne vehm ü hayâl

Ebedîlik Hudâ'yadur ancak

Azamet ber-devâm celle celâl

[Bütün varlıkların fâni oluşu ve âcizliği hususunda kimse kuruntuya kapılmaz ve hayal etmez. (Bu fikrin doğru olup olmadığı konusunda vehim ve hayale kapılmaz). Ebedîlik ancak Allah'a(ait bir sıfat)dır. Azamet (ululuk ve büyüklük), daima o Yüce Yaratıcı'nın...]

Bâbü'l-hâ'

[53] حلم المرء عونه

(vr. 65b) Kişinin hilmi yâr ü yâveridür

Hilm olur ehline muîn ü zahîr

Gazab u hiddeti yüri terk it

Hilme gûşîşde eyleme taksîr

[İnsanın huy yumuşaklığı, dostu ve yardımcısıdır. Huy yumuşaklığı, sahibine yardımcı ve destek olur. Haydi, öfkeyi ve

kızgınlığı bırak! Huy yumuşaklığına çalışma konusunda kusur etme!]

[54] حَلَى الرِّجَالِ الأَدَبُ وَ حَلَى النِّسَاءِ الذَّهَبُ

Zîver-i zen zer ile mürvârîd

Zînet-i merd bâ-hayâ vü edeb¹²³

Bir kişi zen gibi ide tezyîn

Kendüyi bî-edebdür itme aceb

[Kadının süsü altınla incidir; erkeğin süsü ise hayâ ile edep... Bir kişi kendisini kadın gibi süslese, edepsizdir. Buna şaşma...¹²⁴]

[55] حياء المرء ستره

Her ki itdi hayâ-y-ile ülfet

Ol hayâ cümle aybı pûşiş olur

Ba'z-ı efrâda bu hedyye-i Hak

Hazretinden tamâm bahşiş olur

[Kim hayâya (edep) alışırsa, o utanma, bütün kusuru örter. Cenab-ı Hakk'ın bu hediyesi, bazı fertlere tam ihsan olur.]

[56] حموضات الطَّعام خَيْرٌ مِنْ حموضات الكلام

Ekşilerle taâm olur şîrîn

Hayrdur ol kelâm-ı hâmızdan

Pâk ü ahlâ durur taâm-ı humûz

Kâl-i hâmız makâl-i kâbızdan

¹²³ vü edeb P: olup M.

¹²⁴ Burada kadınlar için edep ve hayânın gerekli olmadığı değil, erkeklerin onlar gibi süslenmesinin uygun bulunmadığı belirtilmektedir. Ayrıca erkeklerin de beden ve elbise temizliğini, o arada saçlarını tarama, bıyıklarının fazlasını kırpma, tırnaklarını kesme gibi şahsî bakım vecibelerini ihmal etmemesinin de Hz. Peygamber'in sünnetinin ve hadislerinin, ayrıca selim aklın gereği olduğunu hatırla(t)mak icab eder.

[Ekşi yiyeceklerle yemek tatlı olur. O (ekşiler), ekşi sözden daha iyidir. Ekşi yiyecekler, ekşi söz ve sıkıcı lâftan daha temiz ve tatlıdır.]

[57] حرقة الأولاد محرقة الأكباد

Sûziş-i iftirâk-ı ferzendân

Sîne-i vâlideyni muhrikadur

Sabr olunmaz bu nâvek-i eleme

Bir ciğer-dûz sehmi-i sâikadur

[Oğulların ayrılığının yakması, anne-babanın yüreğini yakıcıdır. Bu acı okuna sabredilmez. Bu (eleme) sürükleyen ok, ciğeri delip geçicidir...]

[58] حسن الخلق غنيمة

(vr. 66a) Hak Teâlâ inâyet itdüğini

Hasenü'l-hulk ider hidâyet ider

Besdür ol âkile ganîmet kim

Hüsn-i a'mâle sarf-ı himmet ider

[Yüce Allah, yardım ettiği kimseyi doğru yola iletir ve güzel huylu yapar. Güzel ameller için gayretini harcaması, o akıllı kişiye ganimet olarak yeter...]

[59] حدّة المرء يهلكه

Gazab-ı âdemî ki ola ziyâd

Âkıbet kendüyi helâk eyler

Ya hakîkatde öldürür yâhûd

Pây-mâl ü hakîr ü hâk eyler

[İnsanın öfkesi fazla olursa, kendisini mahveder. Ya gerçekten öldürür veya ayak altında süründürür, hor ve toprak eder.]

[60] حرم الوفاء على من لا أصل له

Aslı bir kimsenün ki alçağ ola

Ol kişi lââyık-ı vefâ olmaz

Hürmet itme harâmdur zîrâ

Nâ-sezâyâ kerem sezâ olmaz

[Bir kimsenin aslı alçak olsa, o kişi vefaya lââyık olmaz. Ona hürmet etme, haramdır. Çünkü lââyık olmayan kimseye iyilik uygun olmaz.]

[61] حرفة المرء كنزه

Her ki bir san'atı getürdi ele

Nice renc-i belîğ u zahmetle¹²⁵

Genc-i gaybîdür ol sînâat ana

Hoş maîşet ider o ni'metle

[Her kim nice yeterince zahmet ve sıkıntıyla bir sanatı (kazanç sağlayan işi, mesleği) elde ettiyse, o iş, ona gizli hazine gibidir. İnsan, o nimetle güzelce yaşar...]

Bâbü'l-hâ'

[62] خف الله تأمن غيره

Havf idersen Cenâb-ı Mevlâ'dan

Gayriden çekme bîm oldun emîn

Hazret-i Hakk'a eyle ikbâli

Budur âyîn-i dîn-i ehl-i yakîn

[Yüce Allah'tan korkarsan, emin oldun (demektir); başkasından korkma. Cenab-ı Hakk'a yönel; şüphesiz bilgi sahiplerinin yolunun usulü budur...¹²⁶]

(vr. 66b)

¹²⁵ belîğ u zahmetle P: belîğ zahmet ile.

¹²⁶ Vecizenin tercümesi olarak yazılan mısralar, şu mealdeki ayetle alâkalı görünüyor: "...Kulları içinden ancak âlimler Allah'tan (gereğince) korkarlar..." (Kur'an, Fâtır Suresi, 35/ 28).

[63] خالف نفسك تسرح

Nefs-i bed-h'âha kıl muhâlefeti

Müsterîh olmak ister isen eğer

İktidâ eylesen ana lâbüdd

Seni rüsvâ-yı halk-ı âlem ider

[Eğer rahat olmak istersen, kötülük isteyen nefse¹²⁷ muhalefet et. Ona uysan, şüphesiz seni dünya halkına rezil eder...]

[64] خير لأصحاب من يدلك على الخير

Yâr-ı sâdık odur hakîkatde

Râh-ı sıdk u savâbı göstere ol

Dem-be-dem hayra eyleye rağbet

Gelmeye hâtırına kâr-ı fudûl

[Gerçekte sadık dost, doğruluk yolunu ve doğruyu gösteren; her zaman iyiliğe rağbet eden ve hatırına lüzumsuz iş gelmeyendir.]

[65] خابت صفقة من باع الدين بالدنيا

Hâ'ib ü hâsir oldu ol kimse

Dînini satdı aldı dünyâyı

Oldı mağbûn gabn-ı fâhişle¹²⁸

Zâyi' itdi metâ'-ı 'ukbâyı

[Dinini satıp dünya(ya ait nimet ve fayda)yı alan kimse, mahrum olur ve zarar görür. Aşırı aldatmayla aldanmış olur; ahiret faydasını zayi eder.¹²⁹]

¹²⁷ Nefsin kötülük isteyen olduğu, hem her akıllı ve erginin kendisinden bildiği, hem de Kur'an'da Hz. Yusuf diliyle belirtilen (Yûsuf Suresi, 12/ 53) bir gerçektir.

¹²⁸ fâhişle P: fâhiş ile.

¹²⁹ Burada şu mealdeki ayeti hatırla(t)mak mümkündür: "Dünya hayatını ahirete tercih edenler, (insanları) Allah yolundan çevirip onu eğri ve çelişkili göstermek isteyenler var ya, işte onlar uzak bir sapıklık içindedirler." (Kur'an, İbrahim Suresi, 14/3).

[66] خليل المرء دليل عقله

Âdemî-zâdenün eğer aklın

Bilmesen eyle hem-demine nazar

Hem-dem-i sû' vü nîki insânun

Aklını aksini muayyen ider

[Eğer insan oğlunun aklını bilmesen, arkadaşına bak!

İnsanın iyi veya kötü arkadaşı aklını, yansımasını belli eder.]

[67] خوف الله يجلى القلب

Havf-ı Bârî virür derûna cilâ

Zikr ider her ki anı a'kal olur

Eser-i jengi dûr ider dilden

Hem-çü âyîne-i musaykal olur

[Allah korkusu, kalbe parlaklık verir. Her kim daha akıllı olursa, Onu hatırlar; anar; kalbinden pasın izini uzaklaştırır; (böylece söz konusu kişinin kalbi) parlak ayna gibi olur.]

(vr. 67a)

[68] خلّو القلب خيرٌ من ملاء الكيس

Hâli tutmak dili zemâ'imden

Yeğdür ol kîseden ki pür-zer ola

Böyle hüsn-i hisâli eyle disâr

Amelün dil-pesend ü bihter ola

[Kalbi kötü hâl ve hareketlerden boş tutmak, altın dolu keseden daha iyidir. Böyle güzel ahlâkı elbise edin ki, işin beğenilmiş ve daha iyi olsun.]

[69] خلوص الوَدّ من حسن العهد

Hasenü'l-ahd olup vefâ itmek

Vüdd-i sâf ü hulûsa şâhiddür

Hâtır-ı döstâna virme keder

Yine ol rahne sana âiddür

[Sözünde iyice durup vaadini tutmak, halis sevgiye ve samimiyete delildir. Dostların kalbine keder verme; o bozukluk yine sana geri gelir...]

[70] خَيْرَ النَّسَاءِ الْوَدُودُ الْوَلُودُ

Yeğreği gāyet ile nisvânun
Ola ezvâcını¹³⁰ muhibb ü vedûd
Ola mevsûfe lutf u hulkla hem
Püser ü duhterânı ola velûd

[Kadınların son derece iyi olanı, eşlerini seven, çok sevenidir. Ayrıca iyilik ve huy yumuşaklığıyla vasıflanmış olanı, çok erkek ve kız çocuk doğurandır.¹³¹]

[71] خَيْرَ الْمَالِ مَا انْفَقَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ

Mâl-i nîgû odur li vechi'llâh
Harc u sarf ola fî sebîli'llâh
Yohsa ol mâl olur mı nâfi' kim
Ola bî-fâ'ide hebâ vü tebâh

[Malın iyisi, Allah için, Allah yolunda harcanan ve sarf edilenidir. Yoksa yararsız, boşa giden ve mahvolan mal faydalı olur mu?!.]

Bâbü'd-dâl

[72] دَوَاءُ الْقَلْبِ الرِّضَاءُ بِالْقَضَاءِ

Her ki virdi kazâya hüsn-i rızâ
İtdi kalb-i alîle dermân ol (vr. 67b)
Nasb-ı ayn it bu pend-i pür-iberi
Tâbi'-i Hak mutî'-i fermân ol

¹³⁰ ezvâcını P: ezvâcına M.

¹³¹ Bir hadiste de eşine sevgisi çok ve çocuk doğuran kadınlarla evlenme tavsiye edilmektedir: "Sevgi dolu, doğurgan kadınlarla evleniniz. Çünkü ben kıyamet gününde peygamberlere karşı sizin çokluğunuzla iftihar edeceğim." (*Ebü Dâvud*, "Nikâh" 3; *İbn Mâce*, "Nikâh" 1; *İbn Hanbel*, III, 159).

[Her kim kazayı (İlâhî emir ve takdirin yerine gelişini) rıza güzelliğiyle karşılasa, o, hastanın kalbine çare olur. Bu ibretler dolu öğüde göz dik; istekle bak. Doğruya uy; (İlâhî) emre itaatkâr ol.]

داء النَّفْسِ فِي الْحَرَصِ [73]

İllet-i cândur harîs olmak

Hırsı terk eyle kâni' ol kâni'

Hırs ider âdemî[y]i hürmetsüz

این سخن را زجان بکن¹³² سامع

[Hırslı olmak, ruh hastalığıdır. Hırsı bırak; kanaatkâr ol, kanaatkâr!.. Çünkü hırs insanı itibarsız hâle getirir. Bu sözü candan dinleyici ol!]

دلیل عقل المرء قوله و دلیل أصله فعله [74]

Âdemün akl ü aslına iki şey

Şâhid-i hâl olup delâlet ider

Biri fi'l ü birisi güftârı

Asl ü aklın kavî hikâyet ider

[İki şey insanın aklına ve aslına şahit olup delâlet eder: Biri işi, diğeri sözü, aslını ve aklını kuvvetli anlatır...]

دوام السّرور بروية الإخوان [75]

Zâ'ir-i asdikâ vü ihvân ol

Diler isen meserret-i dâ'im

Döst dîdârıdur sürûr-ı tamâm

Rü'yet-i döstâna ol âzim

[Devamlı sevinç istersen, sadık dostları ve arkadaşları ziyaret edici ol. Tam sevinç (vesilesi), dostun yüzüdür; (zaman zaman) dostları görmeye git.]

M. شو: P: بکن¹³²

[76] دولة الأردال آفة الرّجال

Devlet-i nâ-kesân-ı bî-ser ü pâ

Âfet-endâz-ı merd-i kâmindür

Erzel ü dûn olan asîl olmaz

Şahs-ı bâtil hemîşe bâtıldur

[Sefil ve perişan, bayağı kimselerin devleti (baht, nimet ve makamı), olgun adamı felâkete atar. Çok rezil ve alçak olan, asil olmaz. Batıl (boş ve hakikatsız) şahıs, her zaman batıldır...]

[77] دينار الشّحيح حجرٌ

Sengdür fi'l-hakîka mâl-i bahîl

Mâl-i Kârûn olursa mikdârı

(vr. 68a) Gerçi cem' itdi anı lîk yimez

Hacer olur hasîse dînârı

[Cimrinin malı, Karun'un malı kadar da olsa aslında taş gibi(değersiz)dir. Her ne kadar onu topladıysa da yemez. Bundan dolayı cimriye parası taş (gibi) olur.]

[78] دين الرّجل حديثه

Dîn-i şahs ol zamân olur ma'lûm

Ki kelâm-ı selîme açâ dehân

Derd-i¹³³ dîn ü diyâneti var ise

İder elbet hadîsi anı iyân

¹³³ Bu kelime, asıl metinde "Derd-i" şeklindedir. Ayrıca Dânişî Efendi'nin çalışması esnasında faydalandığı Mes'ûd bin Ahmed'e ait Farsça *Nesrû'l-leâlî* tercümesinde (دين الرّجل حديثه) sözünün manasını ifade etmek üzere yazılan kıtanın üçüncü mısraında) "derd-i dîn" tamlaması var. (Mes'ûd bin Ahmed, *Tercümetü'l-leâlî ve Tezkiretü'l-me'âlî*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya bölümü nr. 945, vr. 57a). Böyle ise de "hayr-ı dîn", "lubb-i dîn", "nûr-ı dîn" gibi bir tamlamanın "derd-i dîn"den uygun olduğu fikrindeyiz. Mısır nüshasında "Derd" yerine "Dür" kelimesi bulunmaktadır.

[Bir kişinin dini, sağlam, kusursuz söze ağız açtığı zaman bilinmiş olur. İçinde dinî inanç ve dindarlık endişesi varsa, elbette sözü onu açığa çıkarır.]

دولة الملوك في العدل [79]
Pâdişâhâna¹³⁴ devlet oldur kim
Râh-ı adle kadem-nihâde ola
Zîr-destâna zulm ü cevr ile¹³⁵ ol
Sanmasun rif'ati ziyâde ola

[Padişahlara devlet (baht, nimet ve saadet), onların adalet yoluna ayak basmış olmasıdır. O, elinin altında bulunanlara zulüm ve eziyet etmekle yüksekliğinin fazla olacağını sanmasın!..]

دار من جفاك تخجياً [80]
İt müdârâtla¹³⁶ muâmeleyi
Sana her dem cefâlar eyleyene
Hulkla eyle anı şermende
Kıl atâlar ezâlar eyleyene

[Sana her zaman eziyetler edene dostça davranış ve gülüryüzle muamele et. (İyi) huyla onu utandır! Eza, cefa edene iyilikler et.]

دم على كظم الغيظ تحمد عواقبك [81]
Kezm-i gayza müvâzabet eyle
Âkîbet âhirün ola mahmûd
Hayrla tâ ki yâd ü şâd olasın
Âdemî-zâdeden budur maksûd

¹³⁴ Bu kelime “pâdişâhâne” biçiminde de okunup “padişaha yaraşır” şeklinde çevrilebilir.

¹³⁵ cevr ile M: cevrle.

¹³⁶ müdârâtla P: müdârâyla M.

[Daima öfkeni tutmaya çalış ki neticede sonun övülmüş olsun; iyilikle anılsın ve sevinesin. İnsanoğlundan istenen (davranış) budur.]

Bâbü'z-zâl

دَمَّ الشَّحِيحُ مِنَ الْاِسْتِغَالِ بِهِ [82]

(vr. 68b) Nice zemm olunur şahîh ü bahîl

Ana Hakk'un belâsı buhli yeter

Nush u pend eylemez ana te'sîr

Nice bitdiyse yine öyle yiter

[Cimri ve pinti olanlar nasıl, ne zamana kadar kötülenir? Ona, Allah'ın belâsı olarak kendi cimriliği yeter; nasihat, öğüt tesir etmez. (Eli sıkı kimse) nasıl bittiyse, öyle yiter. (Nasıl meydana geldiyse, öyle ölüp gider...).]

ذِر الطَّاعِيَ فِي طَغْيَانِهِ [83]

Göresin ehl-i bağı ü bed-ameli

Ki gurûriyle pes olur tâgî

Anı terk it hemîşe hâline ko

Kâbil-i pend olur mı hîç bâgî

[Bak, asi ve zalim, kötü işli kimse, gururuyla azgın olur. Sen onu terk et; kendi hâline bırak! Azgın kimse öğüt kabul edici olur mu hiç?!.]

ذَنْبٌ وَاحِدٌ كَثِيرٌ وَ الْفِ طَاعَةٌ قَلِيلٌ [84]

Bir güneh kim sudûr ide senden

Çok durur andan el-hazer ey dil

Yüz bin olsa eger ibâdet-i Hak

Anı gâyet ekall ü endek bil

[Ey gönül, senden bir günah çıksa, çoktur... Ondan sakın! Eğer Cenab-ı Hakk'a yüz bin ibadetin olsa, onu gayet az bil...]

[85] ذَوَاقَةُ السَّلَاطِينِ مَحْرَقَةُ الشَّفْتَيْنِ

Zevk-ı dünyâ-yı dûn için ol kim
Kendin eyler nedîm-i meclis-i şâh
Leblerini yakar o zevk-ı naîm
Cismi olur cehennem içre tebâh

[Kim alçak dünya zevki için kendisini sultanın meclisinin arkadaşı ederse, (bilsin ki,) o nimetlerin lezzeti dudaklarını yakar. Bedeni cehennem içinde mahvolur...]

[86] ذِكْرُ الْأَوْلِيَاءِ تَنْزِلُ الرَّحْمَةِ

Evliyâ'-i kirâm zikrinden
Meclis olur tamâm nûrânî
Nâzil olur o mevzi'e rahmet
Rahmet-i Hakk'a eyle îkânî

[Meclis, değerli velileri anmaktan dolayı bütünüyle ışıklı ve aydınlık olur. Rahmet iner oraya... Allah'ın rahmetini şüpheşiz olarak bil.¹³⁷]

[87] ذَلَّ الْمَرْءُ فِي الطَّمَعِ

(vr. 69a) Tama' eyler kişiyi hõr u hakîr

Âkıl oldur ana heves kılmaz
Cür'et eyler dürûğa ehl-i tama'
Nîk girdâra dest-res kılmaz

[Aşırı istek ve açgözlülük, insanı hor ve itibarsız duruma düşürür. Akıllı insan ona heves etmez. Hırslı, açgözlü olan

¹³⁷ "Salih insanlar anıldığında rahmet iner" manasına gelen ve hadis olarak da rivayet edilen meşhur bir Arapça söz vardır: عند ذكر الصّالحين تنزل الرّحمة Bu sözü Hz. Peygamber'e nisbet eden âlimler bulunduğu gibi, onun aslının olmadığını, Süfyân bin Uyeyne (ö. 198/ 814) tarafından söylendiğini ileri sürenler de vardır. (Fazla bilgi için bk. İsmâîl bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlû'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdis 'alâ elsineti'n-nâs*, Beyrut, 1418/1997, c. 2, s. 91, nr. 1772).

kimse, yalan söylemeye cür'et eder; iyi meşgale ve âdete elini yetiştirmez.]

[88] ذليل الفقر عزيزٌ عند الله تعالى

Be's olur egerçi zâhirde
Züll-i¹³⁸ fakr ile mübtelâ-yı azîm
Lîk olur azîz inda'llâh
Mazhar-ı lutf-ı Kirdgâr-ı Kerîm

[Gerçi fakirlik horluğuyla büyük belâya tutulmuş olan kimse, görünüşte sıkıntı, güçlük ve korku içinde bulunur; fakat o, Allah katında izzetli, sevgili olur; kerem sahibi Yaraticı'nın lûtfuna mazhar olur.]

[89] ذلاقة اللسان رأس المال

Ger talâkat olursa âdemde
Ana ser-mâye-i saâdet olur
Her ne gûne zebân-güşâ olsa
Sühanı bâis-i tarâvet olur

[Eğer insanda düzgün sözlülük olursa, (bu meziyet) ona saadetin sermayesi olur. (Düzgün konuşan kişi) her ne tarzda ağız açsa, onun sözü tazeliğe vesile olur.]

[90] ذكر الموت جلاء القلوب

Zikr-i mevt-i¹³⁹ muhakkak itse kişi
Kasvet-i kalbini ider zâ'il
Kâlib ü kalbi¹⁴⁰ eyle nûrânî

¹³⁸ Züll-i M: Züll ü P.

¹³⁹ Bu kelime, eserin mütercim hattından istinsah edilmiş nüshasında "mevti", Mısır nüshasında ise "mevt-i" şeklindedir. Biz burada "mevt-i muhakkak"ı daha uygun bularak dalgınlık eseri olabileceğini tahmin ettiğimiz diğerine tercih ettik.

¹⁴⁰ Kâlib ü kalbi P: Kâlib-ı kalbi M.

Bu kelâm ile âmil ol âmil

[İnsan muhakkak (kaçınılmaz olarak gerçekleşecek) ölümü hatırlasa ve ansa, kalbinin katılığını giderir. (Ölümü anarak) beden ve kalbini nurlandır. Bu sözle amel edici ol, amel edici!..]

[91] ذكّر الشّبَاب حَسْرَةً

Yok şebâbı müfîd olur ma'nâ
Anı zikr eylemek nedâmetdür
Ne vücûda gelür hakîkatde
Terk-i fırsat tamâm-ı hasretdür

[Gençliği ifade eden bir mana yoktur. (Onun faydasını verecek bir şey yoktur). Onu hatırlamak, anmak pişmanlığa sebeptir. (Onu anmakla) gerçekte ne meydana gelir ki?.. Fırsatı kaçırarak, tam bir üzümlük yanma ve iç çekmedir...]

Bâbü'r-râ'

(vr. 69b) [92] رُؤْيَا الحَيِّبِ جَلَاءِ العَيْنِ

Ayn-ı uşşâk-ı hîregîr[i] tamâm
Dôst dîdârı pes münevver ider
Sühanı câna cân bağışlar hem
Nazarı sîneler muattar ider

[Âşıkların kamaşmış gözünü, dostun yüzü aydınlatır. Öyle olunca, (dostun) sözü cana can bağışlar; bakışı da kalpleri güzel kokulu yapar.]

[93] رَاعِ أَبَاكَ يَرَاعِ أَبْنَكَ

Peder-i sulbüne riâyet kıl
Tâ ki oğlun sana riâyet ide
Her kişi fi'line olur lâyıık
Âkıl oldur salâhı âdet ide

[Dünyaya gelmene vesile olan babana hürmet et ki oğlun da sana saygı gösterebilir. Herkes fiiline lâyıık olur. (İşine göre karşılık görür). Akıllı kişi, iyiliği, dine bağlılığı âdet edendir.]

[94]¹⁴¹رفاهية العيش في الأمن
 Evvelâ zevk-ı ayş-ı insânî
 Sâniyen râhat ü ten âsânı
 Cümle emn ü ferâğ-ı bâl iledür¹⁴²
 Teng ü sahtî virür perîşânî

[İlkin insan hayatının zevki, ikinci olarak beden rahatlığı ve kolaylığı, hepsi güven ve gönül huzuruyladır... Darlık ve güçlük ise perişanlık verir.]

[95]رتبة العلم أعلى الرتب
 Ehl-i ilmün makâmı a'lâdur
 Hîç rütbe ana degül hemtâ
 Cehl tahte's-serâya kâ'id olur
 Fevk-ı arşa alem diker ulemâ

[İlim sahiplerinin makamı daha iyi ve daha yüksektir. Ona hiçbir rütbe, derece denk değildir. Cehalet, toprak altına oturmuş olur; âlimler ise arşın üstüne bayrak diker...]

[96]رزقك يطلبك فاسترح
 Rızıkuna sen ne gûne râğıb isen
 O sana ol kadar olur tâlib
 Zâtuna virme rence râhata var
 Emr-i mefrûza râğıb ol râğıb

[Sen rızıkına ne şekilde istekliysen, o, sana o kadar istekli olur... Kendine (rızik hususunda lüzumundan fazla) zahmet verme; rahat(tarafın)a git!¹⁴³ (Namaz, oruç gibi İlahi emirlere,

¹⁴¹ Bu sözün sağ kenarında şu beyit kayıtlıdır: "Hezârân milk ü mâl câhdan yeg/ Cihânda bir nefes kalbün huzûrı" (Dünyada bir nefes gönül huzuru, binlerce mal, mülk ve makamdan daha iyidir.)

¹⁴² bâl iledür M: bâlledür P.

¹⁴³ Buradaki (rızik hususunda) "Kendine zahmet verme; rahat yönüne git!" tavsiyesini, çalışıp çabalamadan onun elde edilebileceği manasında anlamamak lazımdır. Allah'ın mahlûklarına rızık verici olduğunu bildiren ayetlere (Meselâ Hûd Suresi, 11/6, Zâriyat Suresi 51/57-58) ve hadislere işaret ettiği anlaşılın şair, çalışıp çabaladıktan sonra tevekkül etmek, takdir ve taksim edilen rızıkta razı olmak gerektiğini belirtiyor. 4. mısradan ise -

ayrıca rızkını elde etmek için çalışmak konusundaki) farz kılınmış emre rağbet edici ol, rağbet edici!..]

(vr. ?a)¹⁴⁴

[97] رسول الموت الولادة

Âdemî-zâdenün umûm üzre

Togması ölmesini muhbirdür

Bu sühanda nizâ' u reyb olmaz

Bu haber hak durur mü'essirdür

[Bütün insanoğlunun doğması, ölmesini haber vericidir.

Bu sözde çekişme ve şüphe olmaz. Çünkü bu haber gerçektir ve tesirlidir...]

[98] رعونات النَّفس متعبها

Harekethâ-yı nâz ü ra'nâyî

Âdemün nefesine virür zahmet

Zâhirün zînet itme ey mağrûr

Bâtınun zînetine kıl himmet

[Naz tavırları ve kişiye ağır gelecek hâller, insanın kendisine zahmet verir. Ey gururlu (güvenilmeyecek şeylere güvenip aldanmış olan), dış yüzünü süsleme! İçini (kalbini, görünmeyen taraflarını) süslemeye gayret et.]

[99] راع الحقّ عند غلبات النَّفس

Dağdağa virse sana nefs-i adüvv

Ma'siyet cânibine basma ayak

tahminimize göre- geçim için çalışma bahanesiyle namaz gibi farz kılınmış emri ihmal etmemeyi tavsiye ediyor. Nitekim Cuma namazının farz kılındığı ayetin hemen ardından, ibadet vazifesini eda ettikten sonra "...yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan isteyin..." diye buyruluyor: "Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah'ın lutfundan isteyin. Allah'ı çok zikreden, umulur ki kurtuluşa erersiniz." (Kur'an, Cuma Suresi, 62/ 10).

¹⁴⁴ P'de bu yaprağa numara verilmemiştir. Yapılabilecek bir karşılaştırma esnasında karışıklığa sebep olmamak için, nüshada kaydedilen yaprak numaralarına bağlı kaldık.

Taraf-ı hakkı kıl riâyet o dem
Merdi vü merdümî budur ancak

[Düşman(ın olan) nefis sana ıztırap verse, günah tarafında ayak direme. O zaman hak (İslâm dinine uygun olan, gerçek, adalet) tarafını gözet! Adamlık ve insanlık ancak budur...]

[100] رفیق المرء دلیل عقله

Hâl-i şahs olmadıysa ma'lûmun
Aklına olmadunsa yâ âgâh
Bilinür ol kıyâs-ı kâmil ile
Ol kişiden k'ola ana hem-râh

[Bir kişinin hâlini bilmiyorsan veya aklından haberli olmadıysan, bu onun yoldaşı olan kimseden tam kıyasla anlaşılır...]

Bâbü'z-zâ'

[101] زن الرجال بموازينهم

Kadr-i her-şahsı vezn ile ma'lûm
Eyle mîzân-ı imtihân içre
(vr. ?b) Sonra endâze-i kifâyetle
Döslük it cihâniyân içre

[Herkesin değerini imtihan terazisi içinde ölçerek bil. Sonra yeterlik ölçüsüyle dünyadaki insanlarla dostluk et...]

[102] زحمة الصالحين رحمة

Kanda kim lutfla kadem rence
Kılalar sâlihâna zahmet ola
Rahmeti cezb ider hemî zahmet
Zahmet olmaz ol iş ki rahmet ola

[Nerede lûtufla sıkıntı ve eziyete ayak atsalar, iyi insanlara zahmet olur. Zahmet, daima rahmeti çeker; rahmet olan iş zahmet olmaz.]

[103] زَلَّةُ الْعَاقِلِ كَثِيرٌ

Ukalâdan aceb dürür zellet

Çoğ olur anlara mezellet-i âz¹⁴⁵

Câhilândan¹⁴⁶ velî aceb olmaz

Câhilânun işi güci nâ-sâz

[Akıllı kişilerin yanılmasına hayret edilir. Onların az yanılması, çok görülür.¹⁴⁷ Fakat cahillerden çıkan hatalara şaşılmaz. Çünkü onların işi-gücü uygunsuzdur...]

[104] زَوَالُ الْعِلْمِ أَهْوَنُ مِنْ مَوْتِ الْعُلَمَاءِ

Ulemâ mevta sa'b olur gâyet

Ana nisbet zevâl-i ilm âsân

Ba'dehu nîk ü bed halâl ü harâm

Bî-tefâvüt heme olur yeksân

[Âlimlerin ölümü son derece zor olur. Ona oranla ilmin yok olması daha kolaydır. Ondan sonra iyi ve kötü, helâl ve haram daima farksız ve birbiriyle aynı gibi olur...]

¹⁴⁵ Şairin bu tamlamada “mezellet” kelimesini alçaklık değil, zelle(t), yani ayak sürçmesi, yanılma manasında kullandığı anlaşılıyor. Ayrıca Arapça “mezellet” kelimesiyle Türkçe “az”ı -kaideye aykırı olarak- terkip yaptığı görülüyor. Vecizenin bu *Nesrû'l-leâlî* tercümesinde زَلَّةُ الْعَاقِلِ كَثِيرٌ (Akıllı kişinin yanılması çoktur) şeklinde yer alışı, bu tamlamadaki az'ın Farsça hırs manasındaki “âz” olmadığını, Türkçe olduğunu düşündürmektedir. Bundan dolayı “mezellet-i az” ter kibini “az hatası...” şeklinde günümüz Türkçesine çevirdik. Bununla birlikte söz konusu “az'ın açgözlülük manasında kullanılmış olması da ihtimal dahilindedir. زَلَّةُ الْعَاقِلِ كَثِيرٌ sözünün *Nesrû'l-leâlî*'nin başka bazı tercüme ve şerhlerinde زَلَّةُ الْعَاقِلِ كَثِيرٌ (Akıllı kişinin küçük hatası büyüktür) şeklinde görüldüğünü de burada belirtmek isteriz.

¹⁴⁶ Câhilândan P: Câhilâna M.

¹⁴⁷ İkinci mısraın, günümüz Türkçesine “Onların hırs(tan ileri gelen) yanışı çok olur.” şeklinde çevrilmesi de mümkündür.

[105] زر المرء على قدر إكرامه

Kadr-i her-şahsı anla hâlince

Eyle mikdârına göre ikrâm

İtme ifrâtla ziyâretini

Varmaya tâ melâlete encâm

[Herkesin değerini hâline göre anla ve herkese derecesine göre ikram et. (Akraba veya arkadaşlarını) aşırı ziyaret etme ki sonu usanmaya varmasın...]

[106] زهد العامى مضلّة

Ol ki 'âmî ola vü bî-temyîz

Tâati mûcib-i dalâletidür (vr. 70a)

Öyle zühdün me'âli ucba varur¹⁴⁸

Hâsıl ancak ana nedâmetidür

[Cahil ve ayırt etme gücüne sahip olmayan kimsenin ibadeti, doğru yoldan sapmasına sebeptir. Öyle zahitlik ve sofuluğun manası, kendini beğenmeye ve ameline güvenmeye varır... Onun elde edeceği şey, ancak pişmanlıştır.]

[107] زيارت الحبيب إطرء المحبّة

Kıl ehıbbâ ziyâretin tekrâr

Tâ ter ü tâze ola nahl-i vidâd

Tarafeynün mahabbeti lâ-büdd

İder ikrâm ü ihtirâmı ziyâd

[Dostları (ara-sıra) tekrar ziyaret et ki, dostluk fidanı taze olsun, yenilensin. Muhakkak iki tarafın sevgi ve dostluğu, ikram ve hürmeti artırır.]

[108] زوايا الدّنيا مشحونة بالزّوايا

Kûşehâ-yı cihân-ı bî-bünyâd

Gerçi gâyet fesîh u pehnâdur

¹⁴⁸ varur P: irer M.

Bu kadar vüs'atiyle ammâ kim
Her yeri toptolu belâyâdur
[Gerçi şu temelsiz dünyanın köşeleri gayet geniş ve
enlidir... Ama bu kadar genişliğine rağmen her yeri belâlarla
dopdoludur...]

[109] زيارة الصَّعْفَاءِ مِنَ النَّوَاضِعِ

Zuafâ'-i şikeste-ahvâli

Mütevâzî' olup ziyâret kıl

Vakt-i sahtî ola husûsâ kim

Nermle hâtırın imâret kıl

[Hâlleri kırık (kederi) olan zayıfları alçakgönüllü olup
ziyaret et. Hele sıkıntı ve zorluk vaktinde olursa, (o zaman git.)
onun gönlünü yumuşaklıkla yap, şenlendir...]

[110] زينة الباطن خَيْرٌ مِنْ زينة الظَّاهِرِ

Zînet-i bâtın eyle bî-te'hîr

Hayr odur sana ziyy-i zâhirden

Pes saâdet dürür safâ'-i derûn

Ne gelür safvet-i zavâhirden

[Ertelemeksizin iç yüzünü süsle. Çünkü o senin için dış
yüz kıyafetinden daha hayırlıdır. Gönül kedersizliği ve temizliği
saadettir. Dış görünüşün temizliğinden ne çıkar?!¹⁴⁹]

Bâbü's-sîn

[111] سَوْءُ الظَّنِّ مِنَ الْحَزْمِ

(vr. 70b) İhtiyât ü hirâs ayb olmaz

Belki ol resm-i hûşyârîdür

H'âb-ı gaflet sezâ-yı sâ'imedür

¹⁴⁹ Burada elbise, beden, ev ve çevre temizliğinin ihmal edilmesi gerektiği söylenmiyor; iç, kalp, düşünce, niyet temizliği olmaksızın sırf dışa ait temizliğin yeterli olmayacağı ifade ediliyor.

İntibâh âdemî disâırdur

[Korku ve tedbirli davranış, kusur değildir; o akıllı oluş ve uyanıklığın alâmetidir. Gaflet uykusu, çayıra başıboş salınan hayvana yakışır. Uyanıklık insanın elbisesidir...]

[112] سرورك بالذنيا غرورُ

İttifâkî bu âlem-i gaddâr

Eylese iki gün seni mesrûr

Gırre olma firîb ü zînetine

Lâbûd olur sürûr sonra gurûr

[Bu çok zalim dünya, tesadüfen seni bir iki gün sevindirmiş olsa, onun hilesine ve süsüne aldanma! Şüphesiz ki önce sevinç olur, sonra (güvenilmeyecek şeylere güvenip) aldanış...]

[113] سوء الخلق وحشة لا خلاص منها

Seyyi'ü'l-hulka vahşeti besdür

Mümteni'dür o şahsa câ-yı halâs

Öyle bed-hû kimesneden her-bâr

Nefret eyler hemîşe âmm ile hâs

[Kötü huylu kimse için yalnız kalması (ceza olarak) yeter. O şahsa, kurtuluş yeri(nin bulunması) imkânsızdır. Öyle kötü huylu kimseden hem adı-sanı belirsiz, sıradan insanlar hem de seçkin kişiler nefret eder...]

[114] سيرة المرء تنبئ عن سيرته

Reviş-i âdemî virür haberi

Nice ise zamîri vü zâtı

Kavl ü fi'li tamâm müş'irdür

Lâyık-ı dûzahı vü cennâtı

[İnsanın gidişi, içi ve kendisi nasılsa, ondan haber verir. Cehenneme (müstahak) ve cennetlere lâyıık olan kimseyi sözü ve işi tam olarak bildirir...]

[115] سلامة الإنسان في حفظ اللسان

İster ise selâmeti âdem

Eylesün her zamân hıfz-ı lisân

Kâmkâr-ı cihân olur ol kim

Ola habs-i lisânla her ân

[Eğer insan esenliği isterse, her zaman dilini (gıybet, boş konuşma, yalan, iftira, alay gibi kötü sözlerden) korusun. Her an dilini tutan (gereksiz ve faydasız sözlerden alıkoyan) kişi, dünyanın muradına ermiş olur.]

[116] سادة الامّة الفقهاء

(vr. 71a) Mihterân-ı şerîat-ı Nebevî

Fukahâ'-i kirâmdur el-hak

Bunlara tâbi' olmayan eşhâs

Süfehâ'-i liâmdur ancak

[Hz. Peygamber şeriatının (onun tebliğ ettiği İslâm dininin) büyükleri, gerçekten değerli din âlimleridir. Onlara uymayan kimseler, ancak alçak sefihler (akılsız ve müsrifler)dir...]

[117] سكرة الاحباء سوء الخلق

Yaramaz hâli nev'-i insânun

Virür elbette döstâna keder

Sekretü'l-mevt olur lede'l-ahbâb

Hûy-ı bed sâhibi olan ebter

[İnsan türünün yaramaz hâli, elbette dostlara keder verir. Kötü huy sahibi olan ebter (ölümünden sonra adı hatırlanıp anılacak hayrı kalmayan kimse), dostlar yanında ölüm sarhoşluğu (gibi acı ve ıztırap verici) olur...]

[118] سلاح الضعفاء الشكاية

Zuafânun silâh u âlâtı

Vakt-i hâcet bükâ vü şekvâdur

İder ahvâl-i mâ-cerâyı beyân

Bunu fehm itmeyen heyûlâdur

[Zayıfların silâh ve âletleri, ihtiyaç zamanında ağlamak ve şikâyet etmektir. Onlar başından geçen hâlleri böyle anlatır. Bunu anlamayan, korkunç bir hayâl gibidir.]

سمو المرء في التواضع [119]

Mütevâzı' olan benî Âdem

Lâ-cerem ol bülend-pâye olur

Bak namâz ehlinün tevâzu'ına

Ol huzû'ı hubûra mâye olur

[Alçakgönüllü olan Âdemoğulları, şüphesiz ki yüksek dereceli olur. Namaz kılanların tevazuuna bak... O alçakgönüllü oluş, sevincin özü olur.]

Bâbü'ş-şîn

شِين العلم الصلّف¹⁵⁰ [120]

Her ki cem' ide nice nice ulûm

Hem müzeyyen ola maârif ile¹⁵¹

Ayb olur ana pes güzâf itmek

Lâf-ı bî-hûde vü zarâ'if ile¹⁵²

[Birçok ilmi (tahsil edip şahsında) derleyen ve marifet(bilgi ve hüner)lerle süslenmiş olan kimsenin, lâfla ve ince, hoş şeylerle boş iş yapması (kibirleşmesi, övünmesi ve gösteriş niyetiyle nazik davranışı) kusurdur.]

(vr. 71b)

شَرَّ الامور اقربها من الشرّ [121]

Bedterîn kâr-ı pür-nedâmet odur

K'ola şerrün galîzine akreb

¹⁵⁰ P'de "es-salef" kelimesinin üstüne "lâf ü güzâf ma'nâsına" açıklaması yazılıdır.

¹⁵¹ maârif ile M: maârifle P.

¹⁵² Lâf-ı bî-hûde vü zarâyif ile M: Lâfla bî-hûde zarâyifile P.

İhtirâz it eşerr-i eşyâdan

Dahı nefsi-nefise virme taab

[Kötülüğün ağır ve büyüğüne pek yakın olan fiil, pişmanlık dolu işin daha fenasıdır. Nesnelere en kötüsünden sakın; ayrıca değerli varlığına zahmet verme!]

[122] شَمَّرُوا فِي طَلَبِ الْجَنَّةِ

Taleb-i cennet eyler isen eger

Eyle esbâbına taalluk-ı tâm

Şehvât ü hevâya virme vücûd

Sû-yı hakka teveccüh eyle tamâm

[Eğer cenneti istersen, onun yolları, vesileleriyle tam alâkadar ol. Nefsin (kötü) arzusunu ve (meşru olmayan) şehvetleri meydana getirme. Tamamen hak (doğru, dine uygun olan, iyi işlerin) tarafına yönel!]

[123] شَحَّ الْغِنَى عَقُوبَةً

Gâh ü bîgâh buhl ü imsâki

Ağniyânun aceb şikence olur

Pes ne hâsıl o gûne devletden

Âhiri kim azâb ü rence olur

[Zenginlerin yerli-yersiz cimrilik ve pintiliği şaşılacak bir işkencedir!.. İşte sonu azap ve zahmet olan o tarzdaki baht, makam ve nimetten ne çıkar ki?..]

[124] شَمَّةٌ مِنَ الْمَعْرِفَةِ خَيْرٌ مِنْ كَثِيرٍ مِنَ الْعَمَلِ

Şemme-i ma'rifet ki Hakk'a ola

Yegdür andan k'ola kesîrü'l-amel

Cühelâ ma'rifet nedür bilmez

Cümlesi ke'l-behîme *belhüm edal*

[Allah'ı bilmekten bir kokumluk (az) şey, çok amelden daha iyidir. Cahiller marifet (ilim, irfan, hüner) nedir, bilmez. Onların hepsi hayvanlar gibidir; "hattâ daha da şaşkındırlar."¹⁵³]

[125] شيبك ناعيك

Vizr ü isyâna eyleme ikbâl

Eyle sû-yı mehâsine âgâz

Gûş tut kim seffîdî vü pîrî

Haber-i merg için çeker âvâz

[Günahı ve Allah'ın emrine isyanı kabul etme; iyilikler tarafına (gitmeğe) başla! Kulak ver ki, yaşlılık, saç ve sakalın beyazlığı, ölüm haberi hakkında sesini yükseltir...]

(vr. 72a)

[126] شفاء الجنان قرآءة القرآن

Cân ü dil derdine şifâ dileyen

Dâ'im itsün tilâvet-i Kur'ân

Ba'de kesb-i sevâb ü nûr-ı basar

Hâsıl olur tamâm-ı râhat-ı cân

[Ruh ve kalp hastalığına şifa isteyen, daimi Kur'an okusun. Sevap kazandıktan ve göz nurundan sonra tam ruh rahatı meydana gelir.]

[127] شحيح غنى افقر من فقير سخى

Ağniyânun bahîli âlemde

Ahvec olur fakîr-i eshâdan

Kanda olsa kabîh buhl ammâ

Katı akbeh veliyy-i na'mâdan

¹⁵³ Kur'an, A'râf Suresi, 7/ 179; Furkan Suresi, 25/ 44.

[Dünyada zenginlerin cimri olanı, çok cömert fakirden daha fazla muhtaçtır. Cimrilik nerede olsa çirkindir, ama nimetler sahibinde çok daha çirkin...]

[128] شرط الألفة ترك كلفة

Ger muhakkak olursa hubb ü vidâd

Dōstâna cihâniyân içre

Şart-ı yârî odur ki terk oluna

Resm-i teklîf dōstân içre

[Eğer dünyadaki insanlar içinde dostlara sevgi ve dostluk gerçek olursa, o dostluğun şartı, zahmet veren hâl ve tavırların bırakılmasıdır.]

[129] شرّ النَّاسِ من يَتَّقِيهِ النَّاسُ

Her ki görseydi anı halk-ı cihân

Düşüre dillerine havf ü hirâs

Halk içinde gümânsuz oldur

Ezlem ü efsed ü eşerrü'n-nâs

[Dünya halkı kendisini gördüğünde kalplerine korku düşen kimse, şüphesiz ki, insanlar arasında en zalim, en bozuk ve en kötü olanıdır...]

Bâbü's-sâd

[130] صدق المرء نجاته

Râstî vü sadâkat-i merdân

Olur ol bâis-i halâs u rehâ (vr. 72b)

Bu mesel hak durur dinilmişdür

Râstî mûcib-i rızâ-yı Hudâ

[İnsanların doğruluğu ve dürüstlüğü, kurtuluş vesilesidir. (Atasözü gibi) söylenmiş olan şu söz gerçektir: Doğruluk Allah'ın rızasını gerektirir.¹⁵⁴]

[131] صَحَّةُ الْبَدَنِ فِي الصَّوْمِ

Cisme sıhhat virür taâm-ı kalîl

Merd odur âdeti ola imsâk

Rûzeve rûzı ve salâta şebi

Sarf idendür dürüst mü'min-i pâk

[Az yemek, bedene sağlık verir. Adam, (çok yemek, içmekten) kendisini tutmayı âdet edinendir. Halis ve temiz mümin, gündüzü oruca, geceyi namaza sarf eder.]

[132] صَبْرُكَ يُوْرُثُ الظَّفْرَ

Sabr idersen şedâid-i dehre

Cümle me'mûlüne zafer bulasın

Zahmet-i gavs-ı bahri kezm ile

Ka'r-ı yemde dür ü güher bulasın

[Dünyanın zorluklarına sabredersen, bütün umduğun şeylere erişirsin. Denize dalma zahmetini tutup yenmekle o deryanın dibinde inci ve cevher bulursun...]

[133] صَلَوةُ اللَّيْلِ بِهَاءٍ بِالنَّهَارِ

Her ki ide salât-ı leyle kıyâm

Nûri zâhir ola yüzünde sabâh

Nâ'il olur hayır murâdına hem

Rûz-ı mahşer bulur necât ü felâh

[Her kim gece namazına kalkarsa, onun nuru sabahleyin yüzünde görünür. Hem (bu dünyada) hayır muradına erişir, hem de mahşer günü kurtuluşa erer.]

¹⁵⁴ "Doğrunun yardımcısı Allah'tır." şeklinde bir atasözümüz vardır.

[134] صلاح البدن فى ألسكوت

Sühan-ı zıştiden zuhûra gelür

Bu cihân içre gûne gûne fesâd

Hem zebândan irer kişiyeye ziyân

Pes sükût içredür salâh u sedâd

[Bu dünyada çirkin sözden çeşit çeşit bozukluk meydana gelir. Ayrıca insana dilinden zarar dokunur. Şu hâlde (anlaşılır ki) rahatlık, iyilik ve doğruluk susmaktadır.]

[135] صلاح الإنسان فى حفظ اللسان

Ol ki hükmindedür lisânı anı¹⁵⁵

Hıfz ider varta'-i mezelletden (vr. 73a)

Rûz u şebde salâh olur kârı

Kurtılır hem fesâd ü illetden

[Dili, hükmü altında olan kimseyi yanılma tehlikesinden korur. Onun işi gece-gündüz rahatlık ve iyilik olur; kendisi fesat ve hastalıktan kurtulur.]

[136] صاحب الأختيار تأمن من الأشرار

Eyle ahyâr ile¹⁵⁶ musâhabeti

Tâ emîn olasın mine'l-eşrâr

Cühelâ ile üns âteşdür

وقتنا ربنا عذاب النار

[İyi kişilerle arkadaşlık et ki, azgın ve şerli kimselerden emin olasın. Cahillerle arkadaşlık ateş gibidir. "Rabbimiz! Bizi ateşin azabından koru!.."¹⁵⁷]

¹⁵⁵ anı P: anun M.

¹⁵⁶ ahyâr ile M: ahyârla P.

¹⁵⁷ Bu ibare, Bakara Suresi 201 ve Âl-i İmrân Suresi 16. ayetin sonunda şu şekilde: وقتنا ربنا عذاب النار

[137] صمت الجاهل ستره

Cühelânun hamûşî evlâdur
Ki hamûşî nihân ider cehli
Söz ki zâhir ola hemîn sâat
Bildirür şân-ı ehl ü nâ-ehli

[Cahillerin susmuş ve sessiz olanı (konuşanlarından) daha iyidir... Çünkü susmak cehaleti gizler. Söz ortaya çıktığı anda ehil (güçlü, becerikli) ve ehil olmayanın (ehliyetsiz, beceriksizin) mahiyetini bildirir.]

[138] صل الارحام يكثر حشمك

Sıla it akribânı tâ bulasın
Kesret-i haşmet ile ömr-i dırâz
Devlet anun birindedür ancak
Gayrısı çün tufeyl-i lokma-nüvâz

[Yakınlarını (zaman zaman) ziyaret et ki, taraftar ve yardımcı çokluğuyla uzun ömür elde edesin. Baht ve nimet ancak onun birindedir. Başkası, tufeyli¹⁵⁸ (asalak) gibi hazır yiyicidir.]

[139] صلاح الدين في الورع وفساده في الطمع

Vera' ol pîşe eyle tââti
Ki vera'la olur salâh-ı beden
Tâmi' olma sakın maâza'llâh
Ki tama'dur fesâd ü illet-i ten

[Takva sahibi ol; Allah'a itaat ve ibadetleri iş edin! Çünkü beden rahatlığı ve iyiliği takva ile olur. Sakın açgözlü ve aşırı

¹⁵⁸ "Tufeyl", tıfl (çocuk) isminin tasgîr(küçültülmüş biçim)idir. Sonra başkasına uyan, tufeyli manası herkesçe bilinmiştir. Dilimizde dalkavuk ve çanak yalayıcı manasında kullanılır. Aslında Tufeyl tarihî bir şahsın adıdır: Tufeyl bin Zülâl el-Kûfi, çağrılmadığı hâlde ziyafetlere ve düğünlere giden, dalkavukluk eden ve sofraya artıklarından faydalanmasıyla tanınan bir kimsedir.

istekli olma! Allah korusun, beden hastalığı ve bozukluğunun sebebi tamahtır.]

Bâbü'd-dâd

[140] ضلّ سعى من رعى غير الله

(73b) Her ki gayr-ı Hudâ'ya eyler ümîd

Yâ der-i gayra ilticâ eyler

Sa'yin elbette zâyî' düketdi

Amel ü ecrini hebâ eyler

[Her kim Allah'tan başkasından (bir şey) umarsa veya başkasının kapısına sığmırsa, elbette emeğini boşa harcamış; işini ve ücretini, mükâfatını mahvetmiştir...]

[141] ضمن الله رزق كلّ أحدٍ

Hak Teâlâ kemâl-i lutfundan

Cümleye oldı zâminü'l-irzâk

Yohsa bî-çâre abd-i âcizde

Nice kâbil bu lutfu istihkâk

[Yüce Allah, tam lûtfundan ötürü herkesin rızıkına kefil oldu.¹⁵⁹ Yoksa zavallı, âciz kul, bu iyiliği hak etmeye nasıl kabiliyetli olabilir ki?..]

[142] ضرب الحبيب أوجع

Sad-hezârân darb ü cerh-i kavî

Görse bir kimse dost u düşmenden

Sehl olur ana ol veca'dan kim

İre dest-i habîb-i ahsenden

¹⁵⁹ "Yeryüzünde hiçbir canlı yoktur ki rızıkı Allah'a ait olmasın..." (Kur'an, Hud Suresi, 11/ 6). "Şüphesiz Allah rızık verendir, güçlüdür, çok kuvvetlidir." (Kur'an, Zariyat Suresi, 51/ 58).

[Bir kimse, dost ve düşmandan yüz binlerce darbe görse ve kuvvetli yaralamaya uğrasa, bu, en güzel sevgilinin elinden gelip dokunan acıdan daha kolay olur.]

[143] ضياء القلب من أكل الحلال

Rûşenî-i dil-i benî Âdem

Hördenî'-i taâm-ı tîb ü halâl

Lokmahâ-yı harâm kalbi ider

Kasvet-i gaflet ile mâlâmâl

[Âdemoğullarının kalbinin aydınlığı, temiz ve helâl yemek yemektir. Haram lokmalar, kalbi gaflet katılığıyla ağızına kadar doldurur.]

[144] ضرب اللسان أشدّ من طعن السنان

Ana kim vâki' ola darb-ı lisân

Evca' olur o nîze ta'nından

Cigere kâr ider zebân zahmı

Müteellim olur cemî'-i beden

[Bir kimse dil darbesine uğrasa (kendisine söylenen kırıcı ve incitici bir sözü duysa), o, mızrak darbesinden daha acı olur. Dil yarası ta çiğere işler; ondan bütün beden acı duyar.]

[145] ضلّ من ركن الى الأشرار

(vr. 74a) Saht ü güm-râh odur ki dâ'im ider

Ehl-i fisk u fücûra meyl-i azîm

Meselidür bunun ki ol nâ-dân

Ki ide istinâd-ı rîh-i akîm

[Günah işleyen ve azgınlık edenlere büyük sevgi duyanlar, alçak ve yolunu kaybetmiştir. Onun örneği, kısır bir rüzgâra dayanmak gibidir...]

[146] ضلّ من باع الدّين بالدّنيا

Dîni dünyâ-yı dûna ol ki virür

Bî-gümân bâis-i dalâlet olur

Bu makûle ticâretün şânı

Sâhibine kavî nedâmet olur

[Dini, alçak dünya (menfaat veya hayatı) için veren (satan) kimse, şüphesiz sapıklık sebebi olur. Bu tür alış-verişin mahiyeti, sahibine kuvvetli pişmanlık olur.]

[147] ضيق القلب أشدّ من ضيق اليد

Tengi-i dest-i âdemî-zâde

Eshel olur zamîr-i ezyakdan

Teng-dil olma gâh ü bî-gâhî

İbret al mevc-i yemm-i ezrakdan

[İnsanoğlunun elinin darlığı, pek dar ve sıkıntılı kalpten daha kolay (dayanılır bir sıkıntı) olur. Yerli-yersiz dar kalpli olma; temiz ve mavi denizin dalgasından ibret al!.. (Deniz gibi engin gönüllü ol!)]

[148] ضاق صدر من ضاق يده

Teng-destlik belâsına her kim

Mübtelâ olsa teng olur sadrı

İhtiyâc ü kemâl-i mahmasadan

Her ne bulsa alur ider gadri

[Her kim el darlığı belâsına tutulsa, onun göğsü dar (sıkıntılı) olur. Muhtaçlık ve tam azlıktan (kıtlıktan) dolayı her ne bulsa alır, (böylece) zulmeder.]

[149] ضاقت الدّنيا على متباغضين

İki âdem biri birine eger

İtseler bugzla muâdâtı

Anlarun çeşmine cihân-ı ferâh

Teng olur anla bu makâlâtı

[Eğer iki kişi birbirine kin güder ve düşmanlık ederse, onların gözüne şu geniş dünya dar olur... Bu sözleri anla...]

Bâbü't-tâ

(vr. 74b) [150] طوبى لمن رزق بالقناعة¹⁶⁰

Hunük ol kim cihân-ı fânîde

Ki kanââtla ola merzûk

Zehr yegdür ki lokma ecli için

İde peyveste hıdmet-i mahlûk

[Şu fânî dünyada kanaatlerle rızıklanmış olana ne mutlu!

Zehir (içmek), her zaman lokma için mahlûka hizmet etmekten daha iyidir...¹⁶¹]

[151] طول العمر مع الطاعة من خلع الأنبياء

Hil'at-ı enbiyâya mâlik olur

Tûl-i ömr eyleyen ibâdetle

Nâ-gehânî günâha meyl itse

Cebr ider tevbe-i nedâmetle

[İbadetle birlikte uzun ömür süren, peygamberlerin değerli elbisesine sahip olur. O kimse, ansızın günaha meyletse, pişmanlık tevbesiyle o eksikliğini tamamlar...]

¹⁶⁰ P'de "bi'l-kanâ'at" kelimesinin üstünde, nüsha farkı olarak بالعافية kelimesi de kayıtlıdır.

¹⁶¹ İnsanın ihtiyaçlarını temin etmek için resmî veya hususî bir işveren yanında yahut iş yerinde, belirli ücret karşılığı çalışmasında her hangi bir mahzurun olmadığı, malumdur. Yeter ki, yapılan iş meşru, başka bir ifadeyle helâl, dine uygun olsun; İslâm ve ahlâk sınırları içinde bulunsun. Eğer şairin "hıdmet-i mahlûk", yani yaratılmış olanın işi, hizmeti dediği meşgale, Hâlik(Yaratan)ın emrettiği ibadet vazifelerini yerine getirmeye engel teşkil ediyorsa, o zaman bu çalışma dinî yönden mahzurludur. Şu hâlde Dânişî'nin "Zehir (içmek), daima lokma için mahlûka hizmet etmekten daha iyidir" derken kast ettiği, İslâmî sınırları aşarak meşru olmayan iş kollarında çalışmak veya çalışma sırasında dinî vecibeleri ihmâl etmektir.

[152] طال عمر من قصر نعبه

Tûl-i ömr isteyen cihân içre

Çekmesün hırs u âzla taabi

Taab ü rencden halâs olmaz

Mâl içün her dem eyleyen talebi

[Dünyada uzun ömür isteyen, hırs ve açgözlülükle zahmet çekmesin. Her zaman mal (maddî kazanç) isteyen, zahmet ve meşakkatten kurtulmaz.]

[153] طلب الأدب أولى من طلب الذهب

Taleb-i sîm ü zerden evlâdur

Âkile hilmle edeb talebi

Ne revâdur kişiye kalbinde

Ola dâ'im gam-ı zeheb talebi

[Akıllı kişi için huy yumuşaklığıyla edep istemek, altın ve gümüş istemekten daha iyidir. İnsanın kalbinde her zaman altın derdi ve isteğinin bulunması, nasıl uygun olur?!.]

[154] طر مع الأشكال

Murga bâl ü per eyleyen ihsân

Virmiş insâna sûret-i ahsen

Cinsiyile ider tuyûr ülfet

Tır ma'a's-şekle bak amel it sen

[Kuşa kol-kanat ihsan eden (Allah), insana “en güzel şekl”i vermiş...¹⁶² Kuşlar cinsiyile arkadaşlık eder. Sen de “Benzerinle uç!” sözüne bakarak hareket et!..]

(75a)

[155] طال حزن من قصر رجاؤه

Kûteh iden ümîdini Hak'dan

Gam u hüznü olur tavîl ü dırâz

Râh-ı tevfi'k-ı Hazret-i Hakk'a

¹⁶² Burada “Biz insanı en güzel biçimde yarattık” (Kur'an, Tîn Suresi, 95/4) mealindeki ayete işaret ediliyor.

Gidenün nef'i çoğ u zahmeti az

[Allah'tan ümidini kısa tutan kimsenin keder ve üzüntüsü uzun olur. Cenab-ı Hakk'ın yardımını yoluna gidenin faydası çok, zahmeti az olur.]

[156] طاعة العدو هلاك

Düşmen-i bed-nihâd ü bed-h'âha

Sakın itme itâat ü ikrâm

Hem hakîkatde tâat-i a'dâ

Olur ol merg-i döstân-ı kirâm

[Sakın kötü huylu ve kötülük isteyen düşmana itaat ve ikram etme! Ayrıca, düşmanlara itaat etmek, aslında değerli dostların ölümüdür.]

[157] طاعة الله غنيمَةٌ

Cân ü dilden mutî'-i emr-i Hudâ

Nâ'il-i mâye-i ganîmet olur

Tâate bağlamak dili şeb ü rûz

Âkıbet bâis-i saâdet olur

[Allah'ın emrine candan, gönülden itaat eden, ganimet sermayesine erişir. Gece-gündüz ibadete gönül vermek, sonunda saadete vesile olur.]

[158] طوبى لمن لا أهل له

Hurrem ol kimsedür ki âlemde

Ola muhtâr-ı âlem-i tecrîd

Râhat-ı rûhdur sebük-bârî

Rûz-ı rihlet olur vahîd saîd

[Dünyada sevinçli ve şen, "tecrîd" (dünya alâkalarını kalpten çıkarıp Allah'a yönelme, bekârlık) âleminin serbesti

olan kimsedir. Yükü hafif oluş¹⁶³, ruhun rahatıdır. Yalnız ve tek olan, göç günü bahtiyar olur...]

Bâbü'z-zâ'

[159] ظلم المرء يصرعه

Zâlimün zulmi hem-çü küştî-gîr

Zûr ider kendüye musâri'dür (75b)

Giderek sâhibin ayakdan atar

Belki merg ü helâke sâri'dür

[Zalimin zulmü, güreşçi gibi kendisini zorlayıcı pehlivandır. Gitgide kendisini yıkar, düşürür; hatta ölüm ve felâkete acele edicidir.]

[160] ظلم الملوك أدنى من ذلال الرعيّة

İntizâm ü nizâm için teklîf

Add olur mûcibât-ı devletden

Zulm-ı şâhân ne denlü bed ise de

Yeğdür evbâşi-i raiyyetden

[İntizam ve nizam için teklif (zor bir şey istemek, bir vazife ileri sürmek, bazı emir ve yasaklara uygun davranmakla vazifelendirmek), devletin gereklerinden sayılır. Hükümdarların “zulm”ü ne kadar kötüyse de vergi veren ve idare edilen halkın aşağılık ve rezilliğinden daha iyidir.¹⁶⁴]

¹⁶³ Burada “sebük-bârî” (yükü hafif oluş) kelimeleriyle bazı hadislerde geçen “hafifü'l-hâz”a işaret edildiği söylenebilir. “Hafifü'l-hâz”, çoluk-çocuk ve mal yükü bulunmayan kimse manasına gelir. Söz konusu hadislerden biri şu mealdedir: “(Hicri) iki yüz senesinde sizin en hayırlınız, yükü hafif olanlarınızdır. ‘Yâ Resûlallah, yükü hafif olan nedir?’ dediler. O da ‘Çoluk çocuğu olmayandır’ buyurdu.” Ancak bu rivayet hakkında hadis âlimlerinin “zayıf” ve “mevzu” (uydurma) hükmünü verdiğini de belirtmek gerekir. (Ukaylî, *ed-Duafâ'ü'l-kebîr*, 2/69; İbn Adî, *el-Kâmil fi duafâ'ir-ricâl*, 3/ 176).

¹⁶⁴ Bu Arapça sözün mütercim Dânişî Efendi tarafından doğru ve maksada uygun olarak çevrilmediği fikrindeyiz. Çünkü İslâm esaslarına bağlı olduğu tarihçe sabit olan Hz. Ali'nin hükümdarların zulmünü hoş görmesi düşünülemez. Bazı mütercimler bu Arapça sözü, “Hor, hakir durumda olan

[161] ظلامة المظلوم لا تضيق
 Nâle kılsa Cenâb-ı Hakk'a eger
 Zâyi' olmaz tazallüm-i mazlûm
 Bî-günâhun enîn ü âhından
 Seng-i hârâ erir gider çün mûm

[Zulme uğramış olan, eğer Cenab-ı Hakk'a feryad edip inlese, onun haksızlıktan şikâyeti boşa gitmez.¹⁶⁵ Çok sert taş, günahsızın ağlayıp inlemesi(ve beddua etmesi)nden dolayı mum gibi erir, gider...]

[162] ظلم الظالم يقوده الى الهلاك
 Pençe-i zulmi zâlimün yakasın
 Katı tutar sû-yı helâke çeker¹⁶⁶
 Mâl ü rızkı ki cem' ider anı
 Hemçü Kârûn zîr-i hâke çeker

[Zalimin zulüm pençesi, yakasını şiddetle tutar; onu helâk tarafına çeker. Topladığı mal ve rızık, Karun gibi onu yerin altına çeker!..]

[163] ظلَّ السلطان كظلَّ الله
 Zıll-i sultân zıll-i Hak gibidür
 Bast olur cümle kâ'inât üzre
 Kavli nâfiz cihâniyân içre
 Emri cârî mükevvenât üzre

halka hükümdarların zulmü evlâdır" şeklinde çevirmiştir. Müslüman halkın kendilerinden olan idarecilere itaati nasıl İslâmî bir vazife ise, idarecilerin de âdil olması ve zulümden kaçınması öylece bir mükellefiyettir. Tahminimize göre, bahis konusu Arapça veziede devletin varlığının, böyle bir üst merciin bulunmayışından ve otorite boşluğundan daha iyi olduğu belirtiliyor.

¹⁶⁵ Arapça veziede geçen "zalâmet" kelimesine zalimin zulmünden şikâyet etmek manasında "tazallüm" değil, mazlumun hakkı karşılığını vermek gerekirdi.

¹⁶⁶ Bu mısradaki vezin aksiyor.

[Sultanın gölgesi, Allah'ın gölgesi gibidir;¹⁶⁷ bütün varlıkların üstüne yayılır. Dünyada bulunan insanlara sözü geçer; varlıklar üstünde de emri geçerlidir.]

[164] ظلمة الظالم تظلم الإيمان

Zulmi âdet idinse bir zâlim

Nûr-ı îmânı setr ider el-ân(vr. 76a)

Ki müberhen dürür bu ma'ni-i hâs

ظلمة الظالم تُظلم الإيمان

[Bir zalim, zulmü âdet edinse, o anda iman nurunu örter. Bu değerli mana, delille isbatlıdır: “Zulmün karanlığı, imanı karartır.”]

[165] ظلّ عمر الظالم قصيرٌ

Sâye-i ömri zâlimün lâ-büdd

Katı kûtâh olur zamân içre

El-garaz olma zâlim ü cebbar

Sâyedâr¹⁶⁸ ol cihâniyân içre

[Şüphesiz ki zalimin ömür gölgesi, zaman içinde gayet kısa olur. (Bu sözden) maksat şudur: Zalim ve gaddar olma; insanlar içinde gölgeli (koruyucu) ol...]

[166] ظلّ الكريم فسيحٌ

Sâye-i devleti kerîmânun

Hem basît u fesîh u nâfi'dür

Mürde ihyâ ider Mesîhâ-veş

Demleri gam ü hemmi dâfi'dür

[Değerli ve cömert insanların devletinin (makam, nimet ve saadetinin) gölgesi yaygın, geniş ve faydalıdır. Onlar, Hz. İsa

¹⁶⁷ Şu mealde bir hadis vardır: “Sultan, yeryüzünde Allah'ın gölgesidir ki, her mazlum kendisine sığıdır.” (*Şihâbü'l-ahbâr Tercümesi*, a.g.e., s. 81, nr. 219).

¹⁶⁸ Bu kelime M'de “sâye-vâr” gibi yazılmış.

gibi ölüyü diriltir; yani (iyilik, cömertlik yönünden büyük olanların) nefesleri üzüntü ve kederi gidericidir.]

[167] ظلّ الأعوج أعوجُ

Bâtını safvet üzre olmayanun

Sûret ü sîreti olur mu'vec

Râst sözdür kec anlama fikr it

Zıll-i a'vec yine olur a'vec

[İçi temiz olmayanın dış yüzü ve gidişi, ahlâkı eğri olur. Bu doğru bir sözdür, onu eğri anlama; düşün: "Eğrinin gölgesi yine eğri olur..."]

Bâbü'l-'ayn

[168] عش قنعاً تكن ملكاً

Kāni' ol tâmi' olma dünyâda

Tâ mülûkâne ola emr-i maâş

Yiyessin ni'metini Hallâkun

Gayra¹⁶⁹ lâyıık mı idesin şâbâş

[Dünyada kanaatkâr ol; açgözlü olma ki geçim ve yaşayış işi şahane (hükümdarlara yakışır şekilde) olsun; Yaratıcının nimetini yiyessin. (Dünyevi menfaat elde etmek ümidiyle) başkasını "aferin" diye beğenmen uygun mudur?!¹⁷⁰]

[169] عيب الكلام تطويله

(vr. 76b) Sühanun ihtisâr ü kûtâhı

Mu'teberdür miyân-ı meclisde

Sühan olursa mücmelen ma'lûm

Aybdur zikri her mecâlisde

¹⁶⁹ Gayra M: Gayrı P.

¹⁷⁰ Bu kıtanın ikinci beytini şu şekilde nesre çevirmek de mümkündür: "Yaratıcının nimetini yiyip de başkasını beğenmen uygun olur mu?!"

[Meclis ortasında sözün kısaltılması ve kısa olanı makbûldür. Bir söz kısa ve öz olarak bilinmiş olursa, meclislerde onun (uzun uzadıya) söylenmesi kusurdur.]

[170] عاقبة الظالم وخيمة

Merd-i zâlim misâl-i gâv-ı semîn

Mâ'il-i hord u h'âb olur her dem

Lîk bedter vehâmet ile hemân

Öldürür ol sakîmi zulm ü sakam

[Zalim adam, semiz öküz gibi, her zaman yemeğe ve uykuya düşkün olur. Fakat o zulüm ve hastalık, (zalimi) daima (sığırınkinden) daha kötü tehlikeyle öldürür.]

[171] علو الهمة من الإيمان

Ol ki sadrında ola îmânı

Gerçi destinde olmaz ise direm

Ser-fürû eylemez kimesneye ol

که از ایمان بود علو هم

[Göğsünde imanı olan kişi, elinde para bulunmazsa da kimseye baş eğmez. Çünkü gayretlerin yükseliği imandandır.]

[172] عدو عاقل خير من صديق جاهل

Bu cihân içre düşmen-i dânâ

Yegdür ol bir sadîk-ı cahilden

Derd-i cehl ol[a]maz şifâ-perdâz

Naks gelmez edîb-i kâmilden

[Bu dünyada bilgili düşman, cahil dosttan daha iyidir. Cehalet derdi şifa bulmaz; olgun, edepli terbiyeli kişiden kusur gelmez...]

[173] عسر المرء مقدم اليسر

Çekme gam usrete bugün ki Hudâ

Sana yarın atâ ider yüsri

Okı bu ma'ni[y]i amel eyle

عسر مرء مقدم اليسر

[Bugün karşılaştığın zorluğa üzülme; Allah sana yarın kolaylığı ihsan eder. Şu manayı oku, ona uygun hareket et: “İnsanın zorluğu, kolaylığın başlangıcıdır.”¹⁷¹]

[174] عليك بالحفظ دون الجمع من كتب
 (vr. 77a) Ey ki tahsîl-i ‘ilme gûşîş ider
 Eyle bu pend-i dil-pezîri kabûl
 İlmi hıfz eyle sen ki cem‘-i kütüb
 ليس ذا في مثابة المقبول

[Ey ilim tahsiline çalışıp çabalayan kişi, gönlün kabul ettiği şu öğüdü kabul et: Sen ilmi hatırda tutup muhafaza et! Çünkü kitapları toplamak, beğenilen iş derecesinde değildir.]

[175] عقوبة الظلم سرعة الموت
 Halkı rencîde eyleyen zâlim
 Ana besdür ukûbet-i Mevlâ
 Ki ecel tîz anı ukûbetle
 Nâ-gehânî atar¹⁷² ider ifnâ
 [İnsanları inciten zalime Allah’ın cezası yeter. Çünkü ecel onu çabucak ansızın cezaıyla atar; yok eder.]

[176] عقيب كلّ ليلٍ يومٌ
 Rûz-ı rûşen ki zâhir ola müdâm
 Müteâkib olur şeb-i târîk
 Hem ferah âhiri terah oldı
 Pes muhakkak bu ma‘ni-i bârîk
 [Aydınlık gün görüldüğünde daima onu karanlık gece takip eder. Ferahın sonu da kederdir. Şu hâlde bu ince mana gerçektir.]

¹⁷¹ Bu vecize ve tercümesi, şu mealdeki ayetlerle alâkalı görünüyor: “Muhakkak güçlkle beraber kolaylık vardır.” (Kur’an, İnşirah Suresi, 94/ 5-6).

¹⁷² Bu kelime M’de iter gibi yazılmış.

Bâbü'l-gayn

[177] غنم من سلم

Her ki oldı selâmet ile karîn

Lâ-cerem ol kişi olur gânim

Hırka vü lokması olur vâsıl

Anun ile ebed olur sâlim

[Kim sağlık ve esenliğe nail olduysa, şüphesiz o kişi ganimete erişmiştir. Hırkası ve lokması (giyeceği, yiyeceği) ona ulaşır; onunla ebediyyen selâmette olur (esen kalır).]

[178] غلاء قدر المتوكلين

Ol ki bâb-ı tevekkül-i Hakk'a

Halka-i der gibi mülâzim olur

Kadri 'âlî dürür anun lâbüd

Devlet ü bahtı dahı dâ'im olur

[Cenab-ı Hakk'a tevekkül kapısının halkasına bağlı olan kişinin derecesi, şüphesiz ki yüksektir. Onun devleti (nimeti, saadeti) ve bahtı da devamlı olur.]

(vr. 77b)

[179] غمرة الموت أهون من مجالسة من لا يهواه

Sekretü'l-mevt kim mukarrerdür

Nice iz'âc ider dil ü cânı

Yeğdür andan ki hem-nişînün ola

Şahs-ı müdbir ki sevmedün anı

[Ölüm sarhoşluğunun can ve gönlü nasıl rahatsız ettiği, şüphesiz bildirilmiştir. Ama (böylesine acı verici sarhoşluk) sevmediğin talihsiz ve düşkün bir şahısla birlikte oturmaktan daha iyidir...]

[180] غلامٌ عاقلٌ خيرٌ من شيخٍ جاهلٍ
Kûdek-i müstaid-i pâk-nijâd¹⁷³
Gam degüldür eger ki âkıl ola
Niçe rüchân-ı hâlle sad-bâr
Yegdür ol pîrden ki câhil ola

[Temiz soylu, kabiliyetli bir çocuk, eğer akıllı olsa, (onun yaşının küçüklüğü) dert değil... Birçok hâl üstünlüğüyle cahil ihtiyardan yüz kere daha iyidir...]

[181] غاب حظٌّ من غاب نفسه
Nefsini gaybet itse bir âdem
Kendiden her nasîb olur gâ'ib
Ya'ni kim kendiden olan gâfil
Olamaz re'y ü fikreti sâ'ib

[Bir insan nefsinı kaybetse, kendisinden her nasip kaybolur. Yani kendisinden habersiz olan, gaflette bulunanın görüş ve düşüncesi doğru olamaz.]

[182] غلاء قدر المتقين
Râh-ı takvâ vü zühde sâlik olan
Rehber ü pîşvâ-yı âlem olur
Kadr ü ikbâli hem olur gâlî
Kanda olsa azîz ü hurrem olur

[Takva ve zühd yolunda giden kişi, herkesin rehberi ve öncüsü olur. Onun değeri ve bahtıyarlığı ağır olur; kendisi nerede olsa izzetli ve sevinçli olur.]

[183] غدرك من ذلك على الإساءة
Sû'-i fi'le seni delâlet iden
Şübhe yokdur sana olur gaddâr
İmtinâ' it o gûne reh-berden
Gûş tutma kelâmına her-bâr

¹⁷³ nijâd P: nihâd M.

[Sana kötü bir iş için kılavuzluk eden kimse, şüphesiz çok zulmedici olur. O tür rehberden geri dur! (Öyle kılavuzun) sözüne daima kulak verme!..]

(vr. 78a)

[184] غشك من اسخطك بالباطل

Dōst oldur seni devâm üzre

Nehy ide türrehat ü bâtıldan

Seni iğdâb iderse bâtılla¹⁷⁴

Ol durur hâ'in ü erâzilden

[[Gerçek) dost, seni devamlı saçma sapan sözlerden ve batıl şeylerden sakındıran kişidir. Seni batılla kızdırırsa, o hain ve rezillerdendir.]

[185] غضبك عن الحق مقبحة

Râst sözden mükedder olma sakın

Hak sühandan gazab [da] çirkindür

Rence olmak kelâm-ı sâdıkdan

Hubs-tab' u le'im-i bî-dîndür¹⁷⁵

[Sakın doğru sözden dolayı üzülme! Çünkü doğru söze kızmak, çirkindir. Doğru sözden rahatasız olmak, kötü huylu(luktan meydana gelir); (öyle şahıs) dinsiz alçaktır.]

[186] غنيمة المؤمن وجدان الحكمة

Merd-i mü'min odur ki kalbinde

Zevk-ı vicdân-ı hikmet-i Hak ola

Böyle hâlet aceb ganîmetdür

¹⁷⁴ bâtılla P: bâtıl ile M.

¹⁷⁵ Bu tercümenin sol kenarında nüsha farkı olarak şu beyitler yazılıdır:

“Hak sühandan remîde-hâtır olan

Teng teşvîrdür kabâhat ider

Tâbi'-i kavî-i hak saâdetdür

İ'tirâz eyleyen habâset ider” (Doğru sözden kalbi ürken kimsenin kapasitesi dardır; o, hak sözden ürkmekle kabahat eder. Doğru söze uymak bahtıyarlıktır; itiraz eden kimse, kötülük eder).

Ana kim tâata muvaffak ola

[İnanan insan, kalbinde Cenab-ı Hakk'ın hikmetini bulma zevki olan kişidir. Böyle (İlâhî yardımla) ibadete uygun düşen hâl, şaşılacak bir ganimettir.]

Bâbü'l-fâ

[187] فاز من ظفر بالدين

Her ki emr-i dînle muzaffer ola¹⁷⁶

Fâ'iz ü nâ'il-i merâmı olur

Bu gazâ nefse mücâhededür

Nefse gâlib olan girâmi olur

[Dinin emriyle başarılı(İlahi emirleri yerine getirmeye muvaffak) olan kişi, korktuğundan kurtulur ve dilediğine erişir. Bu gaza, nefisle yapılan bir cihaddır. Nefsine galip olan, aziz ve muhterem olur.¹⁷⁷]

[188] فخر المرء بفضله أولى من فخره بأصله

Fazlla fahri yegdür insânun

Aslını medh u iftihârından(vr. 78b)

Merd odur kim fazîlet ehli ola

Fuzalânun ola kibârından

[İnsanın soyunu, sopunu övüp övünmesinden faziletiyle iftihar etmesi daha iyidir. Adam (kâmil insan), fazilet sahibi ve faziletlilerin büyüklerinden olandır.]

[189] فلجك على خصمك في لاحتمال

Sitem-i hasm-ı nâ-bekâra eger

Eyler isen tahammül ü sabrı

Hoş muzaffer olup adüvv üzre

¹⁷⁶ Bu mısradaki vezin aksıyor.

¹⁷⁷ Burada "Nefsini (kötülüklerden) arındıran kurtuluşa ermiştir." (Kur'an, Şems Suresi, 91/ 9) mealindeki ayeti hatırla(t)mak mümkündür.

Hem felâh ile bulasın ecri

[Eğer işe yaramaz, hayırsız düşmanın sitemine (çıkışmasına veya zulmüne) dayanır, sabredersen, onun üstüne iyice galip gelip kurtuluşla mükâfatı bulursun.]

[190] فطنة المرء تدلّ على أصله

Asl-ı merde delîl-i vâzıhdur

Eser-i fehm ü fitnat ü fikri

Fıtnatı bâis-i saâdetdür

Kanda olsa hayır olur zikri

[İnsanın aslına anlayış, zekâvet ve fikrinin eseri, açık delildir. Anlayış ve zekâveti, saadetine sebeptir. Nerede olsa, onun söylediği iyi olur. (Kendisi her yerde hayırla anılır).]

[191] فرع الشئء يخبر عن أصله

Her ki ola hamîdetü'l-ef'âl

İffet ile sûtûde-hâl üzere

Anun evzâ'ı cümle muhbir olur

Hâl-i ecdâdını kemâl üzere

[Her kim iffetle medhedilmiş hâl üzere bulunur ve onun işleri övülmüş olursa, durumları dedelerinin hâlini tam haber verici olur...]

[192] فاز من سلم من شرّ نفسه

Nefsi şerrinden ola her ki halâs

Cümle mâ-fi'z-zamîre nâ'il olur

Lîk âlemde böyle lutf-ı Hudâ

Sanma her bir le'îme vâsıl olur

[Her kim nefsinin kötülüğünden kurtulursa, içinde olan her şeye erişir. Fakat Allah'ın böyle lûtfunun dünyada her bir alçak, mayası bozuğa ulaşacağını sanma!..]

[193] فكاك المرء في الصدق

Râstîdür pesend ü müstahsen

Togrulukda kişi olur âzâd (vr. 79a)

Kâzibü'l-kavl ebed olur gamnâk

Sâdîku'l-kavl dâimâ dil-şâd

[(Hak ve halk tarafından) beğenilen ve güzel görülen (huy), doğruluktur. İnsan, doğrulukla hür ve kurtulmuş olur. Sözü yalan olan, sonsuza kadar kederli, doğru sözlü olansa daima sevinçli olur.]

[194] في كل قلب شغل

Ukde-i devr-i çarh-ı gerdânun

Ne görünür seri ne hod pâyı

Her gönülde olur nice eşgâl

Kimi safrâ kimisi sevdâyî

[Şu dönen feleğin devri düğümünün ne başı görünür, ne de ayağı... Her gönülde nice meşgul edici şey bulunur; insanların kimisi safralıdır, kimisi sevdalı...¹⁷⁸]

[195] فسدت نعمة من كفرها

Bir kişiye Hudâ vire ni'met

Ana şükrâne farz u vâcibdür

Ol ki kılmazsa ni'metün şükrin

Küfr-i ni'met zevâli mûcibdür

[Allah, bir kişiye nimet verse, ona şükretmek farz ve vaciptir. Nimetin şükrünü yerine getirmeyen (kimse bilsin ki), iyilik ve ihsana karşı nankörlük, onun yok olmasına sebeptir.]

¹⁷⁸ Hılt (karışım) teorisine göre insan vücudunda kan, balgam, sevda ve safra adlı dört karışım bulunur. Bu dört karışıma "ahlât-ı erbaa" denir. Safra, karaciğere bağlı öd kesesi içindeki yeşilimsi sarı ve acı sudur; yağların sindirilmesine yarar. Sevda ise safra, kan ve balgamdan başka bir tür salgıdır.

Bâbü'l-kâf

[196] قول المرء يخبر عما فى قلبه

Kimsenün vâkıf olmak ister isen

Hâl-i mâ-fi'z-zamîrine fi'l-hâl

Sühanı bildirür nazar eyle

Nîk ü bed râzhâ-yı mâ-fi'l-bâl

[Bir kimsenin içinde (gizli) olan şeyi hemen bilmek istersen, bak, kalbinde bulunan iyi veya kötü sırları, sözü bildirir.]

[197] قبول الحق من الدین

Merd-i dîndâr odur ki her bârf

Hak kelâmı işide âmil ola

Yohsa leccâc-ı pür-inâd oldur

Sühan-ı i'tirâza mâil ola

[Dindar adam, her defasında Hak sözü (Allah kelâmını, doğru sözü) işittiğinde ona uygun amel edici olandır. Yoksa itiraz sözüne düşkün olan, inat dolu çok çekişen, ayak direyici kimsedir.]

[198] قوّة القلب من صحّة الإيمان

(vr. 79b) Her ki ola sahîh îmânı

Kuvvet-i kalbi râst-ı kâmindür

Kanda olursa hakka tâbi' olur

Hak nasîhatleriyle âmindür

[İmanı kusursuz ve sağlıklı olan kişinin kalp kuvveti tam doğrudur (istenilen şekildedir). O, nerede olursa doğruya uyar; Hak nasihatlarıyla amel edici olur.]

[199] قاتل الحريص حرصه

Hırs merd-i harîsi âhir-i kâr

Hûk-veş beste-fem ider maktûl

Nice ta'zîble melâmetle
Âhiretde dahı olur mes'ûl

[Açgözlülük, hırslı adamı işin sonunda domuz gibi ağzı kapalı öldürülmüş eder. O, ahirette de nice kınanmışlık ve azap vermeyle sorumlu olur.]

[200] قَدْرٌ فِي الْعَمَلِ تَنْجِيٌّ مِنَ الزَّلَالِ
İdesin çünkü bir işe ikdâm
Fikr it evvel mevâkı'-i haleli
Sözi mîzân-ı aklla vezn it
Görme habt u hatâ-y-ile zeledi

[Bir işe (girişip) çalıştığında, önce onun zarar ve bozukluk yerlerini düşün! Sözü akıl terazisiyle tart. Böylece yanılma, hata ve sürçmelere uğramazsın.]

[201] قِيَمَةُ الْمَرْءِ مَا يَحْسِنُهُ
Şeref-i âdemî kemâlledür
Kıymet-i merd bezl-i mâlledür
Nitekim kadr ü kıymet-i hûbî
Tâb-ı ruhsâr zülf ü hâlledür

[İnsanın şerefi olgunluklardır. Adamın değeri, esirgemenen bol bol mal vermek(yani iyilik ve ikram etmek)ledir. Nitekim güzelliğin değeri ve derecesi de yüzün parlaklığı, saç ve ben (gibi hoşaya giden unsurlar) ile dir.]

[202] قَرِينُ الْمَرْءِ دَلِيلُ دِينِهِ
Bilmedünse vücûd-ı insânı¹⁷⁹
Nicedür dîn ü mezheb ü hâli
Bak karîn ü şerîkine anun
Sana olur güşâde ahvâli

¹⁷⁹ Bu kelime "insânî" şeklinde de okunabilir.

[Bir insanın varlığı, dini, mezhebi ve hâlinin nasıl olduğunu bilmediysen, onun arkadaş ve ortağına bak! Böylece hâlleri sana açılmış olur...]

[203] قَرَبِ الْأَشْرَارَ مُضَّرَّةً

(vr. 80a) Dil ü dîne mazarrat-ı bisyâr

Kurb-ı eşrâr-ı bed-tabîatdûr

Vây ol kim karîn ü gam-h'ârî

Bed-nihâd ile bed-cibilletdûr

[Kötü huylu, şerli kimselere yakınlık, gönül ve dine çok fazla zararlıdır. Vay dostu ve tasalanan(arkadaş)ı kötü huylu ve bêmâyası bozuk olan kimseye!..]

[204] قَسْوَةُ الْقَلْبِ مِنَ الشَّيْبِ

Kalbe kasvet virir şib'-i dâ'im

Dahî câna şedâ'id ü sahtî

Çünkü dil-saht ola benî Âdem

Andan eşna' olur mı bed-bahtî

[Devamlı tokluk, kalbe katılık, ayrıca ruha güçlük ve zorluklar verir. İnsan oğulları katı kalpli olsa, ondan daha fena bedbahtlık olur mu?!.]

[205] قَدْرُ الْمَرْءِ مَا يَهْمُهُ

Kadr-i merdân-ı âkılân-ı cihân

Olur ol himmeti kadar 'âlî

Ya'ni câh istese olur nâ'il

Mâla mâ'ilse cem' ider mâli

[Dünyanın akıllı insanların değeri, gayreti kadar yüksek olur. Yani onlar makam, mevki istese, ona erişir; mala düşkünse, onu toplar.]

Bâbü'l-kâf

[206] كلام الله دواء القلب

Maraz-ı kalbe ister isen eger

Dâru-yı dil-pezîrle¹⁸⁰ dermân

Dükeli derde hoş devâ-bahşdur

Besmeleyle tilâvet-i¹⁸¹ Kur'ân

[Eğer kalp hastalığına gönlün kabul ettiği ilâçla çare istersen, besmeleyle Kur'an okumak, bütün dertlere hoş deva başışlar.]

[207] كافر سخى أرجى فى الجنة من شحيح مسلم

Kâfirî kim sehâyı 'âdet ider

Sû-yı bâb-ı cinâna ercâdur

Ol bahîl-i füsûrde-dilden kim

Cem'-i mâl ü menâle eşhâdur

[Cömertliği âdet eden kâfir, cennetlerin kapısı tarafına (gitme, girme konusunda) mal ve ele geçirilen şey toplamaya çok istekli, kalbi katlaşmış cimriden daha ümitlidir.]

(vr. 80b)

[208] كفران النعمة مزيلها

Her ki küfrân-ı ni'met-i Hakk'ı

Pîşe vü san'at ide be-her-hâl¹⁸²

Tîz olur kim şe'âmet-i küfrân

Ni'metine virür fenâ vü zevâl

[Her kim Allah'ın nimetine karşı her hâl ü kârda nankörlüğü iş ve âdet etse, bu nankörlüğün uğursuzluğu, onun nimetini çabucak yok eder; sona erdirir.]

¹⁸⁰ dil-pezîrle P: dil-pezîr ile M.

¹⁸¹ tilâvet-i P: kırâ'ati M.

¹⁸² ide be-her-hâl P: eyleye her-hâl M.

[209] كفى بالشيب داءاً

Şeyb ü pîrî k'ide hulûl ü nüzûl

Bes dūrūr âdemîye dâ' vü ilel

Çün civânî gide gele pîrî

Nâfi' olmaz ana ilâc ü hiyel

[İhtiyarlık, kocalık (bir kimsenin vücuduna) girse ve inse, insana dert ve hastalık olarak yeter. Gençlik gidip yaşlılık geldiğinde, ilâç ve (saç-sakal boyama, makyaj yapma gibi) hileler (o derdin giderilmesi konusunda) faydalı olmaz...]

[210] كفى للحسود حسده

Hased ile belâ vü endûhı

Yeter ol zümre-i hasûdâna

Bu hased derdi bir marazdur kim

Ulaşur âkıbet dil ü câna

[Çok kıskanç olanlar takımına kıskançlık sebebiyle uğradıkları belâ ve çektikleri keder, tasa yeter. Bu kıskançlık derdi öyle bir hastalıktır ki, sonunda kalp ve ruha ulaşır...]

[211] كفاك من عيوب الدنيا ان لا تبقى

Ayb-ı dünyâ-yı dūna kâfidūr

Bu ki bâkî vü pâydâr olmaz

Ne kadar tâbi' olsa bir şahsa

Yine kârında ber-karâr¹⁸³ olmaz

[Alçak dünyaya kusur olarak onun kalıcı ve sürekli olmaması yeter. Bir kişiye ne kadar uysa da yine işinde kararlı olmaz. (O uyma, devamlı olmayacaktır).]

[212] كفاك همماً علمك بالموت

Sana kâfi dūrūr cihân içre

Mevt-i makdûre gussa vü elemün

¹⁸³ Bu kelimeler "bir karâr" şeklinde de okunabilir.

Ni'met-i ömr-i nâzenîni yidün

Gitdi ömrün ziyâde oldı gamun

[Sana dünya içinde (Allah tarafından) takdir edilmiş ölüm, keder ve tasa olarak yeter... Şu hoş ömür nimetini yedin; ömrün gitti, üzüntün arttı...]

(vr. 81a)

[213] كمال الجود الاعتذار معه

Lâyık olduğu gibi bir şahsa

Olma çünkü bir keremkârî

Tâ kemâl üzre ola ihsânun

İ'tizâr eyle ol vefâdârı

[Bir kişiye lââyık olduğu gibi iyilik, cömertlik edildiğinde, ("Kusura bakmayın", "Azımızı çoğa sayın" gibi sözlerle) özür dileyerek vefalı ol ki, ihsanın mükemmel olsun.]

[214] كفى بالشيب ناعياً

Gûş-ı cân ü dile sadâ-yı ecel

Vakt-i pîrîde şeyb kâfidür

Cühelâ bu kelâmı gûş itmez

Ukalâya bu remz vâfidür

[Yaşlılık zamanında saçın, sakalın ağarması, can ve gönül kulağına ecelin sesi olarak yeterlidir. Cahiller bu sözü işitmez; ama akıllı insanlara bu işaret yeter...]

Bâbü'l-lâm

[215] لئن الكلام قيد القلوب

İster isen eger birâder-i men

Halk-ı âlem içinde sayd-ı kulûb

Cümleye nerm ü leyyinü'l-kavl ol

Lînet ü nermi oldı kayd-ı kulûb

[Kardeşim, eğer dünya insanları içinde kalpleri avlamak¹⁸⁴ (kendine bağlamak, sevimlik) istersen, herkese karşı yumuşak huylu ve yumuşak sözlü ol. Çünkü yumuşak huylu oluş, kalpleri bağlayıcı(insanların sevgilerini sağlayıcı)dır.]

[216] لئن قولك تحبب

Nerm-gû ol sühanda kim nermî

İder insânı kâmil ü mahbûb

Saht ü gıltet le'îme lâıykdur

Sühan oldur ola müvecceh ü hûb

[Konuşurken yumuşak söz söyleyici ol! Çünkü yumuşaklık, insanı olgun ve sevilen bir kişi yapar. Sertlik ve kabalık, alçak, mayası bozuk kimseye lâıyktır. Söz, herkesin yöneldiği, makbul ve güzel olan(kelâm)dır.]

[217] ليس الشيب من العمر

Zevk-i ömr-i azîz kâmil olur

Tâzelikte dem-i civânîde(vr. 81b)

Lîk aks olıcak hisâb olmaz

Ömr kim giçe nâ-tüvânîde

[Bu değerli ömrün zevki, tazelikte, yani gençlik çağında tam olur. Fakat aksi olunca, güçsüzlük içinde geçen ömür, (ömürden) sayılmaz...]

[218] ليس للحسود راحة

Kanda olsa hasûda râhat yok

¹⁸⁴ Sünbülzade Vehbî (ö. 1224/ 1809), *Nuhbe* adlı Arapça- Türkçe manzum sözlüğünde, seçkin kişi ve adı-sanı belirsiz kimselerin kalplerini çekici, güzel söze "sayyâdü'l-kulûb" dendiğini şöyle belirtir: "Oldu sayyâdü'l-kulûb ol hoş kelâm/ Kim ide celb-i kulûb-ı hâss u 'âm" (*Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul 1265/ 1849, s. 93). (Seçkin ve sıradan insanların kalplerini çeken güzel söz 'sayyâdü'l-kulûb' oldu; yani Arapça'da öyle sözlere kalplerin avcısı denir).

Yoğ ola kanda var ise hussâd
 Bu acebdür ki istemez ol har
 Kimsenün mâl ü rızkı ola ziyâd
 [Nerede bulunsa, çok kıskanç kimseye rahat yoktur.
 Kıskançlar nerede varsa, yok olsun! Şaşılacak şey şu ki, o eşek,
 kimsenin mal ve rızkının artmasını istemez...]

[219] ليس لسُلطان العلم زوال

Her ki sultân-ı ilm olursa anun
 Milketine gam ü zevâl olmaz
 Hükmi şâh-ı cihâna nâfiz olur
 Ruhsatı¹⁸⁵ redd ü infiâl olmaz

[Her kim ilim sultanı olursa, onun hâkimiyetine keder
 gelmez ve son olmaz. Âlimin hükmü, cihan sultanına geçer;
 verdiği izin de geri çevrilmez ve gücenmeye sebep olmaz.]

[220] ليس الشَّهْرَةُ مِنَ الرَّعُونَةِ

Ol ki meşhûr ola ru'ûnetle
 Göstere gûne gûne ra'nâyî
 Gerçi şöhret-pezîr olur ammâ
 Nîk-girdâr olur mı rüsvâyî

[İnsana ağır gelecek hâl ve tavırlarıyla tanınmış olan,
 (hoş ve güzel görünmek için) türlü türlü yapmacık ve zahmetli
 davranışlarda bulunan kimse, gerçi şöhret elde eder, ama
 rezillik, hareketleri beğenilen bir kişi olur mu?!.]

[221] لِكُلِّ عِدَاوَةٍ مَصْلَحَةٌ إِلَّا عِدَاوَةَ الْحَسَدِ

Her adâvet k'olur cihân içre

¹⁸⁵ Bu kelime, iki nüshada da "Ruhsatı" şeklinde değil, kendisinden sonra gelen "redd ü infi'âl"le tamlama teşkil edecek biçimde (Ruhsat-ı redd ü infi'âl) yazılmıştır. Biz mana gereğince "Ruhsatı..." olması lâzım geldiğini düşünerek böyle yazdık.

Özr ü tevcîhle mukadder olur

Lîk şahs-ı hasûd bî-mûcib

Cümle halka adû-yı ekber olur

[Dünyada olan her düşmanlık, bir sebep ve yöneltme, söz atmayla meydana gelir. Fakat çok kıskanç olan şahıs, sebepsiz yere bütün insanlara en büyük düşman olur...]

Bâbü'l-mîm

[222] من علت همته طوّل همومه

(82a) Himmeti kim bülemlend ola kişinün

Mihnet ü gussası ziyâde olur

Fazl-ı Hak'dan velî der-i maksûd

Bî-meşakkat ana güşâde olur

[Gayreti, ideali yüksek olan kişinin zahmet ve üzüntüsü fazla olur. Fakat Allah'ın lûtfundan, istenen şeyin kapısı ona meşakkatsiz açılır.]

[223] من كثر كلامه كثر ملامه

Sözde ger idesin mübâlagayı

Ol melâmet virir sana fî'l-hâl

Sühanı eyle muhtasar gâyet

Tâ çekilmeye âhirinde melâl

[Söz söylerken abartma yaparsan (konuşmayı uzatırsan), o sana hemen azarlama ve kınama verir (senin kınanmana ve azarlanmana sebep olur). Sözü gayet kısalt ki sonunda usanç ve keder çekilmesin.]

[224] مشرب العذب مزدهم

Çerb ü şîrîn-zebân olan kişinün

Dōstânı olur aceb bisyâr

Meşrebü'l-azbe izdihâm üzere

Cem' olur lâ-cerem sığâr u kibar

[Tatlı dilli kişinin dostları şaşılacak kadar çok olur. Şüphesiz tatlı su başı kalabalık olur; büyükler ve küçükler oraya toplanır.]

[225] مجلس العلم روضة الجنة

İster isen behiştî dünyâda

Meclis-i ilmün it müdâvemetin

Meclisü'l-ilmî ravzatü'l-cennet

Dinilüpdür bi-lâ müsâmahatin

[Dünyada cenneti istersen, ilim meclisine (gerekli ve faydalı bilgilerin verildiği, bilhassa İslami ilimlerin öğretildiği, eserlerin okunup izah edildiği yerlere) devam et! İhmâl olmaksızın “İlim meclisi, cennet bahçesidir.” denilmiştir.]

[226] مهلكة المرء حدة طبعه

Hiddet-i tab' ile¹⁸⁶ zebân-ı dırâz

Olur elbette mühlik-i merdân

Her ki tab'ında ola tîz ü sitîz

Besdür ol âdeme belâ vü ziyân

[Yaratılış keskinliği, kızgınlık ve uzun dil, elbette insanları helâk edici olur. Her kimin tabiatında keskinlik, kavga, çekişme varsa, o (nitelikler) insana belâ ve zarar olarak yeter.]

[227] مصاحبة الاشرار ركوب البحر

(vr. 82b) Bahr içinde seffine üstünde

Nice olursa bîm-i gark u helak

Böyledür böyle sohbet-i eşrâr

Dûr ol bu hatardan ol bî-bâk

¹⁸⁶ tab' ile M: tab'la P.

[Deniz içinde, gemi üstünde nasıl batıp boğulma ve yok olma korkusu bulunursa, şerli kimselerle arkadaşlık da böyledir. Bu tehlikeden uzak dur; korkusuz ol!]

[228] ما ندم من سكت

Nâdim olmaz sükûti âdet iden

Belki ol mâye-i saâdet olur

Irz u nâmûsla¹⁸⁷ vakâr üzre

Bu sıfat mûcib-i siyâdet olur

[[Gereksiz ve faydasız konuşmamak için) susmayı âdet eden, pişman olmaz; belki o saadet sermayesi olur. Bu sıfat, ırz, namus ve ağırbaşlılık üzere efendilik sebebi olur.]

[229] مجلس الكرام حصول الكلام

Sühan-ı cân-fezâ vücûda gelür

Kanda kim mecma'-ı kirâm olsa

Dil ü câna keder mukarrerdür

Meclis ehli eger li'âm olsa

[Nerede değerli kişiler toplansa, orada cana can katan, ferahlık verici sözler meydana gelir. Eğer oturulup konuşulan yerdeki şahıslar mayası bozuk, kötü kimseler olsa, orada kalp ve ruha kederin geleceği şüphesiz bildirilmiştir.]

[230] منقبة المرء تحت لسانه

Vakt-i nutk-ı sühanda zâhir olur

Hüner-i nağz-ı merdmân-ı cihân

Merd-i sâkit der-i mukaffeldür

Güher-i (?) nühüfte zîr-i zebân

[Dünya insanların güzel hüneri, söz söyleme zamanında ortaya çıkar. Susan adam, kilitli kapı gibidir. Onun incisi, dilinin altında gizlidir.]

¹⁸⁷ nâmûsla P: nâmûs ile M.

[231] مجالسة الأحداث مفسدة الدين
 Merdüm-i dûn u bî-diyânetle
 Neces ü naks u bî-emânetle
 Sohbet iden virir fesâda hemî
 Dîn ü îmânını şekâvetle

[Alçak olan, dindar olmayan, pek pis, kusurlu ve güvenilmez adamlar arkadaşlık eden, daima dinini, imanını bedbahtlıkla bozar.]

(vr. 83a)

[232] نور المؤمن من قيام الليل
 Mü'minün nûrîdur kıyâmü'l-leyl
 Ya'ni gece namâzıdur maksûd
 Gice olan ibâdetün ecri
 Olamaz hadd ü add ile¹⁸⁸ ma'dûd

[Gece kalkmak, müminin aydınlığıdır. Yani kast edilen, gece namazıdır. Gece ibadetinin mükâfatı, sayı ve sınırla sayılmış olamaz.]

[233] نور قبرك بالصلوة في الظلم
 Zulmet-i şeb salât ü tâatle
 Kabr-i târîki idegör tenvîr
 Bu namâz ü niyâzı itmekde
 Sakın itme betâlet ü te'hîr

[Gece karanlığında namaz ve (Kur'an okumak, dua etmek gibi) ibadetle karanlık kabri aydınlatmaya bak. Bu namazı kılmak ve duayı etmekte sakın avarelik ve tehir etme!]

[234] نعتت إلى نفسك حين شاب رأسك
 Şeyb-i ser muhbir-i memâtun iken
 Ey aceb gelmedün be-hûş henüz
 Ol binâgûş içinde peşm-i seffid

¹⁸⁸ 'add ile M: addle P.

Pembe-i gafletün be-gûş henüz

[Başındaki saçın, sakalın ağarması, ölümünün habercisi iken, ne şaşılacak şey ki, sen henüz aklını başına almadın!.. O kulak memesinin içindeki beyaz yün, henüz senin kulağında gaflet pamuğundur...]

[235] نم آمناً تكن في أمهد الفرش

Câme-h'âbun mülâyim ü nâ'im

Olduğın isteyen devâm üzere

Kalbini eylesün hasedden pâk

H'âba varsun emân ü kâm üzere

[Yatağının devamlı yumuşak ve bahtiyarca olmasını isteyen, kalbini kıskançlıktan temizlesin; güven ve istekle uykuya geçsin...]

[236] نيل المنى في الغنى

Cümle-i ârzû muhassal olur

Bezl-i mâl ü gınâ vü füşatle

Nev'-i hayrâta sarf evlâdur

Cins-i mâli hulûs-ı niyyetle

[Bütün istekler, malı esirgemededen bol bol vermek, zenginlik ve genişlikle elde edilmiş olur. Mal türünden şeyleri, niyet halisliğiyle çeşitli hayırlara harcamak daha iyidir...]

(vr. 83b)

[237] نار الحرقه احرق من نار جهنم

Âteş-i sûz-ı dil harîkterdür

Şerer-i âteş-i cehennemden

Dûzahun hiddeti şikende olur

Katre-i çeşm-i abd-i pür-gamdan

[Gönül yanmasının ateşi, cehennem ateşinin kıvılcımından daha yakıcıdır. Keder dolu kulun gözünün damlasından, cehennemden öfkesi kırılır...]

[238] نور مشييك لا تظلمه بالمعصية

Nûr-ı beyzâ-yı şeybüni zinhâr

İtme târîk ma'siyetler ile

Bu fenâ deyr-i bî-bekâda hemân

Nakşını bozma bed sıfatlar ile

[Sakin ihtiyarlığının beyaz nurunu günahlarla karartma!

Bu fâni kilisede (insanlık âleminde)¹⁸⁹ resmini hemen kötü sıfatlarla bozma!..]

[239] نضرة الوجه فى الصداقة

Tâze-rûyî hemîşe sıdkladur

Âkıl oldur k'ola sadâkatle

Bâtınun hakk ile dürüst eyle

Zâhirün tâ ola nezâfetle

[Yüz aklı, her zaman doğruluktur. Bundan dolayı akıllı kişi, doğrulukla olan(hayatı boyunca doğruluktan ayrılmayan)dır. İçini doğru ve gerçeğe dürüst yap ki, dış yüzün temiz olsun...]

Bâbü'l-vâv

[240] وضع الإحسان فى غير موضعه ظلم

Nâ-mahall olına keremkârî

Bü'l-aceb zulm ü nâ-münâsibdür

Merhemi ol cerîha vaz' it kim

Zahmı hüsn-i kabûle râgıbdur

[Eğer iyilik, cömertlik yersiz edilirse, o çok şaşılacak bir zulüm ve uygun olmayan, münasebetsiz bir davranıştır. Merhemi, güzellikle kabul etmeyi isteyen yaraya koy...]

¹⁸⁹ Klâsik Türk Edebiyatında, bu dünya, Fuzûlî'nin *Leylâ vü Mecnûn* mesnevisindeki şu beyitte olduğu gibi, duvarlarında çeşitli resimler bulunan bir manastıra benzetilir: "Feryâdla doldurup bu deyri/ Feryâda getürdi vahş u tayrı" (*Külliyât-ı Fuzûlî*, İstanbul 1342, s. 262). (Bu dünyayı feryatla doldurup vahşi hayvan ve kuşları feryada getirdi).

[241] وزر صدقة المئان أكثر من أجره

Sadaka nûşını ki bezl idesin

Nîş-i minnetle eyleme âzâr (vr. 84a)

Bu makûle kerem sevâbından

Vizr-i mennân olur katı bisyâr

[Sadaka şerbetini (Şerbet gibi zevkle içilecek sadakayı) esirgemedi bol bol verdiğinde, başa kakma iğnesiyle onu (alanı) incitme! Çünkü ettiği iyiliği başa kakanın günahı, bu tür (incitici) iyiliğin sevabından daha çoktur...¹⁹⁰]

[242] ولاية الأحمق سريع الزوال

Ülfet itsen eger ki ahmakla

Sana lâbüdd olur adâvet-gîr

Muhkem olmaz velâyet-i nâdân

Az zamânda olur zevâl-pezîr

[Eğer bir akılsızla dostluk etsen, muhakkak o sana kin tutar, düşmanlık besler. Cahilin dostluğu sağlam olmaz; az zamanda sona erer...]

[243] ويل لمن ساء خلقه و قبح خلقه

Vây ol kimse kim ola bed-hû

Dahı emr-i Hudâ ile zîşt-rû

Ana câ vâdi-i cehennem olur

Ola ehl-i bihişt hâşâ o

[Kötü huylu ve Allah'ın emriyle (işi, buyruğu sonucu) çirkin yüzlü olan kimsenin vay hâline!.. Onun yeri cehennem

¹⁹⁰ Burada iyilik ettikten sonra onu başa kakmamak gerektiğini bildiren ayet ve hadislerle işaret edildiğini söylemek mümkündür. O ayetlerden ikisi şu mealdedir: “Güzel söz ve bağışlama, arkasından incitme gelen sadakadan daha iyidir. Allah zengindir, acelesi de yoktur. Ey iman edenler, Allah’a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde malını gösteriş için harcayan kimse gibi, başa kakmak ve incitmek suretiyle, yaptığınız hayırlarınızı boşa çıkarmayın. (...)” (Kur’an, Bakara Suresi, 2/ 263-264).

vadisi olur; cennete girenlerden olması asla mümkün değildir.¹⁹¹]

[244] وحدة المرء خيرٌ من جليسِ السوء

Âdeme inkitâ' vü tenhâyî

Yeğ dürür hem-nişîn-i bed-hûdan

Meclis-i üns odur ki zikr oluna

Anda ef'âl-i hayr u nîgûdan

[İnsanın (uygunsuz kimseden) uzaklaşması ve yalnızlığı, kötü huylu arkadaştan daha iyidir. Dost meclisi (denmeye lâayk mekân), iyi ve güzel işlerin anıldığı yerdir.]

[245] واساك من تغافل عنك

Yüzüne ol ki ayb ü a'zârün

Urmadı bezm-i döstân içre

O tegâfûl sana tevâfukdur

Dime lutf itmedi cihân içre

[Bir kişi, senin kusur ve özürlerini, dostların bulunduğu yerde yüzüne vurmadıysa, o habersizmiş gibi davranış, bir uyma, uygun gelme hâlidir. "Bana dünyada iyilik etmedi" deme!..]

[246] ويل الحسود من حسده

Hased ashâbını Cenâb-ı Hudâ

Mübtelâ itdügi ikâbı yeter (vr. 84b)

Yir gider kendüsini nâr-ı hased

Hîme-veş ana ol azâbı yeter

[Yüce Allah'ın kıskanç kimseleri müptelâ ettiği kıskançlık azabı (ceza olarak onlara) yeter. Kıskançlık ateşi kendisini

¹⁹¹ Burada ahirette ceza çekme sebebinin yüz çirkinliği değil, kötü fiil ve huyların olduğunu belirtmek yerinde olur. Çünkü "çirkin yüzlü" oluş, insanın iradesi dışında, huy kötülüğü ise iradenin kötüye kullanılmasının sonucudur.

odun gibi yer, gider. Çektiği o büyük sıkıntı ve eziyet ona yeter...]

[247] وَلِيَ الطَّفَلُ مَرْزُوقٌ

Her kişiye Hudâ virür¹⁹² rızkın

Pes takâzâ niçün ider mahlûk

Lutf-ı gaybî dürür razî'a leben

Hem veliyyü't-tıfıl olur merzûk

[Allah herkese rızkını verir. O hâlde yaratılmış olan (insan) rızkını isterken, niçin sıkıştırırcasına davranır?!. Çocuklu kadına süt, gaybî bir lûtuftur. Ayrıca çocuk sahibi olan (anne-baba) rızıklanmıştır.]

[248] وَيَلْ لِمَنْ وَتَرَ الْأَحْرَارَ

Veyl ana kim hemîşe kalbinde

Tuta âzâdegân için kîne

Ukalâya sezâ mı kibr ile¹⁹³ kîn

Böyle hâlet sığar mı dâreyne

[Hür kişiler için kalbinde daima kin tutan kimseye yazık... Büyüklenmek ve kin tutmak, akıllı insanlara lâyük (davranışlar) mıdır? Böyle hâl, iki dünyaya sığar mı?!.]

Bâbü'l-hâ

[249] هُمُومُ الْمَرْءِ بِقَدْرِ هِمَمِهِ

Himmetinde ulüvv olan kimse

Kimseden eylemez dirîğ-ı ni'am

Nigerâmı dahı olur 'âlî

Hemm ü gammı dahı be-kadr-i himem

¹⁹² Hudâ virür P: virür Hudâ M.

¹⁹³ kibr ile M: kibrle P.

[Gayretinde yükseklik olan kişi, kimseden iyiliklerini esirgemez. Onun bakıcısı da yüksek olur. (İnsanların) üzüntü ve kederi de gayretleri kadardır.]

[250] هيهات من نصيحة العدو

İmtinâ' eyle pend-i a'dâdan

Tâbi' olma adû-yı bî-dîne

Ger kabûl eylesen nasîhatını

Kasd-ı cân ü dile urur kîne

[Düşmanların öğüdünden geri dur, çekin. Dinsiz düşmana uyma! Eğer onun nasihatını kabul etsen, can ve gönle kast ederek kinini bildirir.]

[251] هربك من نفسك أنفع من هربك من الأسد

(vr. 85a) Herebün nefsi-pür-adâvetden

Sana enfa'dur eyle îkânı

Şol herebden ki şîr-i şerze ide

Üstüne savlet ile gazbânı

[İyi bil ki, düşmanlık dolu nefisten kaçman, senin için kudurmuş ve üstüne kızgın bir şekilde saldıran aslandan kaçmandan daha faydalıdır...]

[252] همّة المرء قيمته

Ser-firâzî vü serverî ki olur

Merdümâna bu hâkdân içre

Lâyık-ı kadr ü himmetiyle kişi

Kâbil-i feyz olur cihân içre

[Bu dünyada kişi, değer ve gayretinin verdiği liyakatle insanlara üstün, başkan ve feyze kabiliyetli olur.]

[253] هشم الثريد غير أكله¹⁹⁴

Mesel oldu o kimse âlemde

Sîm ü zer itdi cem' u itmedi harc

Kesr-i nân eyleyü¹⁹⁵ be-rây-ı serîd

Yimeye kala kendüsine harec

[Dünyada altın ve gümüş (para, mal-mülk) toplayıp harcamayan kimse, şöyle atasözü olmuştur: "Tirit için ekmek parçaladı, fakat onu yemedi"; kendisine (sadece çektiği) sıkıntı kaldı...]

[254] هلك الحريص وهو لا يعلم

Ey dirîgâ belâ-yı merd-i harîs

Benzemez bir belâya hiç kat'â

Sebeb-i hırsla helâk oldu

Vartaya düşdi bilmedi aslâ

[Ne yazık ki, hırslı adamın belâsı, katiyyen başka bir belâya hiç benzemez. Açgözlü, hırs yüzünden helâk olur; tehlikeye düşer de onu asla bilmez.]

[255] همّة المرء قيمته

Himmet-i zâti-i benî Âdem

Bir güherdür girân-bahâ hakkâ

Pes muhakkak durur ki kıymet-i merd

Himmeti mertebe olur bâlâ

[İnsanoğullarının şahsî gayreti, doğrusu pahada ağır bir mücevher gibidir. Şu hâlde, bir adamın değeri, gayreti (ideali) kadar yüksek olur.]

¹⁹⁴ Sayfa kenarında Cevherî'nin bir eseri ve *Siyer-i Veysî*'den naklen Hz. Peygamber'in dedelerinden Hâşim hakkında bilgi verilmiştir.

¹⁹⁵ eyleyü M: ile P.

هات ما عندك تعرف به [256]

(vr. 85b) Pederünle hemîşe fahr itme

Dime fazlum benüm degül endek

Gel getir ilmüni beyân eyle

Sana dirler ki hâti mâ 'indek

[Daima babanla övünme; (başkasına ait bir meziyetle iftihar ederek) “Benim faziletim az değil...” deme!¹⁹⁶ Gel, bilgini getir, güzelce anlat! Sana “Yanında ne varsa, onu getir!..” derler...]

Bâbü'l-lâmü'l-elif

لا دين لمن لا مروءة له [257]

Olmasa âdemün nihâdında

Şân-ı lutf u mürû'et ü ikbâl

Dîni yokdur o gûne eşhâsun

Sohbetinden kesil anun fi'l-hâl

[İnsanın huyunda iyilik, mertlik, bahtiyarlık hâli olmasa, o tür şahısların (tam manasıyla) dini yoktur; hemen onların arkadaşlığından uzaklaş!..]

لا فقر للعافل [258]

Merd-i 'âkıl olur şu denlü ganî

K'ana fakr u fenâ yakın olmaz

Lîk câhil fakîr ü ahvecdür

Gerçi emvâli çok hazîn olmaz

[Akıllı insan, o kadar zengindir ki, ona fakirlik ve yokluk yakın olmaz. Fakat bilgisiz kimse -her ne kadar malları çok bulunan şahıs kederli olmazsa da- yoksul ve çok muhtaçtır.¹⁹⁷]

¹⁹⁶ Hz. Ali'ye nisbet edilen divanda da bu manayı anlatan beyitler vardır: “Kimin oğlu olursan ol edep öğren, edebin değeri seni soy üstünlüğüne muhtaç etmez. (...) Yiğit 'işte ben buyum' diyendir, yiğit 'babam falancaydı' diyen değildir.” (*Alî b. Ebî Tâlib Divanı*, çev. Nevzat H. Yanık, İstanbul 2014, s. 28).

¹⁹⁷ Bu kıtanın ikinci beyit şu şekilde de anlaşılabilir: “Fakat cahil, her ne kadar malları çok olsa ve üzülme de fakir ve çok muhtaçtır:”

[259] لا كرامة للكاذب

Cümle edyân içinde kizb ü dürûğ

Eyleyenler zemîm ü bî-dîndür

Bu sebebdan kerâmeti yokdur

Kâzibün kavl ü fi'li çirkindür

[Bütün dinler içinde yalan söyleyenler yerilmiş ve yolsuzdur.¹⁹⁸ Bundan dolayı onların ululuğu ve değeri yoktur. Yalancının sözü ve işi çirkindir.]

[260] لا راحة للحسود

Her kişi müsterîh olur lâ-şek

Görmez âsâyişi velî hussâd

ز ان بتر صععب حالتى نبود

كس بقيد حسد اسير مباد

[Şüphesiz herkes (rahatlık sebeplerine sahipse) rahat olur, fakat kıskanç olanlar rahat ve huzur görmez. Ondandır beteri zor durum yoktur. Ey insan, sakın kıskançlık bağıyla tutsak olma!..]

(vr. 86a)

[261] لا غمّ للقانع

Tolsa¹⁹⁹ dünyâ gam ile ser-tâ-pâ

Kâni' olur hemîşe hurrem ü şâd

Tâmi' olmaz rehâ mezelletden

Kâni'ün hâli dâ'imâ âzâd

¹⁹⁸ Yalan söyleyenler, İslâm dini hükümlerine göre, bu fiillerinin haramlığını inkâr etmedikleri müddetçe dinsiz değil, günahkâr olur. Bundan dolayı şairin “Bütün dinler içinde yalan söyleyenler yerilmiş ve dinsizdir” manasındaki mısralarını çevirirken “bî-dîn” (dinsiz) yerine “yolsuz” kelimesini kullanmayı tercih ettik.

¹⁹⁹ Tolsa M: Olsa P.

[Dünya baştan ayağa kadar kederle dolsa, kanaatkâr olan, daima sevinçli ve şen olur. Açgözlü ise alçaklıktan kurtulmaz. Kanaatkârın hâli, her zaman hürlüktür.]

[262] لا وفاء للمرأة

Komadı Hak nihâd-ı zende vefâ

Dâ'imâ işleri fesâd ü cefâ

Zenden ednâdur ol hamiyetsüz

Ki zene iktidâ ide hâşâ

[Allah, kadının yaratılışında vefa koymamıştır.²⁰⁰ Onların işleri her zaman kötülük ve eziyettir.²⁰¹ Allah korusun, kadına uyan hamiyetsiz, ondan daha aşağıdır.]

[263] لا قذف للفاحش

Fâhiş itdi egerçi terk-i edeb

Sen ana kazf-i nâ-sezâ itme

Sakla tîg-ı zebânı fahşâdan

Hak söze tabi' ol mirâ itme

²⁰⁰ Bütün kadınların vefasız olduğunu, yani sözünde durmadığını ve dostluğunun devamsızlığını söylemek mümkün görünmüyor. Aynı şekilde bütün erkeklerin de vefalı olduğunu ileri sürmek, gerçeğe uygun düşecek bir beyan değildir. Çünkü eşleri, aile fertleri ve dostlarına vefalı kadınların da bulunduğu bir gerçektir. Yine erkeklerden vefalı sayılanların olabileceği gibi, vefasız idüğü iddia edilebilecek olanların da bulunabileceği başka bir gerçektir. 15 ve 16. asırlarda *Nesrû'l-leâlî*'yi tercüme yahut şerh eden âlim, şair ve yazarlar, bu cümlenin Hz. Ali'ye ait olup olmadığı meselesi üzerinde durmamış; söz konusu metni H. 902/ M. 1496-97 yılında çevirip izah eden Osmanlı âlimlerinden Mustafa bin Şücâ' ise onu bazı ayet ve hadislerle irtibatlandırarak açıklama yönüne gitmiştir. (Mustafa bin Şücâ', *Terceme-i Nesrû'l-leâlî*, Millet Yazma Eser Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyye, nr. 629, vr. 75b-76a).

²⁰¹ Bütün kadınların işlerinin daima fesat ve cefa (eziyet) olduğunu ileri sürmek, gerçeğe uygun değildir. Çünkü her devir ve diyarda salih kadınların bulunduğu da inkâr edilemez bir vakiyedir. Şu hâlde bu mısraları, bize göre, "Kendisinin vefalı, güzel ahlâklı, eşine, çocuklarına, yakınlarına faydalı yahut en azından zararsız, iyi bir insan olmasını sağlayacak bir hayat anlayışından mahrum kadınların işleri, her zaman bozuk ve eziyettir" manasında tevیل etmek gerekir.

[Her ne kadar ahlâka uymayan ve terbiyesiz olan kimse edebi terk ettiyse de sen ona uygunsuz iftira atma. Dil kılıcını çirkinliklerden, büyük günahlardan koru. Hak söze (Allah kelâmına, doğru söze) uy; (doğru söze) itiraz edip mücadele etme!]

[264] لا إيمان لمن لا إيمان له

Olmaz îmânı sînede râsih

Ol kişi kim ide yemîni şikest

Vakt-i hâcet yemîn ider tîz tîz

Ahdi sır ırzını ider katı pest

[Yeminini bozan kişinin göğsünde imanı sağlam olmaz. O, ihtiyaç zamanında sık sık yemin eder; (fakat daha sonra) sözünü bozar; namusunu, şerefini çok fazla alçaltır.]

[265] لا غناء لمن لا فضل له

Ol ki fazl ü hüner karîni degül

Ger ganî olsa da²⁰² fakîr oldur

Zâhiren izzet itseler ana halk

Cümlesinden yine hakîr oldur

[Fazilet ve hüner (ilim, marifet, erdem, sanat) elde etmeyen kimse, zenginse de fakirdir. İnsanlar görünüşte ona hürmet etseler de hepsinden aşağı olan yine odur.]

(vr. 86b) **Bâbü'l-yâ'**

[266] يأتيك ما قدر لك

Bir iki gün bu dehr-i fânîde

Cân-ı şîrînüne azâb itme

Her ne takdîr itdi ise Hudâ

İrişür ol sana şitâb itme

²⁰² olsa da M: ise de P.

[Şu bir-iki günlük fâni dünyada (olabilecek üzücü şeyleri düşünüp) tatlı canına eziyet etme! Allah, her ne takdir ettiyse, o sana erişir; acele etme!]

[267] يعمل النَّمَامُ فِي سَاعَةِ فِتْنَةِ أَشْهَرٍ
 Ân-ı vâhidde merdüm-i gammâz
 Niçe yüz bin fesâd ider peydâ
 Dōstân-ı kadîmi terk eyler
 Dōstluk hakkın eylemez îfâ

[Münafık, dedikoducu adam, bir anda nice yüz bin fitne, fesat ortaya çıkarır. Eski dostlarını bırakır; dostluğun hakkını yerine getirmez.]

[268] يزيد الصدقة في العمر
 Her ki isterse imtidâd üzere
 Bu zemîn-i anâda ömr-i dırâz
 Sadaka eylesün ki bu sadaka
 Ömr-i şahs-ı kerîmi itmez az

[Her kim bu zahmet yeri olan dünyada uzayıp giden uzun ömür isterse, sadaka versin. Çünkü sadaka, iyilik eden kişinin ömrünü azaltmaz (artırır).²⁰³]

[269] يطلبك الرزق كما تطلبه
 Sen nice rızkunı talebde isen
 Rızkun elbet olur sana tâlib
 Muhkem eyle tevekküli Hakk'a
 Yok durur rızkuna senün hâcib

[Sen rızkını nasıl istemekte isen, rızkın da elbet sana (öyle) istekli olur. Cenab-ı Hakk'a sağlam tevekkül et! Senin rızkına engel olan yoktur...]

²⁰³ "Sadaka belâyı def eder ve ömrü uzatır" (Heysemî, *Mecmau'z-zevâ'id*, III, 63) mealinde bir hadis vardır.

[270] يَأْمَنُ الْخَائِفَ إِذَا وَصَلَ مَا خَافَهُ

Ol ki havf itdüğine vâsıl ola

Ne kadar hâ'if ise²⁰⁴ âmin olur (vr. 87a)

Kimseden korkma Hak'dan eyle hirâs

Hak senün her işüne zâmin olur

[Korktuğuna ulaşan kimse, ne kadar korkarsa da güvende olur. Kimseden korkma; Allah'tan kork! (İşte o zaman) Cenab-ı Hak, senin her işine kefil olur.]

[271] يَصِيرُ أَمْرَ الْأَصْبُورِ إِلَى مَرَادٍ

Sabrı her kim ki eyleye pîşe

Lâ-cerem ol reh-i reşâda irer

Sâbir ol kim cihânda merd-i sabûr

Âkıbet sabr ile murâda irer

[Her kim sabrı iş ve âdet ederse, şüphesiz o doğru yola erişir. Sabırlı ol ki, dünyada çok sabreden adam, sonunda sabırla muradına erer.]

[272] يَبْلُغُ الْمَرْءُ بِالْأَصْدَقِ مَنَازِلَ الْكِبَارِ

Merd-i sâdik felâ-cerem irişür

Ol makâmâta kim kibâr ide câ

Rahmet-i Hak o merd-i kâmile kim

Ola herbâr sıdk ile hemtâ

[Doğru, dürüst adam, şüphesiz büyüklerin yer tuttuğu makamlara erişir. Allah'ın rahmeti, her defasında sabırla eş (sabırlı) olan o olgun adama olsun!]

[273] يَسُودُ الْمَرْءُ قَوْمَهُ بِالْإِحْسَانِ إِلَيْهِمْ

Seyyid olur kişi kabîlesine

İdicek izzet ile istihsân

Râst sözdür bu kavlı-i müstahsen

Heme insân bende-i ihsân

²⁰⁴ ise P: olsa M.

[Kişi, sülâlesine saygı göstererek iyilik edince, o insanların efendisi olur. Şu beğenilen söz, doğru bir sözdür: “Bütün insanlar, ihsanın kulu-kölesidir.”²⁰⁵]

يأس القلب راحة النَّفس [274]

Ye’sle müsterîh olur insân

Nefse râhat dahı olur hâsıl

Dest-i ümmîdi çek o matlebden

K’olasın züll ü²⁰⁶ mihnete vâsıl

[İnsan, (başka kimselerin elindeki şeylerden) ümitsizlikle istirahat eder. Böylece onun kendisinde rahat da meydana gelir. Horluk ve zahmete ulaştığın o istekten ümit elini çek!..]

يسعد الرجل بمصاحبة السعيد [275]

İster isen saâdet-i ebedî

Eser-i sohbet-i saîde yetiş²⁰⁷ (vr. 87b)

Süedâ meclisine ikdâm it

Rûz-ı sa’d ü saîd ü ‘îde yetiş²⁰⁸

[Ebedî saadet istersen, bahtiyar olanın sohbetinin eserine yetiş. Bahtiyar insanların görüşüp konuşmak için toplandığı yere (gidip onların sohbetlerinden faydalanmaya) çalış. Kutlu ve bahtiyar güne, bayrama eriş!..]

قد تمّ كتاب نثر اللألى بعون الملك المتعالى مع ترجمة من يد المترجم الفقير
الى من ربه القدير شعبان بن مصطفى الحقيير الشهير بدانشى فى ليلة عيد
الأضحى من تاريخ اثنين و خمسين و ألف من هجرة من ليس فى وعده خلف
بمدينة دار العزّ قونية المحمية فالمأمول من منصف الخلان أن يصلح فيه مواضع
اخطاء و النسيان ببرعة اللطف و الإحسان فرحم الله امرءاً نظر فيه بعين الرضا
دون السخط و المدّه الجميل ظنّه من نفيس ما ألف دون السقط فعين البغض
تبرز كلّ عيب و عين الحبّ لا تجد العيوباً

²⁰⁵ “İnsan iyilik edeni sever ve ona kul-köle gibi bağlı olur” manasındaki الإنسان عبيد الإحسان (İnsan ihsanın kuludur) sözü kast ediliyor.

²⁰⁶ züll ü M: zülli-i P.

²⁰⁷ yetiş P: iriş M.

²⁰⁸ yetiş P: iriş M.

[*Nesrül-leâlî* kitabı, tercümesiyle beraber Yüce Sultan(Allah)'ın yardımıyla, fakir, itibarsız “Dânişî” diye namlı mütercim Şâban bin Mustafa elinden, verdiği sözde ihtilâf olmayan(Hz. Muhammed Mustafa'n)ın hicretinden 1052 (yıl sonra), izzet yurdu, (belâlardan) korunan Konya şehrinde kurban bayramı gecesinde tamamlandı. İnsaflı dostlardan umulan, hata ve unutmaya yerlerini lütuf ve ihsan kalemiyle düzeltmeleridir. Buna öfke yerine rıza gözüyle bakan, yanlış (arayıp bulma) yerine, hoşça giden dostça, güzel bir zanla göz atan kişiye Allah rahmet eylesin. Kin, nefret gözü her kusuru meydana çıkarır; sevgi gözü kusur bulmaz...]

Terceme buldı gerçi Dânişiyâ
Avn-i Hakk ile intizâm-ı hitâm

Ol zamânda bulur behâsını kim
Nazar-ı lutf ile bula itmâm

Nigerân ide mahz-ı lutfundan
Bu sûtûra o sadr-ı hayl-i kirâm

(vr. 88a)

Bü'l-fazîlet kerîm ibn kerîm
Menba'u'l-fazl mecma'ü'l-in'âm

Mültecâ-yı saâdet ü ikbâl
Mürtecâ-yı kirâm bi'l-ikrâm

قد تمّ كتابتي بعون الوهاب
اميد كه باشد همكى خير وصواب

گر سهو و خطایی شده باشد واقع
رب اغفرلی و أنت خير التّواب

يا ناظرأ في كتابي حين يقرؤه
انصف بذنب بلا ريب ولا شطط

ان مرّ سهو فلا تعجل بدمك كى
واعذر فلسنت بمعصوم من الغلط

[Ey Dânişî, her ne kadar tercüme Allah'ın yardımıyla sona erme tertibi bulduysa da lûtufl bakışıyla tamamlandığı zaman, yani o büyükler topluluğunun reisi (Şeyhülislâm Yahyâ Efendi), sırf ihsanından dolayı bu satırlara baktığında, güzelliğini bulur. Fazilet babası, kerim oğlu kerim, erdem, ihsan kaynağı, iyilik etmenin toplandığı yer... Saadet ve ikbalin sığındığı makam... Değerli insanların ikram ümid ettiği mevki...

Çok bağışlayıcı Allah'ın yardımıyla yazıcılığım tamamlandı. (Böylece) çok hayır ve doğrunun olduğu umulur. Eğer hata ve yanlışım bulunursa, yâ Rabbî, beni affet! Çünkü tevbeleri kabul edenlerin en hayırlısı sensin. Ey kitabıma bakan, onu okuma esnasında kusurumu görünce, şüphesiz ve eziyet etmeksizin insaf et. Eğer yanlışım geçerse, yermen hususunda acele etme. Mazereti kabul et. (Diğer insanlar gibi) ben de yanlışsız ve günahsız değilim...]

Sad-Kelime-i Hazret-i Alî Tercümesi

(vr. 88a) Hazret-i Alî radiya'llâhü anhun *Sad Kelime'si* tercümesidür ki, abd-i fakîr Dânişî-i hakîr bu vech üzre tertîb idüp bu evrâka terkîm ve bu mecelleye tahrîr ve tetmîm olunmuşdur. رحم الله امرء ادعى له وأنتى عليه

(vr. 88b) بسم الله الرحمن الرحيم

Zikru'llâhi'l-a'lâ ve bi't-takdîmü ûlâ

Sipâs-ı bî-hadd ve minnet-i bî-kıyâs ü bî-add be-âferîn-i cân ü cihân ve Hâlik-ı zemîn ü âsmân bâd! Ve dürûd-ı mü-tevâtir, ber-bihterîn-i âdemiyan ve rahmet-i âlemiyân ve hulâsa-i kevn ü mekân Muhammedî'l-Mustafâ aleyhi's-salâtü

ve's-selâm bâdâ! Ve ber-âl ü ashâb-ı dîn bâd ilâ yevmi'l-haşri
ve't-tenâd! Âmîn!

این نصایح بدیعه و کلمات بلیغه از کفتار مختار ولی غفار حیدر کزّار
امیر المؤمنین و امام المتّقین اسد الله الغالب علی ابن ابی طالب است
(vr. 89a) رضی الله عنه و کزّم الله وجهه و نام اینها با صد کلمه
موصوف و معروف است

Emmâ ba'dü, bu abd-i fakîr ü vasîf-i kedîrüz-zamîr ve şikeste vü dilgîr sad-hezâr ammiyâ vü taksîr ve acz ü taktîr ile bundan esbak ü akdem ve beş sene mukaddem hazret-i ibn-i ammü'n-Nebiyî'l-Kerîm Aliyy-i veliyü'llâhî'l-Alîm'ün *Nesrül-leâlî* ile mürettel ü mübeccel ve alâ hurûfî'l-hecâ müretteb ü mükellel ve mensûr mükemmel cevâhir-i bî-adîl ü güzîn ve kelâm-ı zevâhir-i bî-nazîrin mehmâ emken ve ber-nehc-i eshel ve ahsen terceme ve tertîb ve tanzîm ü tezhîb idüp sımt-ı tahrîr ve silk-i takrîre çekmiş idüm ve ol kiştzâr-ı âmâle enhâ-i tohm-ı maânî ekmiş idüm ve ol gülşen-i emânî içre niçe niçe bîh-i gülhâ-yı nasâyıh-ı makbûle ve şükûfehâ-yı ma'küle dikmiş idüm. Lâkin yine hazret-i veliyy-i muhtâr ve seyidü'l-ebrâr radiye anhu (vr. 89b)'l-Gaffâr'un mesfûr ve mastûr *Sad Kelime* nâmı ile beyne'n-nâs meşhûr olan kelimât-ı kerîme ve nasâyıh-ı celîle ve azîmesini dahi nazmen cem' u telfîka ve nazm-ı sâbık üslûbı üzre tahrîr ü tahkîka matmah-ı nazar ve matla'-ı manzar itmiş idüm.

Bi-hamd-i Hâlik-ı hazretü'l-kevneyn ve bi-hürmet-i cenâb-ı Resûlü's-Sakaleyn sene seb'a ve hamsîn ba'de'l-elf mâh-ı Şa'bânü'l-mu'azzamun gurresinde terceme-i mezkûreye ibtidâ ve mâh-ı mesfûrun işrîni günü bi avn-i Sâni'i'l-arzi ve's-semâ ihtitâm ve intihâ buldı. Zamân-ı za'f ü hummâ, evân-ı teve'uk-i (?) beden-i za'îfü'l-binâda alâ niyyeti's-şifâ'i'l-evfâ şürû' u nüvişte olunmagla nazm halelden muarrâ ve vezn nev'-i ilelden müberrâ degüldür. Müşevveş ve mağşûş, müzeyyef ve mahdûş (vr. 90a) olduğına, binâ'-ı nazm güvâh-ı bî-iştibâhdur. Beyt:

İder cem'iyet-i dil lafz-ı dil-keş

Müşevveş söylemez illâ müşevveş

nazmı mısâdâkınca ma'a kusûri'l-bidâat fî's-sinâ'at ve vüfûr-i fütûri's-sahâfet fi'l-yerâat bu gûne rekâket-i hâl ve redâ'et ü rehânet mâ-fi'l-bâl ile cür'et ü cesâret olundu. Munsif ve dâna ve kâmil ü tûvânâ ihvân-ı meveddet-karîn ve hullân-ı sadâkat-âyîn hazarâtından mahâll-i a'vec ü ... (?) makâl-i râst-ı bî-hemtâ ile ta'mîr ve termîm olunmak ve tekâmîl ve tetmîm kılınmak mür-tecâ ve müsted'adur.

والغرض من هذا أن يكون ذلك زاداً جميلاً للعقبى واجراً جزيلاً فى

الاولى والاخرى بحرمة رسول ربّ الأعلى وحببيه الأوفى

والأصفى وآله و صحبه الأزكى والأسنى

و انا العبد الفقير المعترف بالعجز و التقصير مستمداً من الله الخبير (vr. 90b)

الشهير بدانشى الحقيق الأقسراى المدعوّ بشعبان بن مصطفى بن محمد الأوج

إلى من ربّه الأحد بصّره الله تعالى بعيوب نفسه وجعل يومه خيراً من أمسه

بحرمة رسولنا سيدالمرسلين وآله الطيبين الطاهرين آمن يا ربّ العالمين

ومن الله المكوّن الكون العصمة والعون

[Rahman ve Rahim Allah'ın adıyla (başlarım)].

Yüce Allah'ı Anma ve Evla Olanı Öne Alma.

Hadsiz dua, kıyasız ve sayısız şükür, canı ve cihanı, yeri ve göğü Yaratan'a olsun! Ve ağızdan ağıza dolaşan övgü ve selâm, kıyamet ve mahşer gününe kadar, insanların en iyisi ve âlemlere rahmet, varlık ve mekânın özü olan Muhammed Mustafa (a.s.m) ve onun ailesi, din(i tebliğ ve yayma sırasındaki) arkadaşları üzerine olsun! Âmin! Bu eşsiz nasihatlar ve güzel sözler, günahları affeden(Rabb)in dostu, döne döne hamle eden aslan, müminlerin reisi, takva sahiplerinin öncüsü, Allah'ın galip aslanı Ali bin Ebî Tâlib'indir. Allah ondan razı olsun (vr. 89a) ve onun yüzünü ağartsın! Bunun adı, "Sad Kelime" (Yüz Söz) olarak vasıflanmış ve tanınmıştır.

Bundan sonra gelelim maksadımıza... Bu yoksul kul ve içi kederli, kalbi kırık ve kırgın, yüz bin görmezlik, kusur, acz ve eksiklikle bundan daha önce, beş sene evvel muhterem Peygamber'in amcasının oğlu, her şeyi bilen Allah'ın velisi Hz. Ali'nin "*Nesrül-leâli*" diye okunan ve saygı gösterilen, elifba harfleri sırasına göre dizilmiş, taçlanmış, mensur mükemmel, eşsiz ve seçkin cevherler ve benzersiz parlak sözlerini mümkün olduğu kadar çok kolay ve en güzel yola göre çevirip, düzenleyip, süsleyip yazma dizisine ve anlatma sırasına çekmiştim. Ve o emellerin tarlasına manaların tohumunu ekmiştim. Ve o istekler gül bahçesi içine birçok makbul nasihat güllerinin ve makul çiçeklerin kökünü dikmiştim. Fakat yine o seçkin veli hazreti ve iyilerin efendisinin (günahları affeden Allah ondan razı olsun!) (vr. 89b) yazılmış "*Sad Kelime*" (Yüz Söz) adıyla insanlar arasında meşhur olan değerli cümleler, büyük ve ulu nasihatlarını da nazım olarak toplayıp bir araya getirmeye ve önceki şiir üslûbu üzere yazmaya ve araştırmaya gözümü dikmiş ve bakılan yerin doğacak yeri etmiştim.

İki âlemi yaratan Allah'a hamd olsun ki, insan ve cinlerin peygamberi Hazret-i Muhammed'in (yüzü suyu) hürmetine 1057 yılı muazzam Şaban ayının ilk gününde (1 Eylül 1647 tarihinde), anılan tercümeğe başladım ve adı geçen ayın yirminci günü, yeri ve göğü Yaratan'ın yardımıyla (çalışmam) sona erdi. Zayıflık ve ateşli hastalık zamanı ve zayıf yapılı bedenim dertli oluşu vaktinde, en çok şifa niyetiyle açıklamalar (yapıldığı) ve yazıldığı için, nazım bozukluktan arınmış ve ölçü çeşitli kusurlardan temize çıkmış değildir. Karışık, katışık, kalp ve tırmalanmış (vr. 90a) olduğuna, nazımın yapısı şüphesiz delildir. Beyt:

Eder cem'iyet-i dil lafz-ı dil-keş
Müşevveş söylemez illâ müşevveş

(Akıl ve fikir topluluğu, gönül çekici söz meydana getirir. Karışık ve düzensiz olanı ancak karmakarışık olan söyler) nazmı ölçüsünce, sanat konusundaki sermayenin eksikliği ve

kalemi kullanmada zayıflık ve bezginliğin çokluğuyla beraber bu tarzda hâlin dermansızlığı, fenalığı ve kalpteki isteksizlikle (?) birlikte (o *Yüz Söz*'ü tercüme) cür'et ve cesaret edildi. İnsafli, bilgili, olgun ve kuvvetli muhabbetli kardeşler ve sadakatli dostlar hazretlerinden, eğri ve kusurlu (?) yerlerin, eşsiz doğru sözle onarılması ve tamamlanması rica olunur ve dilenir.

Bundan maksat, Yüce Allah'ın Resulü, çok vefalı, sadakatli ve pek temiz Sevgili(elçi)si ve onun çok temiz ve yüksek ailesi, arkadaşlarının yüzü suyu hürmetine, böylece ahiret için güzel bir azık, öncesi (bu dünya hayatı) ve sonrası (öbür dünya) için çok mükâfat olmasıdır. Ben yoksul kul, âcizliğini ve kusurunu itiraf eden ve her şeyden haberdar Allah'tan yardım isteyen (vr. 90b) "Dânişî" diye namı, itibarsız, Aksaraylı, Şâban bin Mustafa bin Mehmed diye çağrılan, Ehad (bir) Rabbine çok muhtaç... Yüce Allah, peygamberimiz, peygamberlerin efendisi (Hz. Muhammed a.s.), onun iyi ve temiz ailesinin yüzü suyu hürmetine, Dânişî'ye nefsinin kusurlarını görmesini sağlasın ve kendisinin bu gününü, dünkü gününden hayırlı eylesin! Amin ey âlemlerin Rabbi! Günahsızlık ve yardımın meydana gelişi, her şeyi yaratan Allah'tandır.]

Bi'smi'llâhi'r-rahmâni'r-rahîm
Sühan bidâyetini bişnev ez-men-i dervîş
Budur be-nâm-ı Cenâb-ı Hudâ-yı azze ve cell
Çünânki nâm-ı Hudâ olmaya bidâyetle
Kalur suûbet-i kâr ey birâder olmaz hall

[Sözün başlangıcını ben derviş(fakir)den dinle; o (başlangıç) şudur: Yüce Allah'ın adıyla (başlarım). Ey kardeş, bunun gibi, başlangıcında Allah'ın adı olmazsa, işin zorluğu (öylece) kalır, çözülmez...²⁰⁹]

²⁰⁹ Bu kıt'anın ikinci beytinde şu mealdeki hadis hatırlatılıyor: "Besmele ile başlanmayan her (hayırlı ve mübah) iş, güdük ve sonuçsuz kalır." (Bu rivayet hk. bilgi için bk. İsmâil bin Muhammed el-Aclûnî, a.g.e., c. 2, s. 156, nr. 1964).

قال أمير المؤمنين علي بن ابي طالب رضى الله عنه

Kelâm-ı hazret-i ser-çeşme-i velâyet ü dîn

Emîr-i saff-der-i merdân ‘Aliyy-i Bû Tâlib

Cenâb-ı Hayder-i Hayber-güşâ-yı bî-hemtâ

Hizebr-i rûz-ı vegâ vü gazanfer-i gâlib

[Müminlerin reisi Ali bin Ebî Tâlib (Allah ondan razı olsun) dedi. (Bu vecizeler) velilik ve dinin çeşme başı, savaşta erkeklerin saflarını yaran reis, Hayber Kalesini açan, eşsiz yiğit adam, savaş gününün aslanı, galip iri aslan Hz. Ali’nin sözüdür.] (vr. 91 a)

[1] لو كشف الغطاء ما ازددت يقيناً

Eger güşâde ola pûşîş-i hayât-ı cemîl

Ziyâde şey’i müffid ol[a]maz yakîniyyât

Hakîkat üzre ebed üstüvârdur dilde

Azâb-ı dûzah u te’bîd-i lezzet-i cennât

[Eğer bu güzel hayatın örtüsü açılrsa, şüphesiz bilinen nesnelere fazla bir şey ifade etmez. Çünkü cehennem azabı ve cennetlerin lezzetinin ebedî olduğu (inancı), gönlümde daima hakikat üzere sağlam bir şekilde bulunur.]

[2] النَّاسُ نِيَامٌ فَإِذَا مَاتُوا انْتَبَهَوْا

Buyurdı hazret-i makbûl-i Hak veliyy-i Hudâ

Bu hak sühanda sakın itme iştibâh ü mirâ

Hemîşe h’âb ile gafletdedür cemî’-i enâm

Tamâm mergle bîdâr olur o dem mevât²¹⁰

²¹⁰ Bu kıt’anın ikinci beytinin sol kenarında Dânişî’nin şu kıt’ası vardır: “Nâs itlâk olunduğı bu kim/ Âhîret emrin oldılar nâsî/ Âdem’e bu denildi anun-çün/ Evvelü’n-nâsî evvelü’n-nâsî” (İnsanlara nâs denilmesinin sebebi, ahiret işini unutmalarıdır. Onun için Hz. Âdem hakkında şu söz söylendi: İnsanların ilki, ilk unutandır). Naklettiğimiz kıt’anın son mısraında ilk olarak Hz. Âdem’in unuttuğuna işaret edilmektedir. Bundan dolayı eskiler, “insân”ın “nisyân” (unutma)dan türemiş olduğunu söylerler.

[Cenab-ı Hakk'ın makbul kulu ve dostu (Hz. Ali) buyurdu. Bu doğru sözde şüphe etme ve ona itiraz etme: "Bütün insanlar daima uykuda ve gaflettedir... Ölüler, tam öldükleri zaman uyanırlar..."]

[3] النَّاسُ بِزَمَانِهِمْ أَشْبَهَ مِنْهُمْ بِأَبَائِهِمْ

Pederleri revişin terk idüp maâza'llâh

Muâsıra nazar eyler zamâne ebnâsı

Zamâneye olur eşbeh mütâba'at itmez

Atası hasletini bi't-tamâm olur nâsî

[Zamane oğulları, Allah korusun, babalarının gittiği (doğru) yolu bırakıp çağdaşlarına imrenerek bakar (şimdiki zaman insanlarına uyarlar). Zamaneye daha çok benzer; babasının, dedesinin (güzel) huyuna uymaz; onu tamamen unuturlar...]

[4] مَا هَلَكَ امْرَأٌ عَرَفَ قَدْرَهُ

Helâk olur mı o merd-i müdebbir ü dânâ

Muzîka uğramaz îmin olur havâdisden

Gurûr-ı nefisle ifrâta eylemez cür'et

Vücûdını sakınur varta-i mübâhisden

[O tedbirli ve bilgili kişi helâk olur mu?!. Sıkıcı, dar yere uğramaz; kazalardan, belâlardan emin olur. Nefis gururuyla haddinden fazla ileri gitmeye cür'et etmez; tartışan kimsenin tehlikesinden kendi varlığını korur.]

[5] قِيَمَةُ كُلِّ امْرَأٍ مَا يَحْسِنُهُ

Meziyyeti ne kadar ekser olsa insânun

Fazîletine göre kadr ü şânı erfa' olur

Ulûm u dânişine nisbet ile ol şahsun

Kemâli gibi kelâmı dahı musanna' olur

[İnsanın meziyeti ne kadar çok olsa, faziletine göre değeri ve şanı daha yüksek olur. O kişinin ilimlerine ve bilgisine nisbetle olgunluğu gibi sözü de sanatlı olur.]

(vr. 91b)

[6] من عرف نفسه فقد عرف ربه

Eger bilürse kişi za'f-ı nefsi-âcizini
Tamâm kudret-i Hallâk-ı bî-zevâli bilür
Cenâb-ı Hakk'ı hakikatde anlayan âdem
Kusûr-ı zâtını bilmiş olur me'âli bilür

[Eğer insan âciz nefsinin zayıflığını bilirse, zevâlsiz (sona ermeyen) Yaratıcının kudretini tam olarak bilir. Cenab-ı Hakk'ı gerçekte bilen insan, kendi şahsının kusurunu bilir; meydana gelen neticeyi ve manayı anlar...]

[7] المرء مخبوء تحت لسانه

Nihân olur hüner ü aybı merd-i mechûlün
Cevâhir-i sühanı tâ ki itmeye ifşâ
Müşerref ise eger fazl ile zihî izzet
Değülse hubs-ı makâli ider anı rüsvâ

[Bilinmeyen kimse, söz cevherlerini meydana çıkarmadıkça, onun hüneri ve kusuru gizli kalır. Eğer faziletle şereflenmişse, ne âlâ, ne güzel üstünlük!.. (Faziletle şereflenmiş) değülse, sözlerinin kötülüğü onu rezil eder.]

[8] من عذب لسانه كثر إخوانه

Hisâli hûb u dili tatlı olsa insânun
Birâderân olur ol merde merdümân-ı cihân
Eger hilâfî nümâyân olursa tab'ında
Zamâne halkı olur ol le'ime düşmen-i cân

[Kişinin ahlâkı güzel ve dili tatlı olsa, dünya insanları onun kardeşleri (gibi dostu) olur. Eğer yaratılışında bunun tersi olursa, zamane halkı o alçağa can düşmanı kesilir.]

[9] بِالْبِرِّ يَسْتَعْبِدُ الْحَرَّ

Der-i sehâyı güşâd eyle kim kerîmâna
Gulâm-ı halka-be-güş[-veş] mutî' olur ahrâr
Ve ger ne gîlzet ile perveriş bula zâtun
Muhîbbün olsa dahı senden eyler istinfâr

[Cömertlik kapısını aç! Çünkü hürler, cömert olanlara kulağı küpeli köle gibi²¹¹ itaatkâr olur. Eğer kendin kabalıkla, sertlikle yetiştirilirsen, dostun olsa bile senden ürküp kaçır...]

[10] بَشْرَ مَالِ الْبَخِيلِ بِحَادِثٍ أَوْ وَارِثٍ

Nice anâ ile emvâli cem' ider buhalâ
Yimez anı sakınur cism içinde cânı gibi
Ana ya âfet isâbet ider gider yâhûd
Telef ider verese kendi hânûmânı gibi

[Cimriler, nice zahmetle malları toplar; onu yemez, bedeni içinde canı gibi korur, esirger. Ya belâ isabet eder, onu yok eder veya vârisler kendi evi-barkı gibi harcar!..]
(vr. 92a)

[11] لَا تَنْتَظِرْ إِلَى مَنْ قَالَ وَانظُرْ إِلَى مَا قَالَ

Meâyibe nazar itme mekârime sa'y it
Mehâsine nigerân eyle merd-i kâmil isen
Netîce bu sühanı gör sühanvere bakma
Kusûrı kokuma al lübb ü mağzı âkıl isen

²¹¹ Eski zamanlarda satın alınan kölenin kulağına halka geçirilir; böylece onun hürlerden ayırt edilmesi sağlanırdı. "Halka-be-güş" (kulağı halkalı) bende (bağlı), itaatkâr, aynı zamanda esir, azat kabul etmez köle manasında kullanılır. Küpe, esirlikten başka bağlılık alâmeti de sayılır; mesela Bektaşî babaları, Hz. Ali ve Hacı Bektaş-ı Velî'nin kölesi olduklarını belirtmek için kulaklarına "mengüş" (küpe) dedikleri birer halka takarlardı. (Daha fazla bilgi için bk. Ahmet Talât Onay, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Ankara 1992, s. 188-189; Cihad Cihan, "Türklerde Erkeklerin Kulağa Halka veya Küpe Takma Âdeti", *Türk Tarihine Dair Yazılar Dede Korkut'un İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan*, Ankara 2017, s. 699-731).

[Eğer olgun insansan, kusurlara bakma; iyiliklere, övülen ahlâka çalış; güzelliklere bak. Netice şu ki, sözü göz önünde bulundur, söyleyene bakma. Eğer akıllıysan kusuru araştırma; (sözün) özünü ve içini al!..]

[12] الجزع عند البلاء تمام المحنة

Beliyye nâzile oldukda eyleme cez'î

Belâ ziyâde olur hem seni ider mezmûm

Adüvv şemâtetî hod gam gibi müverrim iken

Sevâb-ı mahz-ı Hudâ'dan dahî ider mahrûm

[Belâ indiğinde acıyla bağırıp çağırma! Böylece hem belâ artar, hem de (o sabırsızlıkla sızlanış) seni yerilmiş hâle getirir. Düşmanların sevinçli gürültüsü verem edici iken, Allah'ın has mükâfatından da mahrum eder.]

[13] لا ظفر مع البغى

Nice muzaffer olur bâgi vü sitemkârân

Derûnı cevrlle mâdâm kim ola meşhûn

Münakkah ol giderüp levs-i bağı[1] tab'undan

Merâma nâ'il olup tâ ki olasin me'mûn

[Azgınlar ve zalimler, içi eziyetle dolu olduğu müddetçe nasıl başarılı olur?!. Azgınlık pisliğini yaratılışından giderip temizlenmiş ol ki, muradına erişip emin olasin...]

[14] لا ثناء مع الكبر

Olur mı medhe sezâ ehl-i kibr ü kîn ü hased

Zemîmesi anı elbette [kim] cahîme çeker

Tevâzu' ehli sezâvâr-ı lutf-ı Mevlâdur

Senâya lâyıkk odur âkıbet naîme çeker

[Kibirli, kindar ve kıskanç kimseler övgüye lâyıkk olur mu?!. Kötü hâl ve hareketi onu elbette cehenneme çeker.]

Alçakgönüllü olanlar, Allah'ın lütfuna lâyıktır. Övmeye lâyık olan odur; (tevazu) sonunda (sahibini) cennete yükseltir.]

[15] لَا بَرَّ مَعَ شَخِّ

Sıfat-ı buhl ü kerem cem' olur mı bir dilde

Her âdemî k'ola şuhhı sehâyı mâni'dür

Sahî vü nîk-hisâl ol ki birr ile ihsân

Kazâyı mâni' u cümle belâyı dâfi'dür

[Bir gönülde cimrilik ve cömertlik bir araya gelir mi?!. Bir insanda cimrilik varsa, o huy, cömertliğe engeldir. Cömert ve iyi ahlâklı ol ki, iyilik ve bağış, kazaya mani ve bütün belâyı gidericidir.]

(vr. 92b)

[16] لَا صِحَّةَ مَعَ النَّهْمِ

Vücûd-perver olan âfiyet-pezîr olmaz

Ne denlü âhen ü sengîn ü saht olursa teni

Anun ki âdeti kem-hordenî ola her dem

Selâmet ile yürür görmez ol ebed miheni

[Bedeni ne kadar demir ve taş gibi sert olursa da (çok yiyip içerek) vücudunu besleyici olan, sağlıklı olmaz. Her zaman âdeti az yemek olan kimse, sağlıklı gezer, dolaşır; asla zahmetler görmez.]

[17] لَا شَرَفَ مَعَ سُوءِ الْأَدَبِ

Şerîf olur mı o kim bî-edeb ola bi'z-zât

O haslet ile saâdet yüzini görmez hiç

Edeb tarîkına azm eyle kim hudâvendâ

Edîb olan kişi zillet-pezîr olmaz hiç

[Şahsen edepsiz, terbiyesiz olan kimse, şerefli olur mu?!. O huyla hiç saadet yüzünü görmez. Ey efendi, edep yoluna git! Çünkü edepli, terbiyeli olan kişi hiç alçalmaz; hor duruma düşmez.]

[18] لا اجتتاب عن محرّم مع الحرص

Saîd o kimse ki âz olmaya vücûdında
Harîs olan kişi lâ-büd harâmdan kaçmaz
Harîs çeşmine yeksân olur harâm ü helâl
Tama'lar ile gider subhî şâmdan seçmez

[Bahtiyar, vücudunda hırs ve açgözlülük olmayan kimsedir. Hırslı olan insan, mutlaka haramdan kaçmaz; onun gözünde haram ve helâl birdir. Açgözlülük ve aşırı isteklerle gider; sabahı akşamdan ayırt etmez.]

[19] لا راحة مع الحسد

Safâ-yı hâtır ile müsterih olam dir isen
Derûnunu idegör illet-i hasedden pâk
Azâzile hasedi âfete sebep oldu
Sakın sakın meded iyyâk el-hazer iyyâk

[“Gönül şenliği ile rahat olayım” derseni, içini kıskançlık hastalığından temizle. Şeytanın (Hz. Âdem'i) kıskanması, felâketine sebep oldu.²¹² Sakın, sakın, aman (kıskançlıktan) kaçın!..]

[20] لا محبة مع لجاج

Lecûc olan kişinün hem-nişîn ü ahbâbı
İbâ ider kapusını inâd eyler sed
Nihâdı lecc ü dahı imtizâcı bed olanun
Nedîmi olma meded hem-nişîni olma meded

[Çekişen ve inatçı olan kimsenin arkadaşı ve dostları, ondan çekinir, nefret eder. Onun kapısını inat kapatır. Sakın, huyu düşmanlıkta inad edip ayak direme ve geçimi kötü olanın arkadaşı olma; aman onunla birlikte oturma!]

(vr. 93a)

²¹² Bilindiği gibi, şeytan, Allah'ın Hz. Âdem önünde secde etme emrine karşı, “Ben ondan hayırlıyım. Beni ateşten, onu ise çamurdan yarattın!” diyerek İlahi gazaba uğramıştır. (A'raf Suresi, 7/12; Sad Suresi, 38/ 76).

[21] لا سؤدد مع انتقام

Siyâdet ister isen hâlisu'l-fu'âd ol kim

Bu kibr ü kîne ider ol siyâdeti bâtl

Dilündeki sebab-i intikâmı ber-taraf it

Ki tâ sen olmayasın şöyle bâtl ü âtl

[Efendilik istersen, temiz kalpli ol ki, bu kibir ve kin, o efendiliği batıl eder (boşa çıkarır). Kalbindeki intikam sebebini bir tarafa at ki, sen öyle batıl, boş ve faydasız olmayasın...]

[22] لا زيارة مع الزّعارة

Seni mahabbet ile zâyir olan ihvâna

Güşâde-çehre vü azbü'l-lisân ikbâl it

Dahı kimesneye bed-h'âh olup anîf olma

Sıfât-ı lâ'imeden tevbe üzre a'mâl it

[Seni sevgiyle ziyaret eden samimi dostları güler yüzlü ve tatlı dilli olarak karşıla. Ayrıca kimseye kötülük isteyip sert ve kaba olma. Ayıplanan sıfatlardan tevbe ederek (iyi) ameller işle.]

[23] لا صواب مع ترك المشورة

Hemîşe kâr ü fi'âlüm savâb ola dir isen

Sakin müşâveresiz eyleme işünde amel

Cenâb-ı Hazret-i Sultân-ı Enbiyâya dahı

Ve şâvir emr buyurdı Hudâ-yı azze ve cel

[“Her zaman işim ve fiillerim doğru olsun” dersin, sakın danışmadan iş yapma! Yüce Allah, peygamberlerin sultanı Hz. Muhammed’e (a.s.) “istişare et!”²¹³ diye emir buyurdu...]

[24] لا مروءة لکنوب

Dürûğ-gû ola mı hîç mürüvvet ehlinden

Sehâvet ehli kücâ vü dürûğ-gûy kücâ

²¹³ Bu emir, “Ve işlerde onlarla müşâverede bulun.” (Kur’an, Âl-i İmrân Suresi, 3/159) mealindeki ayette geçer.

فعال نيك و خصال جميله دروى نيست
بيين تفاوت ره كز كجاست تابكجا

[Yalan söyleyen kimse hiç mertlik, insanlık sahiplerinden olur mu? Cömert olanlar nerede, yalan söyleyen nerede?!. Onda iyi fiiller ve güzel huylar bulunmaz. Yolun birbirinden farklılığının nereden nereye kadar olduğunu gör!..²¹⁴]

[25] لا وفاء لملوك

Mülûk nev'inün akvâl-i bî-vefâlarına
Sadâkat üzre sanup ana i'timâd itme
Egerçi va'd ideler sonra aksi zâhir olur
Hemîn evvel ü âhirde i'tikâd itme

[Hükümdarlar takımının vefasız sözlerini doğru sanıp onlara güvenme! Her ne kadar söz verseler de sonra (vaadlerinin) tersi görülür. Başlangıçta ve sonda inanma!..]
(vr. 93b)

[26] لا كرم أعز من التقى

Kerem odur ki kerîmâne ola evzâ'ı
Azîz ola reh-i takvâda İbn Edhem-veş
Hemîşe zâd-ı mükerrerrem tukâ durur ebedî
Muazzez olmaga sa'y eyle İbn Meryem-veş

[Cömertlik, büyüklük, hâl ve tavırları cömert kişiye yakışır şekilde, takva yolunda İbrahim bin Edhem gibi değerli olanıdır. Sonsuza kadar her zaman değerli olan azık, takvadır. Meryem oğlu İsâ gibi aziz olmaya çalış!..]

[27] لا شرف أعلى من الإسلام

Cemî'-i izz ü şerefdan şerîf olur Müslim

²¹⁴ Bu mısra, Hâfız-ı Şîrâzî'nin (ö. 792/ 1390?) bir gazelinin matla beytinde yer alır. Şirazi, *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul 1992, s. 7-8. (Anılan mısra burada şöyle çevrilmiştir: "Aradaki aykırılığa bak, yol nereden nereye gidiyor?").

Sakın vesâvis ile zâyî' itme İslâm'ı
 Cenâb-ı Hazret-i Hakk'un tamâm-ı ni'metidür
 Muhâfaza yoluna git gözet bu in'âmı
 [Müslümanlık, bütün değer ve ululuklardan daha şerefliidir. Sakın Müslümanlığı vesveseler, kuruntularla kaybetme! O, Yüce Allah'ın nimetinin tamamıdır. O nimeti koruma yoluna git; (edilen İlâhî ihسانı) gözet!..]

[28] لا معقل أحسن من الورع

Penâh ister isen cümle-i mehâvifden
 Vesîk u sedd-i sedîd ü kavî vü müstahkem
 Vera' gibi olamaz böyle bir melâz-ı menî'
 Vera' gibi olamaz bir havernak-ı muhkem
 [Bütün korkulu yerlerden sağlam, dayanıklı, kuvvetli ve muhkem bir sığınacak yer istersen, takva gibi böyle ele geçirilmesi zor bir sığınak olamaz; takva gibi sağlam bir saray bulunamaz.]

[29] لا شفيع انجح من التوبة

Eyâ maâsi-i bisyâra inhimâk idici
 Olur mı tevbe-i sâdık gibi şefî'-i kavî
 Ne denlü ekser ü a'zam ise uyûb u zünûb
 Misâl-i zerre komaz tevbe-i kavîm ü kavî
 [Ey çok günahlara düşkün olan, doğru tevbe gibi kuvvetli şefaatchi olur mu? Kusur ve günahlar ne kadar çok ve büyükse, dürüst ve kuvvetli tevbe, zerre misali bırakmaz.]

[30] لا لباس أجمل من السلامة

Siyâb-ı âriyeti köhnelense ana ne gam
 Ana kabâ-yı selâmet libâs-ı fâhirdür
 Selâmet olmasa sevb-i cedîdi n'eylerler
 Abâ kabâ dükeli sıhhat ile dâ'irdür

[(İnsanın giyip çıkardığı) iğreti elbisesi eskise, dert değil... Sağlık, esenlik elbisesi, insan için değerli bir giyecektir. Sağlık olmasa, yeni giyeceği ne yapsınlar? Aba, kaba (sade elbise de üste giyilen kaftan gibi olanı da) hep sağlıkla döner, dolaşır...]

(vr. 94a)

[31] لا داء اعيبى من الجهل²¹⁵

Ne gûne haste vü dem-beste olsa bir âdem

Fe-lâ-cerem ider elbette bir ilâcı kabûl

Ve lîk dâ’-ı cehâlet devâ-pezîr olmaz

İderse gûşiş-i mâ-lâ-nihâye merd-i cehûl

[Bir insan, ne tarzda hasta ve sesi-soluğu kesilmiş olsa, elbette bir ilâcı kabul eder (onun ilâçla tedavisi mümkündür)... Fakat çok cahil, nadan adam, sonsuz çalışıp çabalasa da onun cehalet hastalığının çaresi, ilâcı olmaz...]

[32] لا مرض اضنى من قلّة العقل

Eger kusûrı ola akl ü intibâhında

Bir âdemün k’odur eznâ cemî’-i merzâdan

Ve ger ne yoğ ise aklı neûzu bi’llâhi

Hakîkaten sayılır mülhakât-ı mevtâdan

[Eger bir insanın akıl ve uyanıklığında kusuru varsa, bütün hastaların en şifasız odur... Eğer aklı yoksa, Allah’a sığınırız, o, gerçekten ölümlere katılmış sayılır...]

²¹⁵ Bu vecizenin üstünde şu izah ve hadis kayıtlıdır:

الحمق مذموم قال رسول الله صلى الله تعالى عليه وسلم الأحمق أبغض الخلق إلى الله تعالى

(Ahmaklık yerilmiştir. Allah’ın Resulü s.a.v. buyurdu ki: “Ahmak, Yüce Allah indinde insanların en seilmeyenidir.”) Aynı özdeyişin sol kenarında “Her dert iyileşebilir; fakat ahmaklık, tedavisine güç yetirilemeyen bir hastalıktır” manasında Arapça bir beyitle şu Türkçe mısralar yer alır: “Cehle benzer cihânda derd olmaz/ Katı yohsul cihânda câhildür.”

[33] لسانك يقتضيك ما عودته

Lisâmı her neye mu'tâd olursa bir kişünün
O âdetün yine icrâsına ider cür'et
Kelâmı Hâlikı tezkâr ise ider tekrâr
Makâli hezl ise eyler yine ana rağbet

[Bir kişnin dili neye alışmış olursa, yine o âdeti yerine getirmeye atılgnalık eder. Eğer sözü Allah'ı anma ise, onu tekrar eder; lâfî gayrı ciddi, saçma ve uydurma ise, ona yönelir...]

[34] أوحش الوحشة العجب

Nihâdı ucb u gurûr olsa cümle ahbâbı
Anun gibiden iderler hemîşe vahşet-i tâm
Eger mazîka düşe kahr-ı dehr ile nâgeh
Meded-res olmaz anun derdine havâss u avâm

[Bir kimsenin huyu, kendini beğenmişlik ve gurur olsa, bütün dostları onun gibisinden her zaman tam kaçınırlar. Eğer zamanın kahriyle ansızın sıkıntılı, dar bir yere düşse, onun derdine seçkin kişiler ve sıradan insanlar yardım yetiştirici olmaz...]

[35] المرء عدو لما جهله

Merâtib-i ulemâ' vü makâm-ı dânyâyı
Nice teşahhus ider merd-i câhilü'l-akdâr
Ale'l-husûs ki mechûli ilm ola bi'z-zât
Ulûma düşmen olur hem dahı ider inkâr

[Cahilce değerleri olan adam, âlimlerin derecelerini ve bilenin makamını nasıl belirleyebilir ki?!. Hele şahsen bilmediği şey ilim olursa, ilimlere düşman olur ve onları inkâr eder...]
(vr. 94b)

[36] رحم الله امرءاً عرف قدره و لم يتعدّ طوره

Cenâb-ı Hazret-i Bârî ola ana yârî

Ki kadrini bile hem tavrını riâyet ide

Dahı merâhim-i Hakka sezâ ola dâ'im

Makâmını bile hıfz eyleye himâyet ide

[Değerini bilen ve tavrını gözeten kimseye Yüce Allah yardım etsin!²¹⁶ Ayrıca, makamını bilen, koruyan ve esirgeyen kişi, her zaman Cenab-ı Hakk'ın merhametlerine lâyık olsun!²¹⁷]

[37] إعادة الاعتذار تذكير للذنب

Eger ki cürm idesin bir hatâ-y-ile nâ-gâh

O cürme ma'zereti iki itmeden hazer it

Zünûb-ı mâziyeyi ma'zeret müzekkir olur

Bu i'tizârünü imdi îâdeden hazer it

[Eğer yanılmayla ansızın bir suç işlesen, o suç için mazereti iki kere etmeden sakın. Çünkü mazeret, geçmiş hataları, günahları hatırlatıcı olur. Şimdi bu özür beyanını geri vermekten sakın.]

[38] النَّصْح بَيْنَ الْمَلَأِ تَقْرِيع

Nasîhat [it] idicek sûdmend olur ammâ

Bu şart ile k'ola ol pend lîk halvetde

Halâyık içre nush²¹⁸ ayn-ı serzenişdür ol

Kalur muhâtab olan şermle hacâletde

[Nasihat edince faydalı olur ama bir şartla ki o nasihat yalnızken olsun... İnsanlar arasında öğüt vermek, başa

²¹⁶ Bu fiil, "...eder" şeklinde de aktarılabilir.

²¹⁷ Bu fiil, "...olur" şeklinde de aktarılabilir.

²¹⁸ Buradaki "nush" kelimesi, kullanılan aruz kalıbını aksatıyor. Onun yerine "öğüt" kelimesi kullanılmış olsaydı, vezin aksamazdı.

kakmanın ta kendisidir. Çünkü öyle bir öğüde muhatap olan kimse, utanç içinde kalır.]

[39] إذا تمّ العقل نقص الكلام

Tamâm kâmil ise akl ü fikri bir kişinün
Kalîl olur sühanı [ol] sühan-dırâz olmaz
Anun ki akli dürüst olmaya olup pür-gûy
Netîcesiz söze başlar kelâmı az olmaz

[Bir kişinin akıl ve fikri tam olgun olsa, onun sözü az olur; o kimse uzun uzadıya söz söyleyici olmaz. Akli yerinde olmayan, çok konuşur; sonuçsuz söze başlar; onun sözü az olmaz.]

[40] الشَّفيع جناح الطَّالِب

Sühûlet ile husûl-i merâm-ı cân ü dile
Diler isen irişe bir tarîk ile birden
Koma şeff' etegin dest-i himmetünden kim
Cenâh olur sana zeyl-i şeff'-i şâfîden

[Can ve gönlün isteğinin kolaylıkla meydana gelmesini, o isteklerin bir yolla birden erişmesini istersen, gayret elinden, aracının eteğini bırakma. Yeterli şefaatinin eteği sana (muradına eriştirici) kanat gibi olur.]

(vr. 95a)

[41] أغنى الغنى العقل

Gınâya râcih olur merd-i kâmilü'l-aklun
Firâseti vü zekâsı dirâyeti fehmi
Bu sözde eyleme bir vech ile hayâl ü zunûn
Getürme hâtırına bu makâl için vehmi

[Olgun akıllı insanın firaseti, zekâsı, dirayeti, anlayışı, zenginlikten üstün olur. Bu sözde bir şekilde hayal ve zanlarda bulunma; bu söz için hatırına kuruntu getirme!]

[42] الطامع فى وثاق الذلّ

Tama'-künende olur bend-i zül ile makhûr
Harîs olan nice hor u zemîm ebter ise
Reşîd olan ne harîs ola vü ne hod tammâ'
Kanû' ola ne kadar efkar u muhakkar ise

[Hırslı olan ne kadar hor, kötülenmiş ve anılacak iyiliği kalmayan kimseyse, açgözlü olan da horluk bağıyla kahredilmiş olur. Doğru yolda giden, akıllı insan ne hırslı olur, ne de çok açgözlü... Ne kadar pek fakir ve hor görülmüşse de kanaatkâr olur...]

[43] نفاق المرء ذلّه

Ne denlü devlete nâ'il olursa ehl-i nifâk
O devletün yine encâmı mahz-ı zilletdür
Egerçi halka nazar mu'teberdür ehl-i nifâk
Cenâb-ı Hak nazarında bagîz u nekbetdür

[Münafıklar ne kadar baht, nimet ve saadete erişse de o nimet ve saadetin sonu yine horluk, alçaklıktır. Münafıklar, her ne kadar halkın gözünde itibarlı olsalar da Cenab-ı Hak nazarında düşman ve aşağıdır.]

[44] نعمة الجاهل كروضة فى مزبلة

Mezâbil üzre olan sebzezâr-ı bed-bûdur
Taâm [ü] ni'met-i cühhâl-i har-mizâc ü sahîf
Sakın anun gibi bir cîfeye tokunmaktan
İder vücûdunu zâtı gibi kesîf ü kenîf

[Zayıf akıllı, eşek huylu cahillerin nimeti ve yemeği, süprüntülerin üstünde olan kötü kokulu yeşillik gibidir. Onun gibi bir leşe dokunmaktan sakın. Senin vücudunu da kendisi gibi yoğun ve ayakyolu misali eder...]

[45] الجزع أتعب من الصبر

Nevâ'ibâta ceza' itmeden sakın ki ceza'

Hakikat üzere belâya sabırdan et'abdur
 Sabır egerçi katı sa'b ü güçdür ammâ
 Nihâyete nazar itsen ol andan as'abdur

[Musibetler karşısında telâş ve üzüntüyle ağlayıp sızlamaktan sakın. Çünkü (böyle ağlayıp sızlamak) aslında belâya sabretmekten daha yorucudur. Gerçi sabır çok zor ve güçtür, ama sonuna baksan, o (ağlayıp sızlama), ondan daha zordur...]

(vr. 95b)

[46] المسؤل حرٌّ حتَّى بعد

Su'âle va'de iden kimseler degül âzâd
 Ve lîk va'dini itmek gerek hemîn îfâ
 Hilâfa zâhib olursa nifâka gitmiş olur
 Münâfıkun yeri hod dûzah içre vâ-veylâ

[Bir dileğe karşılık vaadde bulunan kimseler, serbest değildir. Ancak vaadini hemen yerine getirmesi gerekir. Onun tersi bir yola giderse, münafıklık yönüne gitmiş olur.²¹⁹ Münafığın yeri ise, cehennem içinde çılgık ve feryat...]

[47] أكبر الأعداء أخفاهم مكيدة²²⁰

Adû-yı ekber odur kim senünle zâhirde
 Meveddet üzere olur mekrini ider ihfâ
 O gizli düşmenün eyle hazer şikâkından
 Anı belâ-yı hafîyle helâk ide Mevlâ

²¹⁹ Burada şu manadaki hadis hatırlatılmaktadır: “Münafığın alâmeti üçtür: Konuştuğunda yalan söyler; vaad ettiğinde sözünde durmaz; kendisine bir şey emanet edildiğinde ona hıyanet eder.” (*Buhârî*, “İmân”, 24; *Müslim*, “İmân”, 107-108).

²²⁰ Bu vecizenin sağ kenarında şu hadis kayıtlıdır: قال صلى الله تعالى عليه و سلم من عاش بالمكر لا يموت الا بالفقر صدق (Hz. Peygamber s.a.v. buyurdu ki: “Hileyle yaşayan, ancak fakirlikle ölür.” Doğru söyledi).

[En büyük düşman, görünüşte sana dostça davranan, hilesini gizleyendir. O gizli düşmanın anlaşmazlığından sakın! Allah, onu gizli belâyla helâk etsin.]

[48] من طلب ما لا يعنيه فاته ما يعنيه

O kim mühimmi degüldür taleb ider anı

Levâzımı olanı fevt ider budur bî-şek

Sonunda fâ'ide itmez nedâmeti hayfâ

O matlebe iremez sad hezâr çekse emek

[Kendisi için mühim olmayanı isteyen, gerekli olan şeyleri kaçıır. Bu, şüphesiz(gerçek)dir. Ne yazık ki, sonunda pişmanlığı kendisine fayda vermez. Yüz bin zahmet çekse de o isteğine erişemez.]

[49] السامع للغيبة أحد المغتابين

İşitme gıybet iden kimsenün makâlâtın

Egerçi cevher-i hâlis dahı olursa sühan

Birisi de sen olursun ol iki muğtâbun

Vücûdunu sakın imdi bu gûne illetden

[Her ne kadar söz halis cevher olursa da gıybet eden kimsenin söylediklerini dinleme. (Eğer dinlersen,) o iki gıybet edenin birisi de sen olursun. Şimdi vücudunu (varlığını) bu tür hastalıktan sakın.]

[50] الذل مع الطمع

Salâh odur tama'ı idesin dilünden dûr

Tama' karînini eyler muhân ü müstahkar

Tama' hurûfî mücevvef tama' dahı ecvef

Nice bir ola bu salf bu gurûr u âzı gider

[Salihlik, iyilik, tamahı, açgözlülüğü kalbinden uzaklaştırmaktır. Tamah, sahibini alçaltır ve hor görülen durumuna düşürür. Tama' kelimesinin harflerinin içi oyuk;

tama', yani aşırı istek ve açgözlülüğün de içi boştur. Bu kibir, gurur ve aç gözlülük ne zamana kadar sürecek?.. O kötü huyları gider!..]

(vr. 96a)

[51] الرَّاحَةُ مَعَ الْيَأْسِ

Gider ümîdi kesil gayrıdan ki Hazret-i Hak

Hemîşe dildeki ümniyyeni edâ eyler

Tamâm-ı râhata ba'de'l-ye'is olur nâ'il

Merâmı cânib-i Hakdan o kim recâ eyler

[Başkasından (bir şey) ummayı gider; alâkayı kes! Çünkü Cenab-ı Hak daima senin gönlündeki ümidini (hikmetine uygun görürse) yerine getirir. İsteğini Allah tarafından uman kişi, tam rahata (insanlardan) ümidini kestikten sonra erişir...]

[52] الْحَرَمَانُ مَعَ الْحَرَصِ

Anun ki subh u mesâ ola hırsı lâ-yuhsâ

Murâdına iremez lâ-cerem olur mahrûm

Ne ihtiyâc ki hırs ide bir nasîbe kişi

Ale'l-husûs k'ola Hakdan mukadder u maksûm

[Sabah, akşam hırsı sayısız olan kimse, istediğine erişemez; elbette mahrum olur. Hele Allah tarafından takdir ve taksim edilen bir nasip²²¹ konusunda insanın aşırı istekli olmasına ve açgözlülük etmesine ne gerek var?!.]

[53] مَنْ كَثُرَ مَزَاحُهُ لَمْ يَخْلُ مِنْ حَقِّهِ أَوْ اسْتِخْفَافٍ

Mizâhı çok iden olmaz iki belâdan dûr

Birisi hıkd u haseddür birisi istihfâf

Hunük odur ki sühan-gû ola zamânında

Müfid ü muhtasar ola sözi be-şart-ı kifâf

²²¹ Burada şu mealdeki ayetin hatırlatıldığı söylenebilir: “Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. (...)” (Zuhurf Suresi, 43/ 32).

[Çok şaka yapan kimse iki belâdan uzak olmaz: Birisi kin tutma ve kıskançlık, birisi küçük görme, ehemmiyet vermemedir. Ne mutlu zamanında söz söyleyen, sözü yeterlilik şartına göre manalı, faydalı ve kısa olan kişiye!..]

[54] عبد الشهوة أذلّ من عبد الرّق

Direm-hırîde olan abd-i nâ-tüvânîden

Ezell ü ez'âf olur ol ubeyd-i şehvet-gîr

Rakîk olan giderek itk ile mukârin olur

Esîr-i şehvet olanlar yine zelîl ü esîr

[Şehvetli kulcağız, parayla alınmış olan güçsüz köleden daha aşağı ve daha zayıf olur. Köle veya cariyeye olan, giderek hürriyetine erişir fakat şehvet düşkününü olanlar yine hor, itibarsız ve esirdir...]

[55] ظنّ العاقل كهانةً

Edîb ü âkıl olan hüsn-i zann ile ekser

Sözünde kâhin ü ahter-şinâs-ı âlemdür

Musîb olur nice nice işâret itdikce

Kemâl-i akl ile ol cümleden mukaddemdür

[Edepli ve akıllı olan kişi, çok defa zan güzelliğiyle sözünde kâhin ve âlemin müneccimi(gibi)dir. O, birçok işarete bulundukça isabet eder; akıl olgunluğuyla herkesten önce gider.]

(vr. 96b)

[56] من نظر اعتبر

Fehîm olan kişi nezzâresinde ibretle

Sanî'-i Hazret-i Hallâkını tefekkür ider

Abes nazar mı ider yok yere mevâşi gibi

Mazâhir içre Hudâ emrini tasavvur ider

[Zeki, anlayışlı olan insan, ibretle bakışında Yüce Yaraticının yaptığı işi düşünür. Davar, koyun, keçi, öküz gibi

yok yere boş ve gayesiz bakar mı?!. Bir şeyin çıktığı, görüldüğü yerlerde Allah'ın emrini (işini, buyruğunu) tasavvur eder.]

[57] العداوة شغل

O kim adâveti âdet ide nihâdında
Belâ vü ayn-ı anâda telef ider cânın
Derûnı kîneden eyle halâs u sâfi ol
Düşürme çâha teni evvel eyle dermânın

[Yaratılışında düşmanlığı âdet eden kimse, ruhunu belâ ve zahmetin ta kendisinde boş yere harcar. İçini, kalbini kinden kurtar ve temiz, samimi ol. Vücudunu kuyuya düşürme; önceden çareyi bul.]

[58] القلب إذا اكره عمى

Maâni fehmi için kalbe eyleme zûrı
Kerâhet ile amel kalbi mahz-ı kûr eyler
Dahı mütâlaası kec olur kavîm olmaz
Anun ki nazmı rekîk ola anı hor eyler

[Manaları anlamak için kalbi zorlama. Çünkü istemeyerek, baskı ile yapılan iş, kalbi sadece kör eder. Ayrıca (isteksiz bir gönlün) okuması ve düşünmesi de eğri olur; doğru dürüst olmaz. Nazmı (tertibi veya vezinli kafiyeli sözü) kusurlu ve tutuk olmak da insanı hor duruma düşürür.]

[59] الحاسد مغتاظاً على من لا ذنب له

Hasûd olan kişi elbette [kim] olur dâ'im
Günâhı olmayan insâna merd-i hışm-âlûd
Nedîmi olma hasûd u anûd-ı hod-bînün
Ki rence virmeye tâ tab'una leîm-i kenûd

[Çok kıskanç olan kimse, elbette devamlı günahı olmayan insana darılmış ve kırgın olur. Bundan dolayı sen çok kıskanç ve kendisini beğenmiş inatçı kimsenin sohbet arkadaşı olma ki,

o nankör, asi ve pinti alçak, senin yaratılışına zahmet ve sıkıntı vermesin...]

[60] كفى بالظفر شفيحاً للمذنب

Eger zafer bulasın müznib ü günehkâra
Muzaffer oldugun ana şefâate besdür
Cihânda âdem olan cürm ü cünhasız olmaz
Tegâfül eyle ki afv ü himâyete besdür

[Eğer bir suçlu veya günahkâra karşı başarı elde etsen, senin üstünlük kazanman, ona şefaate (günahının bağışlanması için aracılık etmeye) yeter. Dünyada insan olan suçsuz ve küçük kabahatsız olmaz. (O ufak-tefek kusurları) görmezlikten gel ki, (böyle davranış) af ve korumaya yeter...]

(vr. 97a)

[61] ربّ ساع فيما يضرّه

Nice nice yere sa'y-i belîğ ider âdem
Ve lîk sa'yi yine kendüye ider zararı
Ne kimsenün ana pend itmesi te'sîr ider
Ne men' ider anı kârında nâsihun haberi

[İnsan birçok yere emek harcaayıp gereği gibi çalışır. Fakat çalışması yine kendisine zarar verir... Ne kimsenin ona öğüt vermesi tesir eder, ne de iyilik dileyerek nasihat edenin haberi onu işinden engeller...]

[62] لا تتكل على المنى فأنها بضايح النوى

Tayanma dilde olan ârzû-yı bisyâra
Ümîde tekye hemân ahmakun bizâasıdır
Ümîd-i hâtırına ol ki ittikâ itdi
Cehâlet ehlinün ol câhilâne mâyesidür

[Gönülde olan çok isteğe dayanma! Çünkü ümide dayanmak, daima akılsız olan kimsenin sermayesidir. Gönlünün ümidine güvenen, cehalet sahiplerinin cahilce mayası, esasıdır.]

[63] اليأس حرٌّ و الرجاء عبْدٌ

Rakîk olur kişi olsa recâ-y-ile me'nûs
Ve lîki ye's ile âzâd olur dahî dil-şâd
Ümîdi kat' ider insân olan halâyıkdan
Recâsı Hakdan olur mâadâyı kılmaz yâd

[İnsan, ümitle alışık olsa, azatsız köle ve cariye gibi olur. Fakat ümitsizlikle hür ve gönlü hoş, sevinmiş olur. İnsan olan, yaratılmış olanlardan ummayı keser; onun ümidi Cenab-ı Hak'tan olur; (istediklerini Allah'tan dileyen kişi, kendisine yardım etsinler diye) başkasını hatırlamaz ve anmaz.]

[64] الأدب صورة العقل

Edeb ki sûret-i akl olduğına reyb olmaz
Kemâl-i akli olan edebe riâyet ider²²²
Kusûr-ı akli olan bî-edeb olur lâ-büdd
Cemî'-i kârı edepsiz olup sefâhet ider

[Edebin aklın sureti (alâmeti, yansıması) olduğuna şüphe yoktur. Akli tam, olgun olanlar, edebi gözetir. Muhakkak ki, aklının kusuru olan, edepsiz, terbiyesiz olur; onun bütün işi edepsiz olur; kendisi akılsızlık eder...]

[65] لا حياء لحريص

Harîs olan kişide olamaz hayâ vü edeb
Nasîhat eylesen itmez nasîhatun kabûl
Dahî inâda düşer yine sûdmend olmaz
Harîs olan olur elbette [kim] hemîşe fuzûl

[Hırslı, açgözlü olan kimsede edep ve hayâ olamaz. Nasihat etsen, nasihatını da kabul etmez. Hırslıdan başka inada düşer; yine (öğüdün) faydalı olmaz. Hırslı olan, elbette daima lüzumsuz (haddinden fazla üstünlük taslayıcı, atak) olur.]

²²² Bu mısradaki "olan" kelimesi, asıl metinde "olanlar" şeklindedir. -lar eki, aruz kalıbının aksamasına sebep olduğundan onu giderdik.

(vr. 97b)

[66] من لانت أسافله صلبت أعاليه²²³

Mülâyim olsa eger zîr-desti insânun
Tamâm kendüden a'lâlara olur makhûr
Muîni olmayıcak gâlib olmaz a'dâya
Husûma sanma ki bu vech ile olur mansûr

[Eğer insanın elinin altında bulunan kimseler yumuşak olsa, o, tam kendisinden daha iyi ve yüksek olanlara mağlûp olur. Yardımcısı olmayınca düşmanlarına galip gelmez. Hasımlarına karşı Allah'ın yardımıyla bu şekilde üstün gelmiş olacağını sanma!..]

[67] من اوتى فى عجانه قلّ حياؤه و بذو لسانه

Sabâvetinde edepsizlik itse bir oğlan
Ki bir şakîye dönüp kendin eylese teslîm
Zebânı fâhiş olur hem hayâdan olmaz eser
Dahı muhannes ü cilt ü habîs olur o leîm

[Bir oğlan, eğer çocukluğunda terbiyesizlik etse ve fena hareketli bir bahtsızza kendini teslim etse, onun hem dili bozuk olur, hem de şahsında hayâdan eser bulunmaz. Ayrıca namert, kalles, kaba, ayak takımından, pis ve alçak olur.]

[68] السَّعِيدِ مِنْ وَعْظِ بَغِيرِهِ

Saâdet ehli odur mütenassih ola dâ'im²²⁴

Nasîhatın ide makbûl merd-i dânânun
Melûl olmaya vâiz kelâmına kat'â
Budur salâhı yolu kâmil olan insânun

²²³ Bu sözün sağ kenarında mütercimın şu beyti var: "Sühan-ı saht-ı adûdan ne elem Dânişiyâ/ Savt-ı seg dâfi'-i erzâk-ı gedâyân olamaz" (Ey Dânişî, düşmanın sert sözünden acı ve keder duymaya ne gerek var?! Köpeğin sesi, fakirlerin rızıklarını giderici olamaz...)

²²⁴ Bu mısradâ vezin aksaklığı var.

[Bahtiyarlık sahibi, devamlı bilgili adamın öğüdünü kabul edip uslanan, vaizin sözünden asla bıkmış, usanmış olmayan kişidir. Olgun olan insanın iyiliği, dine bağlılığı ve yolu işte budur...]

[69] الحكمة ضالة المؤمن

Kelâm-ı hikmet-i pür-ibreti göre mü'min

Alur²²⁵ o güm-şüde[y]i hıfz ider hebâ itmez

Hemîşe mü'min odur hak kelâmı gûş itse

Muhâfaza ider ol cevheri ibâ itmez

[Mümin, ibret dolu hikmet sözünü görse, o kaybolmuşu alır; korur; heba (israf ve ziyan) etmez. İnanan insan, daima doğru sözü işitse, tiksizmez; o cevheri muhafaza eder...]

[70] الشرّ جامع لمسائى العيوب

Uyûb u sû'-i fiâl-i kesîri cem' eyler

O kimse k'ola harîs u şakî vü şerrü'n-nâs

Bu nev'a haslet-i mezkûreye karîn olma

Mahâretün (?) idegör halk içinde hayru'n-nâs

[Açgözlü, fena hareketli, bahtsız ve halkın şerlisi olan, kusurları ve çok kötü işleri (şahsında) toplar. Bu tür anılmış huy(lar)a sahip olma. Maharetini halk içinde "insanların hayırlısı" etmeye bak!]

(vr. 98a)

[71] إذا ملقتم فتاجروا الله بالصدقة

Kaçan fakîr olasız Hakk ile ticâret idün

Atâ-y-ile sadaka devleti ziyâde ider

Cenâb-ı Hak virür ol tâcire hem istiğnâ

Hem ana devleti ebvâbını güşâde ider

²²⁵ Bu kelime, Arap harfli asıl metinde "Olur" şeklinde yazılmıştır. Biz onu mana gereğince "Alur" biçiminde düzelttik.

[Fakir olduğunuzda Cenab-ı Hakla alış-veriş edin. Çünkü iyilik etmekle sadaka, devleti (baht, nimet ve saadeti) artırır. Cenab-ı Hak o tacire hem ihtiyaçsızlık verir, hem de nimetinin kapılarını açar...]

[72] كثرة الوفاق نفاقٌ و كثرة الخلاف شفاقٌ

Muvâfakat çoğ ola âhiri nifâka varur

Muhâlefet çoğ ola âkîbet şikâka varur

Reh-i adâleti hıfz eyle kim sonı zîrâ

Ne bâis-i halel-efzâ ne hod firâka varur

[Razı olma ve “peki” deme çok olsa, onun sonu münafıklığa varır. Eğer muhalefet çok olsa, sonunda anlaşmazlık ve bozuşmaya varır. (Uygun bulma ve muhalefet etme konusunda) adalet yolunu koru! Çünkü onun sonu ne bozukluk artırıcı olmaya sebeptir, ne de ayrılığa varır...]

[73] من لان عوده كثف أغصانه

Mülâyemet idicek kemterâna her demde

Kalur cefâları tahtında anların her-bâr

Kelâmına anun aslâ itâat itmezler

Maâşî müşkil ü hem işleri olur düşvâr

[(Bir kimse, emri altında bulunan) küçüklere her zaman yumuşak davransa, daima onların eziyetleri altında kalır. Onun sözüne asla itaat etmezler; bu sebeple yaşayışı çetin ve işleri zor olur...]

[74] ربِّ أملٍ خائبٍ

Çoğ âdemün olur ümniyyesinde husrânı

Vücûda gelmez anun ârzû-yı pinhânı

Nice cefâ çeker âdem vefâ ümîdinde

Niçe şükûfe açılmaksızın olur fânî

[Çok insan, ümid ettiği veya istediği şey konusunda hayâl kırıklığına uğrar; onun (içinde) gizli isteği meydana gelmez... İnsan, vefa ümid ederek birçok eziyet çeker. Hâlbuki birçok çiçek açılmadan yok olup gider...]

[75] رَبِّ رَجَاءٍ يُؤَدِي إِلَى الْحَرَمَانِ

Zamâne içre budur muktezâ-yı kün-fe-yekûn

Nice recâ idici âkıbet olur mahrûm

Recâsı olmaz olur kendi hâ'ib ü hâsir

Merâma dest-res olmaz dahı olur mezmûm

[Zamane içinde "Kün-fe-yekûn"ün ("Ol!" dediğinde oluveren Allah'ın²²⁶ hikmetinin) gereği budur: Birçok ümid eden kimse, sonunda mahrum olur... Umduğu şey olmaz olur, kendisi hiçbir şey elde edemez; maksadına eli erişmez; ayrıca yerilmiş olur...]

(vr. 98b)

[76] رَبِّ أَرْبَاحٍ يُؤَدِي إِلَى الْخَسْرَانِ

Ziyân olur nice sûdâgere ümîd-i ribâ²²⁷

Ribâyâ mü'min-i sâfî-amel olur mı sezâ

Şinîd eyle bu pendî vü gûşîş it amele

Amel müyesser ide cümleye Cenâb-ı Hudâ

[Birçok tüccarın kâr, kazanç ve faiz ümidi zarar, ziyan olur. Hilesiz amelli müminin faizle iş yapması uygun olur mu hiç?! Bu öğüdü işit ve ona göre iş yapmaya çalış! Yüce Allah, herkese (emirlerine uygun) iş yapmayı nasip etsin!]

²²⁶ Burada "Kün-fe-yekûn" ibaresiyle bazı Kur'an ayetleri (Bakara 117, En'âm 73, Nahl 40, Yâsin 82) hatırlatılıyor. O ayetlerden biri şu mealdedir: "Bir şey istediğinde O'nun emri o şeye ancak 'Ol!' demektir. O da hemen oluverir." (Yâsin Suresi, 82. ayet).

²²⁷ Bu kelime, asıl metinde -tahminimize göre- sehven ربا şeklinde yazılmıştır.

[77] رَبِّ طَمَعٍ كاذِبٍ

Nice nice tama'un âhiri dürûğa varur
Netîce virmez ana çekdiği ümîd-i şedîd
Dahî belâ bu ki irmez eli o dil-h'âha
Ne denlü cehd-i belîğ eyleyüp iderse ümîd

[Birçok tamahın, açgözlülüğün sonu yalana varır. Çektiği şiddetli ümit, ona (umduğu gibi) sonuç vermez. Başka bir belâ da şu ki, ne kadar emek harcaıyıp gereği gibi çalışıp ümid ederse, gönlünün istediği o şeye gücü yetmez.]

[78] البغى سائقٌ إلى الحين

Helâke sâ'ik olur bağy-ı şûm gitdikce
Sakın bugâta şerîk olma kim helâk oldun
Hayâtı aksine tahvîl ider sitemkârî
Bu pendî dutmaz isen şübhe itme çâk oldun

[Uğursuz azgınlık, gittikçe helâke götürür. Sakın azgınlara ortak olma ki (bu ortaklık) mahvedicidir. Zalimlik, hayatı tersine döndürür. Eğer bu öğüdü tutmazsan, yırtılacağından şüphe etme!.. (İş işten geçtikten sonra yırtınmanın faydası olmayacaktır).]

[79] أفقر الفقر الحمق

Cihânda âkıl ü dâna olan fakîr degül
Hamâkat ehli olandur temâm efkar-ı nâs
Hezâr şükr Cenâb-ı Kerîm ü Vehhâba
Ki bahşış eyledi bu bendesine akl ü havâs

[Dünyada akıllı ve bilgili olan kişi, fakir değildir... Akılsız olan, bütün insanların en fakiridir. Çok kerem sahibi ve bağışlayıcı Yüce Allah'a bin şükür ki, bu kuluna akıl ve duyular ihsan etti...]

[80] أكرم الأدب حسن الخلق

Edîb ü ekrem odur hüsn-i hulka gûşîş ider
Ki mâh ü sâlle sanma edeb mükemmel olur
Hisâl-i nîk nasîb eyleye Hakîm-i Ezel
Eger mukadder ise hüsn-i hulk ekme olur

[Edepli ve pek değerli olan kişi, huy güzelliğine (ahlâkını güzelleştirmek için) çalışır. (O yönde çalışmaksızın) “Ay ve yılın geçmesiyle terbiye mükemmel olur...” sanma! Ezel Hakîmi (ezelî hikmet sahibi Yüce Allah), iyi huylar nasip etsin! Eğer (Allah tarafından ezelde) takdir edilmişse, huy güzelliği pek mükemmel olur.]

(vr. 99a)

[81] أكرم النسب حسن الأدب

Kerîm olur nesebinde edîb ü ahsen olan
Müeddeb ol neseb-i asla olmagıl mağrûr
Merâma irmege hüsnü'l-edeb sebebdür hem
Edeb tarîkını mer'î kılan olur mansûr

[Edepli ve pekiyi olan, soy-sop yönünden değerli olur. Edepli ol; üstsoyun nesline bağlılıkla gururlanma! (Güvenilmeyecek şeye güvenip aldanma)! Ayrıca, isteğe erişmeye terbiye güzelliği vesiledir. Edep, terbiye yolunu gözeten, Allah'ın yardımıyla galip gelir.]

[82] من جرى في عنان أمله عثر بأجله

Înânı zabtını âmâline müsellemeden
Hirâs ü bîm olur ana ki anı âmâli
Yakın zamân anı çâh-ı helâke tarh eyler
Kıyâs eylesün zerre ide imhâli

[Dizginini tutmayı ümit ve isteklerine teslim eden(in sonu) korku olur. Çünkü ümitleri, istekleri onu yakın zaman içinde helâk kuyusuna atar. Kendisine zerre kadar mühlet verileceğini kıyas etmesin (düşünmesin)!..]

[83] فى كلّ جرعة شرقه و مع كلّ اكلة غصه

Melâl olur sonı dünyâ şarâbınun âhir
Niteki gussa vü endûh olur taâmında
Bedî vü nîk fesâd ü salâh der-heme-hâl
Karâr-ı hâl kıyâs itme intizâmında

[Dünya içkisinin sonu üzüntü, sıkıntı ve usanç olur. Nitekim onun yemeğinde de keder ve tasa bulunur. Bütün hâllerin içinde kötülük ve iyilik, düzelme ve bozulma vardır. Onun düzeninde, intizamında hâlin sürekli aynı şekilde duracağını sanma!]

[84] من كثر فكره فى العواقب لم يشجع

Şecî' olur mı o kim ola âkîbet-endîş
Tefekkür eyleye encâm-ı kâr-ı düşvârı
Dilîr odur ki dilâverlere göz açdırmaz
Cenâb-ı Hakka tevekkül olur heme kârı

[Sonucu, zor işin nihayetini düşünen kimse cesur olur mu?!. Yürekli, cesur, yiğitlere göz açtırmayan ve bütün işlerinde Cenab-ı Hakka tevekkül edendir.]

[85] إذا حلت المقادير ضلت التدابير

Eger kazâ-yı Cenâb-ı azze ve celle
Olursa bende-i nâ-çîzi üstüne nâzil
Ne gûne eylese tedbîrini olur güm-râh
Ne nev'a kılsa tedârük hemîn olur bâtl

[Eğer Yüce Allah'ın ezelde takdir ettiği hüküm, âciz kulunun üstüne inerse, ne tarzda tedbirini alsa da o yolunu şaşırır; ne türde hazırlık yapsa, bu bile batıl olur...]

(vr. 99b)

[86] ²²⁸ إذا حلّ القدر بطل الحذر

Eger mukadder olan nâzil olsa bir kavme
Mukadder üzre hazer itseler muattal olur
Netîce bu ki hazer dâfi'-i kader olamaz
Hemîşe men' u tedârük ol işde bâtil olur

[Eğer bir topluluk için (Allah tarafından ezelde) takdir edilen (hüküm) inse, o takdir edilen şeyden kaçınırsalar, (bu kaçınma) boşa gider. Sonuç şu ki, sakınmak, kaçınmak, kaderi giderici olamaz. O işte önleme ve hazırlık, daima batıl olur.]

[87] الإحسان يقطع اللسان

Anun ki âdeti ihsân ile atâ olsa
Hemîşe hayl-i adûyi zebân-bürîde ider
Ana mahabbet ider dâ'imâ sagîr u kebîr
Kulûb-ı nâsı dahı kendüye keşîde ider

[Bir kişinin âdeti iyilik ve bağış olsa, o, her zaman düşman takımının dilini keser (kendi aleyhinde konuşmasını engeller). Küçük-büyük herkes daima ona sevgi duyar; (iyilik eden kişi,) insanların kalplerini de kendisine çeker.]

[88] الشرف بالفضل و الأدب لا بالأصل و النسب

Şerîf olur edeb ü fazl ile benî Âdem
Usûl ile neseb ile degül şerîf olmak
Meziyyet ehli olan sa'y ile müeddeb olur
Nakîsa virmez eb ü cedd ile zaîf olmak

²²⁸ Bu sözün üst tarafında, sahibi belirsiz olan şu iki Türkçe beyit var: "Beyt: İlâhî beni kurtarırsan bu berzahdan/ Bakmayam bu tarafa sad hezâr fersahdan" (Allahım, eğer beni bu sıkıntılı yerden kurtarırsan, bu tarafa yüz bin fersahtan bile bakmayayım!..) "Beyt: Azîz-i men nice mümkün firâr berzahdan/ Seni kazâ götürür sad hezâr fersahdan" (Değerli dostum, bu sıkıntılı yerden kaçmak nasıl mümkün olabilir ki?! İlâhî takdir, seni yüz bin fersahtan bile götürür...)

[Âdemoğulları, edep ve faziletiyle şerefli olur. Şerefli oluş, anne veya baba tarafından atalar ve nesille değildir... Meziyet sahibi olan, çalışma ile edepli, terbiyeli olur. Baba ve dede (soyu-sopu) yönünden zayıf olmak, ona bir eksiklik ve kusur vermez.]

[89] قلب الأحمق في فمه

Dehâmî içre dürür kalbi ahmakun zîrâ

Zebânına ne gelürse anı ider icrâ

Ebed nihân idemez zerre-vâr kalbinde

Kelâm-ı sûd u ziyân ü savâb ü hayr u hatâ

[Akılsızın kalbi sanki ağzının içindedir. Çünkü ahmak, diline ne gelirse, onu yerine getirir (söyler). Fayda ve zarar, doğru, iyi ve yanlış sözünü hiçbir zaman zerre kadar kalbinde gizleyemez...]

[90] لسان العاقل في قلبه

Hemîşe âkıl olan merd-i kâmilün lâ-şek

Nihâde eyledi Mevlâ lisânı kalbinde

Ki ya'ni bâtil ü bî-hûdeye zebân açmaz

Nihân olur sözi zîrâ zebânı kalbinde

[Allah, şüphe yok ki, olgun insanın dilini her zaman kalbinde koydu. Demek oluyor ki, o, batıl ve boş yere ağzını açmaz. Çünkü onun sözü, dili kalbinde gizli olur.]

(vr. 100a)

[91] عداوة العاقل خيرٌ من صداقة الجاهل

Adâvet eylese âkıl sen ana çekme elem

Anun itâb ü hitâbı sana menafi' olur

Sakın sakın hazer eyle sadîk-ı câhilden

Ki câhilün sühanı sana sanma nâfi' olur

[Akıllı kişi sana düşmanlık etse, bundan dolayı acı çekme! Onun azarlama, darılma veya hitabı, sana faydalar ver(ebil)ir. Sakın, sakın cahil dosttan kaçın!.. Cahilin sözünün sana faydalı olacağını sanma!..]

[92]

البخيل مستعجل الفقر يعيش في الدنيا عيش الفقراء
ويحاسب في الآخرة حساب الأغنياء

Acîb olur buhalânun maâşî dünyâda

Ki işreti olur anun fakîr ü âil-veş

Velî muhâsebeye vardugında inda'llâh

Olur hisâbı bahîlün ganiyy-i kâmil-veş

[Cimrilerin dünyada yaşayışı hayret vericidir. Çünkü onların yeme ve içmesi, fakir gibi olur. Fakat Allah indinde hesap görmeye gittiğinde, cimrinin hesabı, tam bir zenginlin sorguya çekilmesi gibi olur...]

[93] لسان العاقل وراء قلبه

Lisânî âkîlün olur verâ'-i kalbinde

Sühan zamânını hoş fikr ile sıyânet ider

Ziyânı var ise almaz zebânına sühanı

Tutar lisânî sükûta varur himâyet ider

[Akıllı insanın dili, kalbinin ötesinde olur. Çünkü o, söz söyleme zamanını iyice düşünerek korur. Eğer zararı varsa, sözü ağzına almaz. Dilini tutar; susma yönüne gider; (kötü ve zararlı sözlerden) korur.]

[94]

إذا وصلت إليكم أطراف النعم فلا تنفروا أقصاها بقلة الشكر

Eger size ola vâsıl Cenâb-ı Mevlâ'dan

Kemâl-i fazlı-y-ile nev'-i ni'met-i uz mâ

Edâ'-i şükri kalîl itmeden hazer eylen

Ki nefret itmeye sizden temâmi-i na'mâ

[Eğer Yüce Allah'tan, Onun tam ihsanıyla size pek büyük bir nimet erişirse, şükür vazifesini az yerine getirmekten sakının ki, o nimetlerin tamamı sizden nefret etmesin...]

[95] احذروا نفار النعم فما كل شارٍ بمردودٍ

Ziyâde eyle hazer intizâ'-ı ni'metden

Remîde olsa ni'am sanma ide yine rücû'

Ale'd-devâm şekûr ol bu ni'met-i Hakk'a

Ki senden itmeye ihsânını Hudâ maktû'

[Nimetin koparılıp alınmasından çok sakın! Eğer nimetler ürkse, onların yine döneceğini sanma! Cenab-ı Hakk'ın bu nimetine devamlı olarak çok şükredici ol ki, Allah ihsanını senden kesmesin...]

(vr. 100b)

[96] قلب الأحمق وراء لسانه

Belîd ü ahmakun elbette kalb-i mekrûhı

Olur verâ'-i lisânı ana makâm ü mekân

Ne gelse nîk ü bed anı zebânına söyler

Tefekkür eyleyemez kim diye bu ayb ü ziyân

[Akılsız ve bön şahsın iğrenç kalbine, dilinin ötesi yer olur. Çünkü ahmak, diline iyi, kötü ne gelse, onu söyler. Düşünemediği için "Bu kusur ve zararlıdır" diyemez.]

[97] أكثر مصارع العقول تحت بروق الأطماع

Uküli müskit olur çok tama' k'ola peydâ

Lebîb odur ki bürûk-ı tama'dan ola baîd

Tama' mehâlike nezdik ider ehibbâsın

Fehîm olur mı bunun gibi bed amelle anîd

[Ortaya çıkan çok açgözlülük, akılları düşürür. Akıllı, tamah (aç gözlülük ve aşırı istek) şimşeklerinden uzak olandır. Tamah, dostlarını tehlikeli yer veya işlere yaklaştırır. Zeki,

anlayışlı insan, bunun gibi kötü bir amelde çok inatçı olur mu?!.]

[98] [و من اعرض عن الحق هلك] من ابدى صفحته للحق ملك

Yüzün tutarsa Hak izhârına eger mü'min
Merâm-ı hayrına dil-h'âhı üzre mâlik olur
Kelâm-ı Hak'dan eger dönse eylese i'râz
Fesâda tabi' olur lâ-mehâle hâlik olur

[Eğer bir mümin, Hakkı (Allah'ın rızasına uygun olanı, doğruyu, gerçeği) göstermeyi seçse, iyi maksadına gönlünün istediği gibi sahip olur. Allah'ın kelâmından dönse²²⁹, yüz çevirse, bozukluğa uyar; çaresiz helâk olur...]

[99] إذا قدرت على عدوك فاجعل العفو عنه شكراً لقدرتك عليه

Kaçan adûsına gâlib olursa bir âdem
Hudâ'ya hamd ide afv ide anı şâkir ola
Adûsı üzre zafer bulduğun bile ni'met
Bu gûne ni'met-i Hak şükri üzre dâ'ir ola

[Bir insan, düşmanına galip olursa, Allah'a hamd etsin, o hasmını affetsin; (böylece galibiyet nimetine) şükredici olsun. Düşmanına karşı başarılı oluşunu nimet bilsin... Bu tarzda Cenab-ı Hakk'ın nimetine şükür üzere dönüp dolaşıcı olsun.]

[100]

ما أضر انسان شيئاً إلا ظهر منه في فلتات لسانه و صفحات وجهه

Nihân iderse nihâdında bir murâdı kişi
İyân ider anı etrâf-ı rûy u güftârı
Mecâl olur mı ki ol hâli saklaya dilde
Ya ketm ide dimeye kimseye ol esrârı

[Eğer insan, bir isteği yaratılışında gizlerse, yüzünün ve sözünün uçları onu belli eder... O hâli gönlünde saklamaya veya

²²⁹ 3. mısradaki "kelâm-ı Hakdan" terkihi, "kelâm-ı hakdan" şeklinde yazılıp "doğru sözden..." manasında da anlaşılmaya elverişli görünmektedir.

o sırları kimseye söylemeden gizlemeye imkân ve fırsat bulabilir mi?!.]

(vr. 101a)

[101]

اللَّهُمَّ اغْفِرْ رِمَازَاتِ الْأَحَاظِ وَ سَقَطَاتِ الْأَلْفَاظِ وَ شَهَوَاتِ
الْجَنَانِ وَ هَفَوَاتِ اللِّسَانِ

İlâhi zıkr olunan cem'-i lafz u ma'nânun

İşâret ü sakatâtını eyle afva karîn

Dahı hatâ şehevâtın vü zıst güftârın

Nüvişte eyleme yâ Rab bi-hakk-ı Zehrâveyn²³⁰

Âmin yâ Rabbe'l-âlemîn

[Allahım, söylenen bütün söz ve mananın işaretlerini ve yanlışlarını affa mazhar eyle! Yâ Rabbî, ayrıca "İki Zehrâ"nın²³¹ yüzü suyu hürmetine günah şehvetlerini ve çirkin sözünü yazma!.. Amin ey âlemlerin Rabbi!..]

Dânişî-i şikeste vü beste

Kalbi mecrûh u kâlibi haste

Var iken hâtırında nice fütûr

Dahı hüzn ü melâmet-i mevfûr

Oldı bu *Sad Kelime* tercemesi

Hak cenâbından ola mekremesi

²³⁰ Zehrâveyn isminin altında şu Arapça izah var:

المراد من زهراوين سورة البقرة و آل عمران

("Zehrâveyn" den maksat, Bakara ve Âl-i İmrân sureleridir.)

²³¹ "Zehrâveyn" (İki Zehrâ) ismiyle şu mealdeki hadis-i şerife işaret edilmektedir: "Kur'ân'ı okuyunuz. Çünkü o kıyamet gününde kendisini okuyanlara şefaathçi olacaktır. İki Zehrâ'yı (Bakara ve Âl-i İmrân surelerini) okuyunuz. Çünkü bu ikisi kıyamet gününde iki bulut kümesi veya gölgelik yahut da gökyüzünde kanatlarını açmış saf saf uçan iki alay kuş gibi gelecek ve okuyucularını koruyacaktır. Bakara suresini okuyunuz. Çünkü onu iyice öğrenmek bereket, öğrenmemek ise büyük ziyandır." (*Müslim*, "Müsâfirîn", 252; *Tirmizî*, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 4; *Müsned*, IV, 361).

Kıl anı zâd-ı âhîret yâ Rab
Ana çekdirme âhîretde taab

Yâ İlâhî kabûle eyle karîn
Bi-hak-ı Hazret-i Resûl-i Emîn

لئن أدركت في نظمي فتوراً
ووهناً في بيان للمعاني

فلا تنسب بنقصي أنه رقصي
على مقدار تنشيط الزماني

Garazum pes bu nakş-ı dil-keşde
Bu dur[ur] hâtır-ı müşevveşde

Bu güzergâhda nişâne ola
Bir duâ itmege bahâne ola

[Kırık dökük, kalbi yaralı ve bedeni hasta Dânişî'nin gönlünde birçok usanç, hüzn, çıkışma varken, bu *Yüz Söz* tercümesi meydana geldi... Onun izzeti, keremi (ağırlanması) Yüce Allah'tan olsun! Yâ Rabbî, bu eseri (yazan Dânişî için) ahîret azığı eyle! Ona ahîrette sıkıntı ve zahmet çektirme! Ey Allah'ım, (bu duamı veya eserimi) Emîn Peygamber (Hazret-i Muhammed aleyhi's-salâtü ve's-selâm) hakkı için kabule mazhar eyle!

"Eğer nazımında zayıflık, gevşeklik ve manaların güzelce anlatılması konusunda kuvvetsizlik anlarsan, bunu benim eksikliğime, kusuruma verme! Çünkü benim raksım, zamanımın neşelendirmesi kadardır..." Öyle iken, bu gönül çekici nakış(ları bulunan eserde veya fâni dünya)da maksadım, karmakarışık gönlümdeki (niyet) şudur: Bu geçilip gidilen yerde benim için bir iz, alâmet ve bir dua etmeğe vesile olsun...]

DİZİN

(Dânişî'nin eserlerindeki dil, din, gün, kişi, kitap, sure ve yer adları)

Âdem Hz. 71a, 73b, 80a, 85a,
99b.

Ahterî (lügatı) 53a, 54b.

Aksaray 35a, 90b.

Alî b. Ebî Tâlib 34a-b, 47b,
58b, 60a, 90b.

Arasât 44b.

Bağdad 35a.

Basra 59a.

Beytü'l-makdis 48a.

Cevherî (lügatı) 53b.

Cuma (gecesi) 51a-b.

Çâr Yâr 33a.

Dânişî Şâban b. Mustafa 32b,
35a, 38b, 42b, 48a, 51b,
52a, 57b, 59b, 87b, 88a,
90b, 101a.

Duhâ Suresi 51b.

Ebû Derdâ 35a.

Ebû Ümâme 41b.

Esmâ'ül-hüsna Şerhi 47a.

Hasen b. Alî 47b.

Hasen el-Basrî 47b.

İbn Melek 52b.

İbn Mes'ûd 35a.

İbn Ömer 35a.

İbrâhim b. Edhem 93b.

İmâm-ı Âzam 33a.

İsâ b. Meryem, Mesih 76a, 93b.

İslâm 33a, 93b.

Kârün 67b, 75b.

Katru'l-gays 38b.

Konya 59a, 87b.

Kur'ân 34b, 37a, 44b, 47b,
48a, 51b, 52a, 55a, 60a, 72a,
80a.

Lâmiyetü'l-Acem 38b.

Mazhar 40b.

Mesâbîh 36b, 37b, 40a-b, 41b,
42a, 47b, 48a-b.

Meşârik 36b, 38a, 39a, 42b,
43b, 45a, 46a, 47b, 49a,
52b.

Mezâhib 55a.

Muhammed Hz. 33a, 34a-b,
35b, 36b, 37a-b, 38a-b, 40a-
b, 41 a-b, 42a-b, 43b, 44a-b,
45a-b, 46a-b, 47a-b, 48a-b,
49a-b, 50a-b, 51a-b, 52a-b,
53a-b, 54a-b, 59b, 71a, 88b,
89a-b, 93a, 101a.

Müslim 93b.

Nesrü'l-leâlî 58b, 87b, 89a.

Sad Kelime 88a, 89b, 101a.

Şam 35a.

Şerhu Meşârik 43b.

Türkî 58b.

Zehrâveyn 101a.

KAYNAKLAR

- AKSOY; Hasan, “Fevrî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 1997, Sayı 13-14-15, s. 121-130.
- Alî b. Ebî Tâlib Divanı*, çev. Nevzat H. Yanık, Hikmetevi Yayınları İstanbul 2014.
- ATEŞ, Ahmed, *İstanbul Kütüphanelerinde Farsça Manzum Eserler I*, İstanbul 1968.
- CEYHAN, Âdem, “Aksaraylı Dânişî Şâban bin Mustafa'nın Kırk Hadis Tercümesi”, *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 2023, c. 6, Sayı 1, s. 1-71.
- CEYHAN, Âdem, “Aksaraylı Dânişî'nin Nesrû'l-leâlî Tercümesi”, *Bir Devr-i Kadim Efendisi- Prof. Dr. Tahir Üzgör'e Armağan*, Editörler Üzeyir Aslan, Hakan Taş, Ömer Zülfe, Yayınevi, Ankara 2018, s. 167-247.
- CEYHAN, Âdem, “16. Asır Divan Şairlerinden Sirâcî'nin Manzum Hadis Tercümeleri”, *Littera Turca*, 2021, c. 7, Sayı 4, s. 985-1017.
- CEYHAN, Âdem, “17. Asırda Yaşamış Aksaraylı Bir Âlim, Şair ve Yazar: Dânişî Şa'bân bin Mustafa'nın Hayatı, Eserleri ve Hz. Ali'den Yüz Söz Tercümesi”, *Türkiyat Mecmuası*, İstanbul 2017, c. 27/1, s. 65-99.
- CEYHAN, Âdem, “Şirvanlı Hatiboğlu Habîbullâh'ın Kırk Hadis Tercümesi”, *Erdem Dergisi*, 2015, Sayı 69, s. 53-72.
- CEYHAN, Âdem, *Türk Edebiyatı'nda Hazret-i Ali Vecizeleri*, Öncü Kitap, Ankara 2006.
- CEYHAN, Âdem, “Usûlî'nin Hadis ve Vecize Tercümeleri”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 2001-2003, cilt XXX, s. 147-188, (İstanbul 2003).
- CİHAN, Cihad, “Türklerde Erkeklerin Kulağa Halka veya Küpe Takma Âdeti”, *Türk Tarihine Dair Yazılar Dede Korkut'un*

- İzinde 30 Yıl Prof. Dr. Üçler Bulduk'a Armağan*, Ankara 2017, s. 699-731.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Sabır", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 337-339.
- Dânişî, Manuscript Volume No. 750H from the Garrett Collection of Arabic Manuscripts in Princeton University Library. (Bu eserin bir kopyası: Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Mikrofilm Arşivi nr. 3273).
- Ebü'l-mehâsin Muhammed bin Sa'd bin Muhammed en-Nahcûvânî, *Dürretü'l-maâlî fi Tercemeti'l-leâlî*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Farsça nr. 152.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Kültür Bakanlığı yayını, Ankara 1981.
- ERASLAN, Sibel, "Devlet adamı", *Star* gazetesi, 11 Temmuz 2018.
- GIYNAŞ, Kamil Ali, "Hilâlî'nin Manzum Kırk Hadis Tercümesi", *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 7/1 Winter 2012, s. 1133-1157.
- Hasan Rızâî, *Nüzhetü'l-ebrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr*, Selîmiye- İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi, nr. 65.
- Hasan Rızâî el-Aksarâyî, *Nüzhetü'l-ebrâr el-Muttali' Li-Esrâri'l-Gaffâr*, Edisyon Kritik- Çev. Hasan Uçar, Mustafa Şen, Aksaray Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Kültür Yay. Ankara 2017.
- İsmâîl bin Muhammed el-Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzîlü'l-ilbâs 'amme'stehere mine'l-ehâdîs 'alâ elsineti'n-nâs*, I-II, Beyrut, 1418/1997.
- KILIÇ, Hulûsi, "İbşih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2000, c. 21, s. 376-377.
- Kilisli Muallim Rif'at, "Notlar ve Vesîkalar", *Türkiyat Mecmuası*, 1926, 2. c. s. 401-409.

- KÖKSAL, M. Fatih, *Yâ Kebîkeç, Mecmualar Arasında*, Kesit Yay. İstanbul 2016.
- Külliyât-ı Fuzûlî*, Orhaniye Matbaası, İstanbul 1342/ 1924.
- Mes'ûd bin Ahmed bin Şâdî, *Tercemetü'l-leâlî ve Tezkiretü'l-maâlî*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Ayasofya Bölümü nr. 945, vr. 43b-84b.
- Mısır Millî Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, I-V, 1987-1992.
- Mustafa bin Şücâ', *Terceme-i Nesrû'l-leâlî*, Millet Ktp. Ali Emîrî, Şer'iyeye, nr. 629.
- Mütercim Âsım Efendi, *Tercümetü'l-Kâmus*, İstanbul 1268-1272/ 1852-1855.
- ONAY, Ahmet Talât, *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, haz. Cemâl Kurnaz, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara 992.
- Sadi, *Gülistan*, çev. Hikmet İlaydın, MEB Yay. İstanbul 1991.
- SEVGİ, Ahmet (1999). "Molla Câmî'nin 'Erba'în'i ve Türkçe Manzum Tercümelere". *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*. Aralık, S. 6, s. 1-145.
- SÖYLEMEZ, İdris (2017). *Türk-İslam Edebiyatında Manzum Kırk Hadisler*. Doktora tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Sünbülzade Vehbî, *Nuhbe-i Vehbî*, İstanbul 1265/ 1849.
- ŞAFAK, Turgay, İsa Akpınar (haz.), *Hz. Ali Sözlerinin Farsça ve Türkçe Manzum Tercümelere, Tercümetü'l-Le'âlî ve Tezkiretü'l-Me'âlî Hoca Mesûd, Tercümetü'l-le'âlî Rihletî*, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul 2020.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, (İnceleme- Tenkitli Metin- Dizin), I-IV, haz. Ramazan Ekinci. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı İstanbul 2018.
- ŞEN, Mustafa, "Nüzhetü'l-ibrâr el-Muttali' li Esrâri'l-Gaffâr Hasan Rızâ el-Aksarayı", *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet)* 27-29 Ekim 2016, 2016, s. 606-617.

Şirazi, *Hafız Divanı*, çev. Abdülbaki Gölpınarlı, M.E.B. Yay. İstanbul 1992.

Ş. Sâmi, *Kâmûs-ı Türkî*, Dersaâdet (1317-1319/1900-1901)

UÇAR, Hasan, "Hasan Rızâî'nin Nüzhetü'l-ebrâr Adlı Eserinde Aksaray'ın Manevî Şahsiyetleri", *I. Uluslararası Aksaray Sempozyumu (Tarih, Kültür, Din, Medeniyet)* 27-29 Ekim 2016, 2016, s. 356-373.

Uşşâkîzâde İbrahim Hasîb Efendi, *Zeyl-i Şakâ'ik- Uşşâkîzâde'nin Şakâ'ik Zeyli*, (İnceleme- Metin), haz. Ramazan Ekinci, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı 2017.

YARDIM, Ali, *Şihâb'ül-ahbâr Tercümesi*, Damla Yayınevi, İstanbul 1999.

YÜCEER, Mustafa, *Osmanlı Manzum Hadis Edebiyatı*, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. Ankara, 2021.